

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA SOCIALNO DELO

Nina Ivič

**VSAKDANJE ŽIVLJENJE IN POTREBE
UPORABNIC IN UPORABNIKOV VARSTVENO
DELOVNEGA CENTRA ŠMARJE PRI JELŠAH**

MAGISTRSKO DELO

LJUBLJANA, 2018

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA SOCIALNO DELO

Nina Ivič

**VSAKDANJE ŽIVLJENJE IN POTREBE
UPORABNIC IN UPORABNIKOV VARSTVENO
DELOVNEGA CENTRA ŠMARJE PRI JELŠAH**

MAGISTRSKO DELO

Mentorica: red. prof. dr. Darja Zaviršek

LJUBLJANA, 2018

Poslušaj, v čem je skrivnost.

Je zelo preprosta:

kdor želi videti, mora gledati s srcem.

Bistvo je očem nevidno.

Mali princ

Podatki o magistrski nalogi

Ime in priimek: Nina Ivič

Naslov naloge: Vsakdanje življenje in potrebe uporabnic/uporabnikov Varstveno delovnega centra Šmarje pri Jelšah

Kraj: Ljubljana

Leto: 2018

Št. strani: 174

Št. tabel: 3

Št. slik: 6

Št. prilog: 2

Št. grafov: /

Št. virov: 84

Mentorica: red. prof. dr. Darja Zaviršek

Deskriptorji: oviranost, izkušnje, Varstveno delovni center Šmarje pri Jelšah, življenjske zgodbe, delo v VDC-ju, medosebni odnosi

Povzetek: Magistrsko delo govori o življenjskem poteku desetih uporabnic in uporabnikov Varstveno delovnega centra Šmarje pri Jelšah, o njihovem načinu življenja in dela v VDC-ju ter o njihovih potrebah in željah. V teoretičnem delu se osredotočim na družbene norme in hendikep, odvisnost hendikepiranih ljudi in oblike dela za ovirane ljudi. Poleg tega opišem Varstveno delovni center Šmarje pri Jelšah, nekoliko pa raziščem tudi druge oblike zaposlovanja oziroma dela za hendikepirane ljudi. Intervjuvala sem 10 ljudi, od teh 6 oseb ženskega spola in 4 osebe moškega spola. Teme, ki sem jih raziskovala, so: podatki o sebi, otroštvo, šola, življenje v institucijah, dela, zaposlitve, življenje pred VDC Šmarje pri Jelšah, VDC Šmarje pri Jelšah, razlike med institucijami, jutranji ritual, delo v VDC-ju,

želje, ki so povezane z delom, denarne nagrade, pomoč v VDC-ju, obroki, odnos z zaposlenimi, enako/neenako obravnavanje, odnos z drugimi uporabniki, druženje z uporabniki VDC-ja izven VDC-ja, prostori in dostopnost v VDC-ju, slabo počutje/stiska, dolgčas, strahovi, občutek samote, reševanje konfliktov skozi življenje, popoldnevi, druženje izven VDC-ja, odnosi z domačimi, prostori doma, prostori bivalne enote, vsakodnevna pomoč, psihične ovire, telesne ovire, fizične ovire, zdravstvene obravnave, pregled pri zdravniku, samostojnost, pomen odraslosti, pomen partnerske zveze, partnerske zveze uporabnikov, spolnost, zaščita, pogled nase, možen vidik drugih uporabnikov, želja – kako biti viden in vidik prihodnosti.

Information about dissertation

Name, Surname: Nina Ivič

Title: The lives and needs of people with disabilities in Varstveno delovni center Šmarje pri Jelšah

Place: Ljubljana

Year: 2018

No. of pages: 174

No. of tables: 3

No. of pictures: 6

No. of supplements: 2

No. of graphs: /

No. of sources: 84

Mentor: red. prof. dr. Darja Zaviršek

Descriptors: handicap, experiences, Varstveno delovni center Šmarje pri Jelšah, life stories, work in VDC, interpersonal relations

Abstract: My master's degree describes the lives of ten people in VDC Šmarje pri Jelšah, their way of living and working in the VDC as well as their needs and desires. In the theoretical part, I focus on social norms and handicap, the dependence of disabled people, and forms of work for these people. Furthermore, I describe the VDC and research other forms of employment for people with a disability. I interviewed ten people, six females and four males. I focused on the following themes: autobiographic data, childhood, education, living in institutions, work, employment, life before VDC Šmarje pri Jelšah, life in VDC Šmarje pri Jelšah, differences between institutions, morning ritual, work in VDC, wishes regarding work, financial rewards, help in VDC, meals, relationships with employers of VDC, (un)equal treatment, relationships with other VDC users, socializing with other VDC users outside of VDC, space and accessibility in VDC, poor wellbeing/anguish, boredom, anxieties, feelings of loneliness, conflict resolution through life, afternoons, socializing outside of VDC, relationships with family, home space, spaces in the living unit, everyday

help, psychological handicap, physical handicap, environmental obstacles, healthcare treatment, medical check-ups, independence, meaning of adulthood, meaning of romantic relationships, romantic relationships among users, sexual life, protection, self-awareness, point of view of other users, desire – how to be seen and future perspective.

PREDGOVOR

V času prakse, ki sem jo nekaj časa opravljala v varstveno-delovnem centru, sem opazila veliko stvari, in ko je prišel čas, da napišem magistrsko delo, sem nekako vedela, da bi bilo morda dobro pisati o potrebah, o željah, o glasu ljudi, ki so preslišani – ki se jih posluša, a niso slišani. Potrebe in želje, ki jih imajo, zagotovo temeljijo tudi na izkušnjah, ki so jih pridobili v obdobju življenja pred vključitvijo v VDC Šmarje pri Jelšah, zato sem raziskala tudi to.

Teoretični del vsebuje informacije o družbi in hendikepu, in sicer kako v družbi obravnavamo hendikepirane ljudi oziroma ljudi s kakršnokoli oviro. Med drugim sem se osredotočila tudi na varstveno-delovni center in na druge prakse, ki se pojavljajo v tujini.

Namen raziskave oziroma magistrske naloge je bil ugotoviti, v kolikšni meri so uporabniki in uporabnice VDC-ja slišani, kakšne so njihove potrebe in želje pri delu, na katerem področju njihovega dela in življenja v VDC-ju bi se lahko še kaj izboljšalo, vendar se iz takega ali drugačnega razloga to še ni naredilo, in analizirati njihove življenjske zgodbe, ki zagotovo vplivajo tako na njihov način razmišljanja in videnja stvari kot tudi njihove potrebe, in s tem uvideti neke spremembe in cilje, ki bi se v prihodnje lahko uresničili. Pomembni se mi zdijo tudi odnosi, ki jih imajo z ostalimi uporabniki, zaposlenimi in navsezadnje tudi s svojimi domačimi, saj je to še en vidik, ki pripomore h kakovostnejšemu delu in življenju točno tam, kjer v tem trenutku so. S to raziskavo sem želela instituciji, ki mi je dala ogromno, prispevati tudi svoj del.

Iskreno se zahvaljujem svoji mentorici red. prof. dr. Darji Zaviršek, ker si je vzela čas zame, me postavila na realna tla, ko je to bilo potrebno, in da mi je stala ob strani, ko sem jo potrebovala. Zahvalila bi se tudi vsem svojim sogovornikom, ki so bili pripravljeni sodelovati z mano in so mi dali ogromno koristnih informacij. Zahvala gre tudi Urški, socialni delavki VDC Šmarje, za podporo in spodbudo, da delam, kar delam, Romani in Karmen, ki sta mi ne glede na vse stali ob strani, in drugim pomembnim osebam, ki so bile tam, ko je bilo to najbolj potrebno. Zahvala gre tudi lektorici, zaradi katere je naloga tudi pravopisno urejena.

KAZALO

PREDGOVOR	2
1. TEORETIČNI DEL	5
1.1. Družbene norme in hendikep	5
1.2. Odvisnost hendikepiranega človeka	10
1.3. Boj hendikepiranih ljudi za lastne pravice	19
1.3.1. Nacionalni program socialnega varstva za obdobje 2013–2020	24
1.3.2. Akcijski program za invalide 2014–2021	25
1.4. Hendikepiranost in zaposlitev	26
1.4.1. »Delo« v institucijah	30
1.4.2. »Delo« v varstveno-delovnih centrih	38
1.4.3. Varstveno delovni center Šmarje pri Jelšah	40
1.5. Primeri zaposlovanja hendikepiranih ljudi v tujini	41
2. OPREDELITEV PROBLEMA	44
3. METODOLOGIJA	46
3.1. Vrsta raziskave	46
3.2. Merski instrument	46
3.3. Populacija in vzorčenje	46
3.4. Zbiranje podatkov	47
3.5. Obdelava in analiza podatkov	48
4. REZULTATI IN RAZPRAVA	64
5. ZAKLJUČEK	139
POVZETEK	150
LITERATURA	155
PRILOGE	162
Priloga št. 1 – Soglasje za izvajanje intervjuja	162
Priloga št. 2 – Uporabljena vprašanja	163

KAZALO TABEL

<i>Tabela 1: Delovno aktivni invalidi po: statistični regiji, statusu zaposlitve, letu, spolu</i>	27
<i>Tabela 2: Delovno aktivni invalidi po občinah 2016</i>	28
<i>Tabela 3: Uporabniki glede na stopnjo motnje v duševnem razvoju v letu 2015</i>	35

KAZALO SLIK

<i>Slika 1: Dostopnost lekarne</i>	14
<i>Slika 2: Dostopnost knjižnice oziroma kulturnega doma</i>	15
<i>Slika 3: Dostopnost zdravstvenega doma</i>	16
<i>Slika 4: Navidezna dostopnost pri vstopu na pošto</i>	16
<i>Slika 5: Nedostopnost banke</i>	17
<i>Slika 6: Nedostopnost CSD in Zavoda za zaposlovanje</i>	18

1. TEORETIČNI DEL

1.1. Družbene norme in hendikep

Ne bom pisala lastnega uvoda v teorijo, ker se mi zdi, da besede Elene Pečarič (2013) opišejo vse oziroma še več, kar bi lahko v tem trenutku sama izrazila: »Kje hudiča, je hendikep? Pelje se na vozičku, sprehaja se z očmi slepca, nori po glavi norca, se pretaka po žilah narkomana, pleše v spermi z virusom HIV, domuje pod plaščem klošarjev, skriva se v posluhu gluhega, je v pesti amputirane roke, ponuja se v mednožju prostitutke, v anoreksičnem telesu gloda kosti, uživa med ritnicami geja, leži na smetišču s cigani, čustvuje v čustvih žensk, ždi v pigmentaciji ras ... Ali je to zgolj fiksna ideja »nas«, da bi označili »vas«? Da bi vas najprej izobčili, nato reciklirali in prodali v reklamni kampanji kot sezonski *imidž* visoke mode. Kaj »zaboga« je ta hendikep, ki naj bi bil univerzalen in tako vseprisoten; kaj če ni nekaj, kar označuje lastnost ali pomanjkljivost, kaj če ni samo stvar enih, ubogih in nesrečnih? Hendikep pomeni ter označuje tisto temeljno in človeku inherentno razcepljenost oziroma razklanost, ki je bistvena oziroma temeljni pogoj za konstitucijo subjekta. Razcepljenost, ki se ne ozira, nima nič skupnega in sega onkraj dualizma tipa zdravo/bolno, normalno/patološko, večinsko/manjšinsko, sodobno (moderno)/zastarelo (primitivno), ne izbira, ker je konstitutivna v vsakem od nas. Tako postanemo oziroma smo že žrtve svojih lastnih fantazem, vrednotnih sistemov, predsodkov, saj smo se prej ali slej tako ali drugače, vedno in nujno prisiljeni soočiti s hendikepom. Hendikep, ki je vpisan v telo, čeprav je netelesen, se kaže in manifestira v svojih učinkih prav v telesu in skozenj. Bojimo se lastne sence, ker smo jo zatajili in jo pripisali drugim, bojimo se samih sebe, saj smo se zatekali v iluzije, ki so se sesule in nas pripeljale k uvidu o naši krhkosti in ranljivosti. A pogosto nas je najbolj groza prav tistega, kar nam je najbližje, tako domače, pa vendar tako zelo tuje, nečesa, kar nam je znano in poznano, a izrivamo, zanikamo, se sprenevedamo.« (Pečarič, 2013: 70–71)

Hendikepiranost je pojem, ki označi ljudi in jih posledično tudi izključi, kar potrjuje trditev Klemenca (2010), da so razlogi za socialno izključenost lahko telesni oz. zdravstveni hendikep in/ali izključenost na podlagi revščine ali pripadnosti skupinam, ki gojijo drugačen jezik, kulturo itd. (Klemenc idr., 2010)

Koncept hendikepa oziroma ovire poudarja, da duševne stiske in krize, telesne, senzorne in intelektualne ovire ljudi sicer omejujejo pri vsakdanjih opravilih, resnične ovire, ki so

posledica zgodovinskih procesov in katerih posledice so družbene neenakosti, pa nastanejo šele v stiku posameznice in posameznika z izključujočim okoljem. Ljudje, ki internalizirajo normativno predstavo o normalnem telesu in »normalnem funkcioniranju«, vse, kar ne spada v ta okvir, vidijo bodisi kot »nenormalnost« bodisi kot »drugačnost«. (Zaviršek idr., 2015: 11)

Če splošno drži, da je vsak človek drugačen od drugih ljudi, zakaj so potem nekateri izmed njih še dodatno drugačni? Zakaj moramo govoriti o drugačnih ljudeh, če pa je že vsak človek drugačen? [...] Iz zgodovine pa tudi iz prakse vemo, da o drugače drugačnih praviloma govorijo ljudje, katerih drugačnost ni problematična, ampak je celo udobna: državni uradniki, poklicni kritiki, teoretiki itd. Njim se ni treba prebijati čez ovire, pred katerimi so drugače drugačni praviloma nemočni: ti morajo poleg teh ovir prebavljati še nasvete in teorije tistih, ki jim je udobno. (Rutar, 1995: 10)

Iz povedanega bi lahko preprosto sklepali, da obstajata dve vrsti drugačnih ljudi: eni so drugačni (vsak izmed nas ima drugačen nos, drugačne lase, noge, barvo kože itd.), ker drugačni sploh ne morejo biti, drugi pa so drugače drugačni (nekateri so črni in zato tudi manj inteligentni, drugi so hendikepirani in zato tudi reveži itd.) in ne morejo postati običajno in za vse sprejemljivo drugačni. Takšni ne morejo postati bodisi zato, ker nočejo (črni ljudje vztrajajo pri svoji barvi kože in pri tem, da niso nič manj inteligentni od drugih), bodisi zato, ker ne morejo (telesno hendikepirani otroci bi radi šli v kino, pa to ni vedno mogoče, ker ni klančin, radi bi se pogovarjali z drugimi, pa se ti nočejo ustaviti). (Rutar, 1995: 10–11)

Družbene neenakosti med posamezniki in skupinami so neposredno posledica biološke neenakosti. Biološke neenakosti v glavnem ni mogoče odpraviti, kar pomeni, da tudi družbenih razlik ni mogoče odpraviti. [...] Res je, da ima svojo vlogo tudi okolje, v katerem posameznik živi, vendar je v zadnji instanci tudi to delovanje odvisno od bioloških značilnosti posameznika. (Rutar, 1995: 81–82)

Ljudje imamo enake potrebe, pa tudi specifične potrebe, ki niso vselej posledica neke okvare ali primanjkljaja, temveč posledica specifičnih izkušenj in specifičnih življenjskih situacij. Uporabniki socialnih in zdravstvenih služb imajo »posebne potrebe« prav zato, ker so pogosto preživeli »posebne«, neobičajne izkušnje, ki jih neuporabniki niso izkusili. [...] Težava je v tem, da »posebne potrebe« vrednotimo: neka potreba je prepoznana kot

»pozitivna« (npr. potreba po otroku, potreba po pripadnosti), druga pa kot »negativna« (potreba po arhitektonsko prilagojenem vhodu v stavbo, potreba slepega po spremljevalcu). (Zaviršek idr., 2002: 13–14)

Tisti, ki poudarjajo predvsem pravico človeka do spodobnega življenja, ki mu ga omogoča skrb drugih, hendikepirano osebo, ki dela in živi samostojno, vidijo kot protislovje in kot nekaj, kar ne sodi k družbeno sprejemljivi identiteti hendikepirane osebe. Po eni strani oviranost razumejo kot družbeno sprejemljivo nesposobnost, ki hendikepirane praviloma v celoti »naredi« delovno nesposobne, po drugi strani pa jih vključujemo v različne delovne terapije in delavnice, ki naj bi ustvarjale videz, da hendikepirani delajo tako, kakor vsi drugi ljudje. (Zaviršek, 2000: 33–34)

Hendikepirani ljudje so videni na različne načine, kot pravi Fajdiga (1995): »Ljudje nas sprejemajo na različne načine. Nekateri nas pomilujejo, drugi nas nočejo videti, so pa ljudje, ki nas sprejemajo kot sebi enake in vedo, da potrebujemo njihovo pomoč.« (Fajdiga, 1995: 98)

Tudi same podobe hendikepiranega telesa ni. Obstaja le podoba usposobljenega telesa, zdravega, močnega telesa. Usposobljeno telo je zdravo, lepo in močno. Hendikepirano telo si lahko samo prizadeva, da bi postalo zdravo, lepo in močno. V tem prizadevanju je nenehno frustrirano: paradoks usposabljanja je namreč tudi v tem, da se usposabljujejo samo usposobljeni. [...] Ker se usposabljujejo samo usposobljeni, je usposabljanje hendikepiranih ljudi odveč. (Rutar, 1995: 152)

Hendikepirano telo je – tako kot vsako drugo – na časovni dimenziji torej podvrženo imperativu zdravega in lepega. Težava je le v tem, da za hendikepirano telo že vnaprej velja, da ni zdravo in lepo. Še več, takšno sploh ne more postati, razen če bi kriterije zdravja in lepote radikalno spremenili. (Rutar, 1995: 145)

Stari Grki, ki so si znali pomagati z vizualnimi sredstvi, so iznašli termin stigma, ki se je nanašal na telesne znake in je v moralnem statusu njihovega nosilca izpostavljaval nenavadno in slabo. Znaki so bili vrezani ali vžgani v telo in so oznanjali, da je njihov nosilec suženj, hudodelec ali izdajalec – omadeževana, obredno nečista oseba, ki se je je treba izogibati, zlasti na javnih mestih. Pozneje so v krščanski dobi terminu dodali še dva metaforična pomena. Prvi se je nanašal na telesna znamenja božje milosti, ki so privzemala obliko izstopajočih znamenj na koži; druga, medicinska iluzija na to versko aluzijo pa se je

nanašala na telesna znamenja telesnih motenj. Danes se pojem široko uporablja v smislu, ki približno ustreza prvotnemu dobesednemu pomenu, vendar se uporablja bolj za sramoto samo kot za telesne simptome. (Goffman, 2008: 11)

Zaradi takšne in drugačne stigme so ljudje s težavami v duševnem zdravju še vedno tarče in predmet posmeha v splošni kulturi. Negativno prikazovanje teh ljudi samo še podpihuje strah in nezaupanje, hkrati pa utrjuje izkrivljene predstave, ki vodijo v še večjo stigmatizacijo. (Buher, 2015: 57) To situacijo s podobnimi besedami opisuje tudi Rutar (2003), ki navaja, da imajo določeni ljudje že vnaprejšnje predstave oziroma ideje o identitetah drugih ljudi (in sebe). Te vnaprejšnje predstave so najpogostejše predsodki, modeli, stereotipi ali klišeji, ki pa pravzaprav niso njihovi, saj so jih brez posebnih vprašanj prevzeli od drugih.

Na tem mestu bi rada izpostavila tudi področje duševnega zdravja: duševne stiske so se zdele predvsem bolezen, ljudi s psihiatričnimi diagnozami pa se je dojemalo kot nore, obsedene in nevredne normalnega življenja. Danes, ko vemo, da so duševne stiske predvsem posledica travm in da vsi lahko pridemo v duševno krizo, je naš pogled nekoliko manj izključujoč in diskriminatoren. Še vedno pa v praksi težko sprejmemo, da je človek z duševno boleznijo lahko drugačen, ranljivejši, manj učinkovit, a z enakimi pravicami kot vsi ostali. Težko nam je sprejeti, da je vsak človek edinstven, enkratno, da ima pravico do svojega pogleda, do svoje realnosti in tudi do enakopravnega sodelovanja v procesih zdravljenja. (Jeriček Klanšček idr., 2009: 1)

Pokroviteljski govor ohranja in konstruira identiteto ljudi z intelektualnimi ovirami kot nemočne, uboge in nezmožne, hkrati pa ohranja in utrjuje idejo o razumu kot temeljni, zaželeni in samoumevni človeški lastnosti. (Krstulović, 2016: 54)

Zaviršek (2000) povzema najpogostejše psihološke odzive ljudi brez ovir na ljudi z oviro:

- 1) Uporaba dvojnih kriterijev. Hendikepirani morajo, če naj bodo obravnavani kot enaki, izpolnjevati vsa merila, ki med ljudmi brez ovire veljajo kot ideal: če želijo imeti otroka, morajo dokazati, da so dovolj »zreli« in da imajo najugodnejše materialne razmere; če želijo prakticirati spolnost, morajo dokazati, da ni nevarnosti, da bo ženska zanosila; če želijo živeti v skupnosti, ne smejo biti nevarni za ljudi okoli sebe; če želijo sami hoditi na delo, morajo dokazati, da se jim ne bo zgodila nesreča. [...]
- 2) Pomilovanje. Ker se življenje hendikepiranih ljudi pogosto zdi kot življenje, ki ga ni

vredno živeti, so hendikepirani ljudje deležni pomilovanja: »kakšen revež«, »kako lahko taka živi«, »tako lepa, pa na vozičku« itn. [...]

3) Racionalizacija prizadetosti. [...] V tej univerzalistični predpostavki so zabrisane razlike med ljudmi. Velja, da človek, četudi na vozičku, po življenjskih izkušnjah ni nič drugačen od človeka, ki hodi. Pogosto tudi hendikepirani poudarjajo, da niso nič drugačni od nehendikepiranih, razen, na primer, v tem, da ne morejo hoditi. [...]

4) Izogibanje. Nehendikepirani ljudje se pogosto izogibajo fizičnemu stiku s hendikepiranimi in se vedejo drugače, ko pridejo v stik s človekom, ki je oviran. Ljudje pogosto poudarjajo, da ne vedo, kako naj se vedejo, kaj naj rečejo itn. [...]

5) Zanihanje in ustvarjanje nevidnosti. Gre za proces, ki se začne vedno, ko ljudje poudarjajo, da nikoli niso imeli stika s hendikepiranim človekom in da ne poznajo nikogar, ki bi bil oviran. Najpogostejši odgovori nehendikepiranih, ko jih vprašamo, ali poznajo kakšno hendikepirano osebo, je: »Ne, ne poznamo nikogar«. [...]

6) Zmanjševanje pomena. Poznamo odziv, ki je podoben tako racionalizaciji kot zanihanju: veliko ljudi trdi, »da je vsak človek na nek način hendikepiran«. [...]

7) Pripisovanje odgovornosti in krivde za hendikep. Ljudje za hendikep pogosto krivijo ljudi z oviro ali njihove družine: »Verjetno so si zaslužili, da se jim je to zgodilo«, »Le kaj so naredili v preteklosti«, »Če bi imel zares močno voljo in bi zares hotel, se to ne bi zgodilo«. [...]

8) Strah. Ljudje brez ovire pogosto verjamejo, da so hendikepirani ljudje nevarni (zlasti, ko gre za ljudi z duševnimi krizami in izkušnjami s psihiatrično hospitalizacijo) in da so njihove reakcije neprilagodljive. [...]

9) Nelagodje. Veliko nehendikepiranih ljudi poudarja, da se pri stikih s hendikepiranimi počutijo nelagodno, ne vedo, kako naj se obnašajo, in ne vedo, kaj naj rečejo in kaj smejo vprašati. [...]

10) Pokroviteljstvo. Veliko hendikepiranih ljudi vse življenje doživlja najrazličnejše izkušnje pokroviteljstva, saj se nehendikepirani do njih pogosto vedejo kot do otrok, jih ogovarjajo samo z osebnim imenom, ne pa tudi s priimkom, in verjamejo, da človek z gibalno oviranostjo, slep ali gluha zaradi svoje fizične okvare ni tako inteligenten kot človek brez ovire in se zato ne more odločati. [...]

11) Sovraštvo. [...] Splošno sprejeto je, da hendikepirani ljudje zaradi svoje nemoči in prikrajšanosti v drugih ljudeh vzbujajo predvsem ljubezen, pripravljenost za pomoč in sočutje. V resnici lahko najdemo najrazličnejše vrste sovražnega vedenja, ki je praviloma

nevidno (v institucijah, kjer hendikepirane marsikdaj zanemarjajo, jim povzročajo fizične bolečine, jih spolno zlorablajo; v družinah, kjer jih zavračajo, zanemarjajo in drugače zlorablajo, ali pa v običajnih odnosih med nehendikepiranimi in hendikepiranimi). [...] 12) Hierarhični obrat. [...] Ljudje z oviro so v takem primeru tisti, ki nas »spravljajo v zadrego«. [...] Hendikepirani so v tem primeru tisti, »ki so krivi za naše nelagodje«. (Zaviršek, 2000: 80–92)

Nobena redkost tudi ni, da ljudi, katerih oviranost je vidna, hendikepiramo tako, da jih imamo za mentalno manj sposobne. Zato so ljudje do njih pogosto pretirano prijazni, govorijo glasneje, so napeti, jih pretirano sprašujejo o boleznih ali pa poškodovanost spregledajo, jih nič ne vprašajo ali pa postavljajo preveč vprašanj, se jim poskušajo izogniti ali prehitro pomagati, se vedejo pokroviteljsko, kakor da so ti mlajši in manj izkušeni od njih, se jih dotikajo, kakor se človek dotika oseb, ki so statusno nižje, ali pa se izogibajo dotika, kakor da je hendikepiran človek »kužen«, so pretirano zgovorni in se bojijo tišine ali pa so tihi, ker se ne morejo »domisliti«, kaj naj bi se pogovarjali z nekom na vozičku. (Zaviršek, 2000: 9–10)

Ljudje, ki so označeni za nore, so izvzeti iz družbenega dialoga – o vseh vidikih njihovih življenj govorimo drugi, saj sami ne veljajo za razumne; s tem so posledično nesposobni govoriti in odločati o lastnih željah in življenju. (Krstulović, 2016: 89)

Razumevanje prizadetosti ali hendikepa je dvojno: označuje poškodovanost, ki je lahko vidna ali nevidna (multipla skleroza v zgodnjem stadiju, rak, duševne stiske), in družbeno konstruirane oviranosti na ekonomski, družbeni, psihološki in simbolni ravni, ki jih doživljajo ljudje z različnimi oviranostmi. Poškodovanost, ovira, onemogoča, naredi človeka hendikepiranega ali nemočnega. Omejitve v jeziku dokazujejo, da je kompleksne osebe in družbene izkušnje težko speljati na oznako, ki bo v zadovoljstvo vseh hendikepiranih ljudi označevala večplastno razmerje med osebnim izkustvom, normativnimi sklepanji, družbenim aktivizmom in teoretskimi koncepti. (Zaviršek, 2000: 7–8)

1.2. Odvisnost hendikepiranega človeka

Revni in hendikepirani ljudje so že vsaj od 12. stoletja predmet nadzora, razvrščanja, obravnave različnih znanstvenih vej in strokovnih pristopov, ki odrejajo in usmerjajo njihove življenjske poti. (Škerjanc, 2010: 15)

Vsak človek ima pravico izbirati, kje in s kom bo živel, ampak trenutno je v Evropi 1,2 milijona ljudi, ki so depriviligirani z vidika osnovnih pravic in ki živijo v institucijah daleč od celotne družbe. To, da ljudi zadržujemo v teh institucijah, je nasilje. Tam nimajo zasebnosti ali osebnega prostora in ne morejo sami odločati, kaj bodo jedli, kdaj bodo spali in s kom bodo preživljali čas. Odvisni so od drugih – institucij, staršev. (Nancy, 2016)

Ker je praksa deinstitucionalizacije zahtevna in kompleksna, ta vpliva na področje socialnega varstva, zdravstva in javnega zdravja. Poleg tega vpliva tudi na stopnjo varstva človekovih pravic v državi, stanovanjsko politiko in politiko zaposlovanja, dostopnost grajenega javnega in zasebnega okolja ter zahteva spremembe že omenjenih zakonskih aktov. Prav zato, ker gre za kompleksne systemske spremembe, so pogosta stališča tistih, ki se temu upirajo, da: – deinstitucionalizacije ni mogoče uresničiti v vseh državah EU; – da ni realistično, da bi vsak človek lahko bival zunaj institucije in da bo potemtakem vedno treba imeti nekaj institucij; – da so ljudje s težavami v duševnem zdravju nevarni, če živijo v skupnosti; – da bi zaprtje institucij privedlo do samomorov in brezdomstva; – da so storitve in servisi v skupnosti dražji kot institucionalno varstvo, kjer večje število ljudi na enem mestu dobi za vse enake storitve; – da osebe z intelektualnimi ovirami ne morejo odločati same zase in morajo biti zaščitene; – da strokovnjaki vedo več kot kritični uporabniki in svojci, zato morajo oni voditi službe. (Zaviršek idr., 2015: 19)

Osebe z oznako motenj v razvoju so »zdravim« ljudem bolj podobne, kot pa se od njih razlikujejo. Prav tako imajo želje, prijatelje, težave in interese. V predšolskem obdobju jih večina hodi v vrtec, pozneje v šolo in po dokončanem šolanju se zaposlijo. Njihove potrebe vzgoje, izobraževanja in dela pa so včasih drugačne, posebne, zato tudi sodijo v skupino oseb s posebnimi potrebami. Prav zaradi teh posebnih potreb je kakovost življenja oseb z oznako motnje v duševnem in telesnem razvoju pogosto ovirana ter posledično odvisna od ostalih ljudi, s katerimi je povezano njihovo življenje. Naloga teh ljudi je, da jim pri tem pomagajo, in sicer ne samo pri dejavnostih, ki so potrebne le za obstoj, ampak tudi pri tistih, ki dajo njihovem življenju pestrost in novo kakovost. (Jeler, 2008: 4)

Za ljudi brez hendikepa je samoumevno, da sami izbiramo/izbirajo, kaj bomo/bodo oblekli, obuli, jedli, to pa za ljudi z oznako motnje v duševnem razvoju (OMDR) ne velja vedno. Oblečila mnogim še vedno izbirajo in kupujejo starši ali strokovni delavci. Pri tem pozabljamo, da imajo tudi osebe z oznako motenj v razvoju svoj okus za modo in dobro vedo, kaj jim je všeč in kaj ne. Prav bi bilo, da bi si tudi ljudje z OMDR sami kupovali

oblačila ali da bi bili pri nakupovanju vsaj prisotni; tako bi imeli možnost izbire in odločanja. (Četina, 2011: 55)

Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (Ur. l. RS., št. 7/2011, člen 7., 8., 10., 15.,) opredeljuje, do česa vse so otroci s posebnimi potrebami upravičeni: do prilagojenega programa, dodatne strokovne pomoči in prilagojenega prostora; lahko gredo tudi v vzgojni zavod. Problematiko tega, do česa so upravičeni na drugih področjih, pa razmeroma dobro opiše Zavirškova (2002). Pravi, da večina hendikepiranih ljudi že od malih nog – kaj šele, ko so starejši – nima možnosti izbire na področjih, za katere je v Zakonu o usmerjanju otrok opredeljeno in se predpostavlja, da o njih odločajo odrasli ljudje, na primer: kateri poklic si boš izbral, kje boš delal, kdo so tvoji prijatelji, kdaj boš šel spat, kaj boš kuhal, kaj boš oblekel, ali boš šel na gledališko predstavo, ki si jo sam izbereš, in sicer s prijateljem, ki si ga sam izbereš, ali boš imel spolne odnose in s kom ipd. Obstoječe institucionalno in zavodsko varstvo, šole s prilagojenim programom, »zaščitniške družine« in dolgotrajno zdravljenje posamezniku ne omogočajo skoraj nobene izbire. Se pravi, imajo pravice, ampak zanje oziroma o njih odločajo drugi. S svojim znanjem odločajo tudi o tem, ali so hendikepirani otroci, če omenim samo primer izobraževanja, upravičeni do dodatne strokovne in fizične pomoči po 2. in 3. členu Pravilnika o dodatni in strokovni fizični pomoči za otroke in mladostnike s posebnimi potrebami. Spet gre za pravice teh otrok, ki pa jim niso dane samoumevno, temveč mora za to nekdo poskrbeti, vedeti. Podobno se dogaja tudi pri zaposlovanju hendikepiranih ljudi. Po 4. členu Zakona o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov (Ur. l. RS., št. 2/2007) se lahko hendikepirani ljudje s pomočjo zaposlitvene rehabilitacije usposobijo za delovno mesto, ampak nikjer ni napisano, da to ni mogoče za vsa delovna mesta in da je to v veliki meri odvisno od delodajalca, kar pomeni, da oseba spet ne more slediti svojim željam, ampak je omejena na področja, ki so ji ponujena.

Težave pri sodelovanju uporabnikov socialnovarstvenih storitev pri sprejemanju odločitev, ki jih neposredno zadevajo, poznajo povsod po svetu in jih ne gre podcenjevati. Mnogi uporabniki so odvisni od storitev in zato oklevajo pri izražanju svojega mnenja, drugi hvaležnost zamešajo z odobravanjem in privolitvijo, spet tretji pa svojih mnenj ne ločijo od mnenj svojih skrbnikov, prijateljev in sorodnikov, ki smejo govoriti v njihovem imenu, ali od mnenja socialnega delavca ali strokovnega svetovalca. (Škerjanc, 2010: 63–64)

Odvisnost ni vezana samo na področje odnosov v smislu odvisnosti od drugih ljudi. Ovirani ljudje so od drugih pogosto odvisni zaradi okolja, v katerem bivajo. Zavirškova (2000) pravi, da se hendikepiranim po eni strani vsaj v zahodnih državah izboljšujeta življenjski standard in medicinska pomoč in da jih vse več živi dlje in v svojem vsakdanjem okolju. Uporaba novih tehnologij – na primer interneta – je bistveno izboljšala kakovost življenja nekaterih gibalno oviranih oseb, po drugi strani pa je uporaba kakovostnih medicinskih pripomočkov in novih tehnologij omejena na segment ekonomsko privilegiranih ljudi. Družbeni status hendikepirane osebe vpliva na to, ali bo lahko uporabljal vrhunske medicinske, protetične in računalniške pripomočke ali ne. (Zaviršek, 2000: 28–29)

Ljudje se ne srečujejo samo z ovirami psihičnega izvora in tako imenovanimi odvisnostmi od drugih ljudi, temveč tudi z raznimi drugimi ovirami, na primer z ovirami fizičnega izvora, ovirami, ki jih srečujejo v notranjih in zunanjih prostorih. Sendi (2008) opredeljuje ovire zunanjega prostora:

- ovire na cestah, trgih in drugih javnih površinah (npr. cestni robniki, prometni otoki, prehodi za pešce, parkirni prostori, podhodi, nadhodi, načini premagovanja višinskih razlik, prestrmi nakloni, neustrezna uporaba materialov, neprehodnost, neurejene poti in preozki prehodi ipd.),
- ovire v javnem potniškem prometu (npr. vstop v vozilo in izstop iz njega, dostop do postajališč ali postaj, elementi cestne opreme – npr. zvočna prometna signalizacija itd.).

Ovire notranjega okolja preprečujejo dostop v objekt ali onemogočajo/otežujejo njegovo uporabo (npr. preozka vrata, pretežka vrata, stopnice, tla, na katerih drsi, ozki hodniki, neustrezno urejeni sanitarni prostori, neustrezno oblikovana oprema, npr. držala, ograja ipd.).

V Šmarju pri Jelšah je na območju pomembnih poslopij, ki jih ljudje vsakodnevno uporabljajo, prisotnih kar nekaj fizičnih ovir. V občini so že naredili nekaj sprememb na tem področju: dodali so semafor z zvokom (pred tem so imeli navaden semafor), pri lekarni pa so z ene strani naredili prehod, po katerem lahko v lekarno pridejo tudi ljudje, ki so na vozičku. Še vedno pa obstaja preveč institucij, do katerih gibalno ovirani ljudje ne morejo dostopati.

Slika 1: Dostopnost lekarne

Slika 2: Dostopnost knjižnice oziroma kulturnega doma

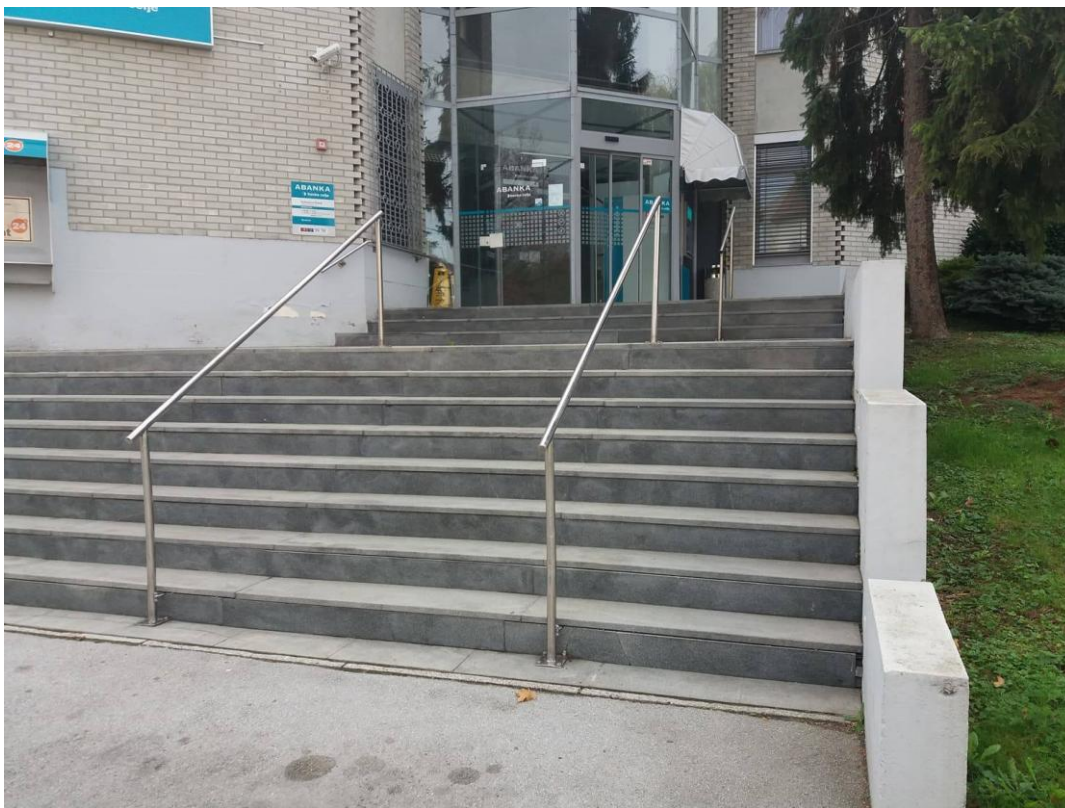
Slika 3: Dostopnost zdravstvenega doma

Slika 4: Navidezna dostopnost pri vstopu na pošto

Kot prikazuje zgornja slika območja pri pošti, pa obstajajo tudi kraji, ki so dostopni z ene strani, ampak ko pogledamo malo bolje, ugotovimo, da nekdo, ki je na vozičku, dejansko ne more dostopati s strani, ki naj bi bila dostopna, saj so tam vedno avtomobili, če jih ni, pa še vedno obstaja možnost, da nekdo na hitro zapelje v ta prostor in je to območje kvečjemu

še bolj nevarno. Podobno je tudi pri banki na spodnji sliki. Z ene strani jo obdajajo strme stopnice, medtem ko je ob strani sicer na voljo potka, vendar ta nikakor ni primerna za nekoga, ki bi rad prišel do banke.

Slika 5: Nedostopnost banke

Slika 6: Nedostopnost CSD in Zavoda za zaposlovanje

Nad bivšo picerijo Štorman se nahajata CSD in Zavod za zaposlovanje, do koder lahko uporabniki dostopamo samo po strmih stopnicah. Ni dvigala, tako da resnično ne vem, kako lahko hendikepirani v teh institucijah karkoli uredijo. V bistvu odgovor že imam – zanje zadeve urejajo drugi.

Z zgornjim dokaznim materialom lahko trdim, da se kršijo določeni členi Konvencije o pravicah invalidov. Krši se prvi člen, ki pravi, da se s Konvencijo spodbuja, varuje in hendikepiranim ljudem zagotavlja polno in enakopravno uživanje vseh človekovih pravic. Kot prikazuje zadnja slika (Nedostopnost CSD in Zavoda za zaposlovanje), je hendikepiranim ljudem dostop do institucij v celoti onemogočen, kar pomeni, da se jim hkrati, če se sklicujem na Konvencijo, ne zagotavlja polnega in enakopravnega uživanja

človekovih pravic. Predvsem pa se pri tem krši 9. člen Konvencije o pravicah invalidov, ki pravi, da države, ki so sprejele to konvencijo, ljudem z oviro omogočijo neodvisno življenje in polno sodelovanje na vseh področjih življenja, sprejemajo ustrezne ukrepe, s katerimi ljudem z oviro zagotovijo, da imajo enako kot ostali dostop do fizičnega okolja, prevoza, informacij in komunikacij, vključno z informacijskimi in komunikacijskimi tehnologijami in sistemi, ter do drugih objektov, naprav in storitev, ki so namenjene javnosti ali se zanjo opravljajo v mestu in na podeželju. Ti ukrepi se nanašajo na stavbe, ceste, prevozna sredstva, zunanje in notranje prilagoditve in opremo v šolah, stanovanjskih zgradbah, zdravstvenih ustanovah, delovnih mestih, nanašajo pa se tudi na informacijske, komunikacijske in druge storitve. Države sprejmejo tudi ukrepe, s katerimi razvijajo, širijo in spremljajo uveljavljanje minimalnih standardov za dostop do objektov in storitev, ki so namenjeni javnosti ali se zanjo opravljajo. Zagotavljajo tudi, da subjekti, ki ponujajo naprave in storitve, ki so namenjene javnosti oziroma se zanjo opravljajo, upoštevajo vse vidike dostopnosti za ljudi z oviro ter omogočijo izobraževanje vseh, ki jih urejanje dostopnosti zadeva, v javnih zgradbah in tudi drugje zagotovijo oznake v brajlici oziroma v lahko čitljivi in razumljivi obliki. Države zagotovijo tudi pomoč človeka, živali, vodnika, bralca, tolmača za znakovni jezik, s čimer se tudi olajša dostop do zgradb in drugih javnih objektov. Na podlagi zgornjega materiala vsaj za fizično dostopnost v kraju, kjer je moja raziskava potekala, ni poskrbljeno v tolikšni meri, kot bi bilo prav, da bi bilo. (http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti_pdf/konvencija_o_pravicah_invalidov.pdf)

1.3. Boj hendikepiranih ljudi za lastne pravice

Izbira je temeljna človekova pravica. To pomeni, da odrasli sami odločamo o vsakdanjih zadevah, da sami odločamo o tem, kaj se bo z nami dogajalo, da sami odločamo tako o majhnih kot tudi o velikih odločitvah ter da lahko sami opredelimo naše vrednote in načela življenja. (Zaviršek idr., 2002: 33)

“We want rights, not favours!” (»Želimo pravice, ne uslug!«) je zapisano na strani organizacije Inclusion Europe, kamor so vključeni različno hendikepirani ljudje in njihove družine iz cele Evrope, med drugim tudi iz Slovenije. Borijo se za lastne pravice, za

enakost. Ljudje z oviro so prav tako ljudje, meščani, kot vsi ostali. Imajo pravico biti vključeni v vsa področja življenja, imajo pravico živeti, se učiti, delati in se zabavati z drugimi ljudmi. Pogosto pa je njihovo življenje drugačno. Pogosto so izključeni iz družbe, ne dobijo dovolj informacij, ki bi jim koristile za boljšo kakovost življenja, imajo slabe stanovanjske razmere, so izključeni iz družbe, pogosto se učijo v šolah s posebnimi programi in pogosto so tudi diskriminirani. (http://inclusion-europe.eu/?page_id=87)

Boj hendikepiranih ljudi za svojo neodvisnost ni boj za enakost v družbenem polu. Njihov boj tudi ne more biti boj za to, da bi jih ostali ljudje sprejeli kot Ljudi. Boj za neodvisnost je boj za pravice. Boj za pravice je najprej boj za pravico do drugačnosti. (Rutar, 1995: 198)

Robert Martin, strokovnjak v organizaciji Inclusion Europe, se bori, da bi se institucije zaprle in da bi hendikepirani ljudje dobili podporo za samostojno življenje v okolju, v katerem želijo bivati. (Hild, 2017) Pri tem ni edini: tudi Senada Halilčević, hrvaška borka, se bori za spoštovanje in dostojanstveno obravnavo vsake osebe z oviro. Pravi tudi, da se politika njene države s hendikepiranimi ne ukvarja veliko. O oviranih ljudeh govorijo v času volitev ali na primer na mednarodni dan invalidov, čez leto pa se ti govori izgubijo. (Hild, 2017) Če nadaljujem z mislijo Zavirškove (2002): ne glede na to, kakšne oznake (duševna prizadetost, odvisnost, duševna bolezen ipd.) in kakšne oviranosti imajo ljudje (gibalne, senzorne, emocionalne ipd.), je vsem skupna pravica do dostojanstva, osnovnih življenjskih potreb in želja, varnosti in enakovredne obravnave v družbi. (Zaviršek idr., 2002: 11)

Lamovec (2006) izpostavlja angleško organizacijo MIND, ki je izdala priročnik z navodili, ki jih uporabniki naslavljajo na skrbstveno osebje. S tem so pokazali, da želijo biti slišani:

- »1. Seznanite nas z našimi pravicami. Pogosto imamo občutek, da nimamo nobenih pravic, ker z nami ravnate tako, kakor da jih ne bi imeli. Pojasnite nam našo pravico, da odklonimo zdravila, zapustimo ustanovo in se pritožimo. V pomoč nam bo, če nam boste to večkrat povedali in nam dali tudi pisne informacije.
2. Ne skrivajte se za masko strokovnosti! Ne uporabljajte besed, ki jih ne razumemo. Ne delajte se, da veste več, kakor res veste. [...]
3. Vprašajte nas, kaj želimo. Morda nam ne boste mogli ustreči. Morda se ne boste strinjali. Kljub temu nas vprašajte. Navsezadnje smo najboljši strokovnjaki za svoje potrebe.

4. Ne zavrnite naših pritožb in skrbi, češ da so simptomi »duševne bolezni«. Prepogosto se zgodi, da ne poskrbite za naše telesne bolezni ali da ženske v ustanovi spolno nadlegujejo, pa jim nihče ne verjame. Veliko upravičenih pritožb ne vzamete resno.
5. Priznajte nam naše sposobnosti in nadarjenosti. Podprite nas, ko preizkušamo nove dejavnosti, prevzemamo odgovornost in iščemo načine ustvarjalnega izražanja.
6. Ne prestrašite se naših čustev. Koristi nam, da se zjokamo, zavpijemo ali izrazimo strah. Cenimo, če nas kdo posluša in nas opogumlja. Dajte nam prostor, kjer bi lahko svobodno izrazili svoja čustva, ne da bi motili druge ljudi.
7. Povejte nam podrobnosti o zdravilih, ki jih dobivamo, o naši diagnozi in o možnostih, ki so nam na voljo.
8. Ne odpišite nas. Naveličani smo poslušati: »Te tablete boste morali jemati do konca življenja.« ali: »Manična depresija ni ozdravljiva.« Negativne in podcenjujoče pripombe, ki jih izrečete mimogrede, nas lahko zelo prizadenejo in nas bolijo še dolga leta. Mnogi smo kljub pesimističnim napovedim »strokovnjakov« premagali skrajno stisko.
9. Pogovarjajte se z nami. Čustvena stiska pripelje v osamljenost. Pomagajte, da se prebijemo skoznjo. Bodite prijateljski in ravnajte z nami kot z enakimi. Vendar nas ne silite h govorjenju, kadar nam očitno ni do tega.
10. Ne pozabite, da živimo v družbi z več kulturami, kjer imajo ljudje različna prepričanja in vrednote. Pozanimajte se o kulturni pripadnosti ljudi, ki uporabljajo vašo ustanovo.« (Lamovec, 2006: 202–203)

V Vodniku po pravicah invalidov (2015) so opredeljene in predvidene storitve, namenjene osebam z ovirami v vseh življenjskih obdobjih. Te storitve, ki obsegajo varstvo, izobraževanje, delo in skrb, se dogajajo v vzporednih prostorih in se bistveno razlikujejo od tistega, kar velja za običajno. Na ta način slovenska zakonodaja pri ljudeh z ovirami zgolj reproducira družbeno vednost, da ljudje z ovirami zaradi svoje drugačnosti potrebujejo specializirane storitve, ki bodo ustrezale njihovim specifičnim potrebam in jih ne bi bilo mogoče zadovoljiti zgolj s podporo v običajnih sistemih. Tako ljudje z ovirami veljajo za drugačne in jih običajni ljudje ne morejo povsem razumeti, jih podpreti ali jim ustrezno pomagati, zato se zdi, da je veliko bolje, da za te ljudi skrbi nekdo, ki je za to ustrezno usposobljen. Gre za tipičen fenomen NIMBY, saj zakonodaja prepozna, da gre za skupino ljudi, ki potrebujejo podporo, vendar lahko to podporo dobijo le v specializiranih ustanovah, ločenih od običajnega življenja. Tako je družba oprana moralne

krivde neskrbi, hkrati pa se običajni družbi ni treba ukvarjati z vprašanjem podpore osebam z ovirami. (Krstulović, 2016: 53)

Tudi države so tiste, ki morajo poskrbeti, da bodo vsi ljudje vedeli za enake pravice invalidov, kakor jih imajo drugi, in da bodo invalidi drugim lahko pokazali, kaj zmorejo. (Uršič idr., 2008: 17)

Kot pravi Uršič (2008), morajo države invalidom zagotoviti dostop do:

- javnih stavb, kakršne so bolnišnice, šole;
- javnega prevoza;
- informacij;
- v javnih stavbah morajo oznake biti zapisane v lahko berljivi obliki ali v brajici;
- v javnih stavbah morajo biti zagotovljeni vodniki in tolmači za znakovni jezik;
- države morajo pripraviti navodila o dostopu do javnih storitev;
- vsak, ki opravlja storitve, ki so namenjene vsem ljudem, mora zagotoviti dober dostop tudi za invalide (npr. trgovine, restavracije ...);
- o dostopnosti je treba izobraževati vse ljudi;
- invalidom je treba zagotoviti dostop do novih tehnologij.

Država in lokalne skupnosti so v okviru politik socialnega varstva dolžne zagotavljati pogoje, v katerih lahko posamezniki v povezavi z drugimi osebami v družinskem, delovnem in bivalnem okolju ustvarjalno sodelujejo in uresničujejo svoje razvojne možnosti ter s svojo dejavnostjo dosegajo raven kakovosti življenja, ki je primerljiva z ravno kakovosti življenja drugih prebivalcev Republike Slovenije in ustreza merilom človeškega dostojanstva. Kadar si posamezniki in družine ne morejo sami zagotoviti socialne varnosti, so upravičeni do pomoči, ki jo v okviru aktivne socialne politike zagotavljata država in lokalna skupnost. (Resolucija o nacionalnem programu socialnega varstva, Uradni list RS, št. 3/07)

Potrebe, želje in pravice uporabnikov in uporabnic so temelji, na katerih gradimo socialne službe in načrtujemo usluge. Glavni cilj služb je emancipacija in opolnomočenje uporabnikov in uporabnic. (Zaviršek idr., 2002: 142)

Kot pravita Vertot (2007) in Krstulović (2016), je ljudem z oviro še vedno onemogočen dostop v takšni meri, kot bi jim pripadal. Njihove pravice so kršene na področju

izobraževanja, še vedno na primer nista povsod prisotna brajica in znakovni jezik, pri zaposlovanju, kajti veliko delovnih mest delodajalci ne prilagajajo ljudem z oviro in na primer na področju socialne varnosti in zdravja, kajti velikokrat hendikepirani ljudje ne dobijo vsega, do česar so upravičeni, pogosto pa tudi ne vedo, do česa vse so upravičeni, kar posledično pomeni, da ugodnosti, ki jim sicer pripadajo, ne morejo koristiti. Za tovrstne stvari, ki jim sicer zakonsko pripadajo, morajo vložiti veliko energije in sredstev, da dokažejo, da so do njih res upravičeni.

Da ni vse tako pesimistično, pa obstajajo še socialnovarstvene storitve. Socialnovarstvene storitve so sredstvo, s katerim posameznik uresničuje državljske pravice in si organizira kakovostno življenje v skupnosti, pri čemer sta ključnega pomena možnost izbire in ohranitev vpliva na pomembne življenjske odločitve. (Škerjanc, 2007: 100)

Za pravice hendikepiranih je pomembna tudi Konvencija o pravicah invalidov oziroma boljše Konvencija o pravicah oseb z ovirami. Splošna načela te konvencije so: a) spoštovanje prirojenega dostojanstva, osebne samostojnosti, ki vključuje svobodo izbire, in neodvisnost posameznikov; b) nediskriminacija; c) polno in učinkovito sodelovanje in vključenost v družbo; d) spoštovanje različnosti in sprejemanje invalidov kot dela človekove raznolikosti in humanosti; e) enakost možnosti; f) dostopnost; g) enake možnosti za moške in ženske; h) spoštovanje razvojnih sposobnosti invalidnih otrok in spoštovanje pravice invalidnih otrok do ohranitve njihove identitete. (Konvencija o pravicah invalidov, 3. člen)

Do vseh pravic, ki so ljudem z oviro na voljo, ti pogosto ne morejo priti sami. Zakonodajca je eno, nekaj drugega pa je to, kako se ta dejansko izvaja. Kot pove Čačinovič Vogrinčič (2006), potrebe ljudi, socialno krepitev, pomoč in dostojanstvo uporabniki raziščejo in soustvarijo skupaj s socialnimi delavci, ki to omogočijo. Le s tujo pomočjo lahko ljudje z oviro tudi dejansko udeležujejo pravice, ki jim pripadajo, glede na potrebe, ki jih imajo. Velikokrat namreč ne vedo niti, kaj vse jim pripada, dokler jim tega nekdo ne pove in jih o tem obvesti. To situacijo odlično povzame Zavirškova (2002), ki pravi, da se nam, kot ljudem, ki želimo pomagati uporabnikom, zdi, da so uporabniki zadovoljni z dano situacijo: da imajo dovolj izbir in vpliva na vsakdanje življenje ter si ne želijo ničesar drugega. A s tem velikokrat tudi pozabimo, zakaj so njihova pričakovanja tako nizka. Zaradi dolgoletne pasivnosti so postali zadovoljni z dano situacijo. (Zaviršek idr., 2002: 33)

1.3.1. Nacionalni program socialnega varstva za obdobje 2013–2020

Nacionalni program socialnega varstva v obdobju od 2013 do 2020 se nanaša na razvoj socialnega varstva v tem obdobju. Sprejet je bil 24. aprila 2013. Namen socialnega varstva je omogočiti socialno varnost in vključenost državljanov oziroma tudi drugih prebivalcev Republike Slovenije. Z Nacionalnim programom naj bi se hendikepiranim osebam zagotovilo pogoje, v katerih lahko ti posamezniki, seveda kdaj tudi v povezavi z drugimi osebami, v družinskem, bivalnem ali delovnem okolju ustvarjajo oziroma uresničujejo svoje razvojne možnosti, ter s svojo dejavnostjo nekako dosegajo raven kakovosti življenja, ki je primerljiva s kakovostjo življenja drugih prebivalcev Republike Slovenije. Te pogoje naj bi zagotovile državne in lokalne skupnosti. Cilj, ki se želi doseči s programom, je po eni strani izboljšanje kakovosti življenja posameznikov in družin, po drugi strani pa gre za povečanje družbene kohezije in socialne vključenosti vseh skupin prebivalstva. Ob tem je treba omeniti še manjše cilje, in sicer povečevanje socialne vključenosti socialno ogroženih in ranljivih skupin prebivalstva in zmanjševanje tveganja revščine ter izboljšanje razpoložljivosti in zagotavljanje dostopnosti storitev in programov. Pri socialni vključenosti je pomembno, da se zmanjša delež uporabnikov institucionalnega varstva in da se poveča delež skupnostnih oblik socialnega varstva – to so tiste oblike, ki nudijo pomoč in podporo posameznikom, da lahko relativno samostojno živijo v skupnosti, torej gre za pomoč na domu, dnevne oblike varstva, vodenje, varstvo in zaposlitev pod posebnimi pogoji, družinskega pomočnika, nastanitev in oskrbo v rejniški družini, bivalni skupini in podobno. (Uradni list št. 39/13) Cilj programa do leta 2020 je vključitev 35 odstotkov oseb v varstveno-delovne centre, v katerih bodo potrebovale nastanitev in oskrbo, oziroma zagotovitev okvirno 1600 mest, od teh 60 odstotkov v skupnostnih oblikah. Storitve pa se oziroma se bo organizirala na ravni več upravnih enot. Osebam, vključenim v storitev, naj bi se skladno s predpisi s tega področja v tem času zagotovilo zdravstveno varstvo. (Uradni list št. 3/07)

Institucionalne oblike socialnega varstva so tiste oblike, ki vključujejo oskrbo in namestitve v institucijah. Pri tej točki se z Nacionalnim programom želi povečati kapacitete le za tiste ljudi, ki naj bi to najbolj potrebovali – starejše ljudi. Po drugi strani se mi zdi dobro, da se s tem programom začne delati tudi na dnevnik oblikah varstva, ki so posebej namenjene starejšim, saj domovi za ostarele niso vedno dobra izbira, varstveno-delovni centri pa so predvsem polni mladih ljudi in ljudi v starosti med 30 in 50 let, zato se

starejši od 60 let težje vključujejo v vse aktivnosti in navsezadnje težje vzpostavljajo tudi odnose. Nacionalni program predvideva tudi zmanjševanje tveganja revščine. Osredotoča se na razvoj novih, inovativnih ukrepov, niso pa omenjene točne inovacije na tem področju, tako da gre najbrž za inovacije tistih potreb, ki jih ustrezni organi vidijo kot potrebne preнове. V tem času naj bi šlo oziroma že gre za spodbujanje vključevanja prejemnikov denarne socialne pomoči v programe aktivne politike zaposlovanja, psiho-socialne rehabilitacije oziroma socialne aktivacije. Izboljšanje razpoložljivosti in zagotavljanje dostopnosti storitev in programov se zagotovi z dosegljivostjo storitev uporabnikom ne glede na njihov socialni položaj ali kraj bivanja, spodbuja se tudi razvoj storitev, ki potekajo v okolju ali kar na domu uporabnikov, izboljšanje informiranja in ozaveščanja potencialnih uporabnikov o možnostih za vključitev v storitve, programe in podobno. Sicer se ne strinjam s tem, da bo na področju svetovanja, ki je v domeni CSD-ja, še vedno ostalo nespremenjeno, da bo na 100 družin, ki imajo v družini hendikepiranega člana, na voljo le en strokovni delavec. To se mi zdi premalo, saj strokovni delavec ne more biti na voljo vsem v enakih zmožnostih, poleg tega pa tudi družine s tem ne dobijo občutka, da jim je res nekdo na razpolago, če je časovno omejen in posledično tudi preredko na voljo za njihove težave, morebitno stisko in kasneje za reševanje njihove težave. (Uradni list, št. 39/13)

1.3.2. Akcijski program za invalide 2014–2021

Akcijski program za invalide v obdobju od 2014 do 2021 ima različne naloge, ki sem jih opredelila tudi z vidika občine, v kateri se VDC nahaja. Program omenja sistematičnost pri oblikovanju ukrepov za odstranjevanje ovir za polnopravno udeležbo (enakost možnosti) invalidov na ravni lokalne skupnosti in družbe. S tega vidika lahko potrdim, da se na občinski ravni v Šmarju pri Jelšah zadeve izboljšujejo, saj sem že zgoraj pri eni izmed točk omenila, da odstranjujejo fizične ovire, na primer, pri lekarni so na eni strani podrli stopnišče in pot naredili dostopno tudi ljudem, ki težje hodijo ali jim je to onemogočeno. V kraju je bil postavljen tudi nov semafor, ki ima dodatne zvočne signale, tako da tudi osebe, ki ne vidijo oziroma imajo slabši vid, lahko pridejo čez cesto oziroma vedo, kdaj je to mogoče.

Akcijski načrt vsebuje tudi preventivo oziroma ukrepe proti diskriminaciji invalidov, ki zagotavljajo dostop do njihovih temeljnih pravic. Če konkretno pogledamo Šmarje pri

Jelšah, se lahko osredotočim na zmanjševanje fizičnih ovir, saj lahko tako hendikepirane osebe kot ostale osebe brez ovir dostopajo do nekaterih institucij in stvari, ki jih potrebujejo. Načrt vsebuje tudi zagotavljanje partnerstva z invalidi pri načrtovanju, izbiri, izvajanju, nadziranju in ovrednotenju projektov, ki se bodo financirali iz strukturnih skladov Evropske unije; tukaj se mi zdi, da se ni naredilo še nič, vsaj ne v Šmarju pri Jelšah, kajti hendikepirani ljudje so tukaj odvisni od drugih in niso tako samostojni, kot bi lahko bili. Kar pa se na primer v VDC-ju počne že vsaj odkar sem sama vključena v ta prostor, je to, da se poskrbi za potrebe neplačanih oskrbovalcev invalidov (zdravstveno in invalidsko zavarovanje, zagotavljanje letnega počitka (dopusta), strokovno izpopolnjevanje, pokrivanje materialnih stroškov v zvezi z opravljanjem obvez oskrbovanja). (API)

Cilj akcijskega programa za invalide je, da se hendikepiranim omogoči samostojno izbiro načina življenja, torej kje, s kom in kako bodo živeli, ter pri tem zagotoviti tako ureditev bivalnega okolja, da bo dostopno vsem ter prilagojeno potrebam invalidov in njihovim družinam, ne glede na to, ali se odločijo za samostojno bivanje v stanovanjskem objektu ali institucionalno bivanje. V ta namen je prestrukturiranje bivalnih površin pogosto ključnega pomena. Za invalide, pa tudi tiste, ki z njimi sobivajo ali so z njimi v stiku, je treba zagotoviti tudi programe in izobraževanja o partnerstvu, spolnosti in družini. Za samostojno življenje je nujno treba zagotoviti tudi storitve osebne pomoči in osebne asistencije. Invalidi ne smejo biti izpostavljeni samovoljnemu ali nezakonitemu vmešavanju drugih v svojo zasebnost, družino, dom, korespondenco ali druge vrste komuniciranja. (API) Vse to se v VDC-ju delno izvršuje. Na rekonstrukciji bivalnih prostorov se sicer ves čas dela, nekaj se dela tudi na izobraževanju glede spolnosti in partnerstva, na samostojnosti ter uporabnikovih samostojnih odločitvah in njegovih željah pa premalo, ampak o tem več sledi v razpravi, v kateri navajam tudi konkretne primere.

1.4. Hendikepiranost in zaposlitev

V letu 2016 je bilo v Sloveniji od 32205 ljudi z oviro zaposlenih 30364, samozaposlenih pa 1841, kar je razvidno iz spodnje tabele. Vseh zaposlenih oseb je bilo 730526, se pravi gre za 4,4-odstotni zaposlitveni delež zaposlenih hendikepiranih ljudi znotraj števila vseh zaposlenih oseb.

Tabela 1: Delovno aktivni invalidi po: statistični regiji, statusu zaposlitve, letu, spolu

Delovno aktivni invalidi po: STATISTIČNI REGIJI, STATUSU ZAPOSLOTITVE, LETU, SPOLU			
		2016	
		Moški	Ženske
Pomurska	11 Zaposlene osebe – SKUPAJ	769	673
	12 Samozaposlene osebe – SKUPAJ	67	33
Podravska	11 Zaposlene osebe – SKUPAJ	2378	2209
	12 Samozaposlene osebe – SKUPAJ	164	93
Koroška	11 Zaposlene osebe – SKUPAJ	716	544
	12 Samozaposlene osebe – SKUPAJ	70	31
Savinjska	11 Zaposlene osebe – SKUPAJ	2634	2372
	12 Samozaposlene osebe – SKUPAJ	173	83
Zasavska	11 Zaposlene osebe – SKUPAJ	300	407
	12 Samozaposlene osebe – SKUPAJ	42	12
Posavska	11 Zaposlene osebe – SKUPAJ	449	509
	12 Samozaposlene osebe – SKUPAJ	55	27
Jugovzhodna Slovenija	11 Zaposlene osebe – SKUPAJ	1115	1120
	12 Samozaposlene osebe – SKUPAJ	98	34
Osrednjeslovenska	11 Zaposlene osebe – SKUPAJ	4166	4726
	12 Samozaposlene osebe – SKUPAJ	315	207
Gorenjska	11 Zaposlene osebe – SKUPAJ	1012	978
	12 Samozaposlene osebe – SKUPAJ	81	43
Primorsko-notranjska	11 Zaposlene osebe – SKUPAJ	267	303
	12 Samozaposlene osebe – SKUPAJ	42	12
Goriška	11 Zaposlene osebe – SKUPAJ	655	705
	12 Samozaposlene osebe – SKUPAJ	51	27
Obalno-kraška	11 Zaposlene osebe – SKUPAJ	670	687
	12 Samozaposlene osebe – SKUPAJ	49	32
Opombe:			
Vir: Statistični urad Republike Slovenije (http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/Saveshow.asp)			
LETO			
stanje dne 31. 12. 2016			

Pri tej točki sem se osredotočila na delovne aktivne ljudi z oviro v moji in bližnjih občinah. V primerjavi z regijami po Sloveniji je v savinjski regiji zaposlenih in samozaposlenih mnogo več hendikepiranih ljudi kot drugje. Prevladuje sicer osrednjeslovenska regija, ki ima zaposlenih oziroma samozaposlenih okoli 4400 hendikepiranih moških in okoli 4900 hendikepiranih žensk, sledi pa ji savinjska regija z zaposlenimi oziroma samozaposlenimi hendikepiranimi moškimi, ki jih je okoli 2700, hendikepiranih žensk pa je okoli 2300. Tej regiji sledi podravska regija, ki ima zaposlenih okoli 2500 hendikepiranih moških in okoli

2400 hendikepiranih žensk, vse ostale regije imajo zaposlenih oziroma samozaposlenih ljudi okoli 2000 oziroma veliko manj. Po mojem mnenju je to še vedno številka, ki je v vsaki regiji precej majhna. Se pa opazi, da ne glede na regijo po spolu prevladujejo moški, ki jih je veliko več kot žensk. Ta podatek potrjuje, da je spol pri zaposlitvi izredno pomemben in da delodajalci pogosteje in hitreje zaposlijo moškega kot žensko, kar je razvidno tudi pri populaciji oseb z ovirami. Razlog, da je največ ljudi z oviro zaposlenih ali samozaposlenih v osrednjeslovenski in savinjski regiji bi pripisala razvitosti same regije (predvsem pri osrednjeslovenski regiji) in dejstvu, da v njej živi več ljudi, da je tam prisotnih več institucij in je tam na voljo tudi več zaposlitvenih mest.

Kar se tiče savinjskih občin, ima Občina Podčetrtek 3224 prebivalcev, od teh je aktivnih hendikepiranih oseb le 27, Občina Rogaška Slatina ima 5041 prebivalcev, od teh je aktivnih ljudi z oviro 224, Občina Šmarje pri Jelšah ima kar 9662 prebivalcev, vendar je od žal aktivnih le 79 hendikepiranih oseb, Občina Kozje ima 3406 prebivalcev, od teh je aktivnih le 23 oseb z oviro, Občina Rogatec pa ima 3162 prebivalcev in 54 aktivnih oseb, ki so hendikepirane. (SI-STAT) Vidi se tudi, da je aktivnih veliko več moških kot ženskih hendikepiranih oseb, kar v splošnem velja tudi za zaposlitveni kader ljudi brez ovir. Moški torej veliko lažje in hitreje dobijo službo kot ženske.

Tabela 2: Delovno aktivni invalidi po občinah 2016

Delovno aktivni invalidi po: OBČINI, LETU , SPOLU		
	2016	
	Moški	Ženske
Kozje	14	9
Podčetrtek	13	14
Rogaška Slatina	137	87
Rogatec	32	22
Šmarje pri Jelšah	42	37
<p>Opombe: Vir: Statistični urad Republike Slovenije. (http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=0765505S&ti=&path=../Database/Dem_soc/07_trg_dela/06_akt_preb_reg_viri_strukturni/05_07655_del_aktivni_invalidi/&lang=2)</p> <p>LETO stanje dne 31. 12. 2016</p>		

Telesna ovira ter posledična družbena oviranost pri iskanju dela in pri samem delu je razlog, da ljudje z oviro predstavljajo eno izmed najbolj ranljivih skupin na trgu dela in so

težje zaposljivi. Brezposelnost pomeni odvisnost preživetja od socialnih transferjev, torej gre za strošek države, ki mora sredstva zagotavljati iz proračuna. V interesu vsake države je, da je njeno aktivno prebivalstvo v čim večji meri zaposleno in si z lastnim delom samo zagotavlja sredstva za preživetje sebe in družine. Države izvajajo različne ukrepe, s katerimi želijo pospešiti in povečati zaposlenost hendikepiranih ljudi. Mednarodne organizacije in združenja jih pri tem spodbujajo in sprejemajo različne dokumente. (Uršič idr., 2015: 35)

Paradoks globalne ekonomije je, da po eni strani zahteva vse večjo delovno storilnost, hkrati pa onemogoča pravico do dela nekaterim skupinam ljudi. Pridobljen status invalida, ki naj bi osebo socialno zavaroval, ji hkrati odvzema možnost plačane zaposlitve in jo s tem izključuje iz ekonomskih procesov. Ker so ljudje z oviro opredeljeni kot odvisni in delovno nesposobni, so jim strukturno zaprte poti do dela tudi v primerih, ko bi lahko delali. (Zaviršek, 2000: 25–26)

Problem delovnih mest, na katerih so zaposleni ljudje z ovirami, je, da gre najpogosteje za slabo plačana delovna mesta, ki ne pripomorejo niti k družbeno priznanim socialnim statusom niti k materialni blaginji. (Zaviršek, 2000: 32)

Konvencija o pravicah invalidov v 27. členu pravi, da države pogodbenice ljudem z ovirami priznavajo enako pravico do dela kot drugim, ta pa vključuje pravico do možnosti za preživljanje s svobodno izbranim ali sprejetim delom na trgu dela in v delovnem okolju, ki je odprto, vključujoče in dostopno invalidom. Države pogodbenice varujejo in spodbujajo uresničevanje pravice do dela, tudi za tiste, pri katerih invalidnost nastane med trajanjem zaposlitve, tako da sprejmejo ustrezne, tudi zakonodajne ukrepe, s katerimi med drugim: a) prepovedujejo diskriminacijo zaradi invalidnosti v zvezi z vsemi zadevami, ki se nanašajo na kakršnokoli obliko zaposlitve, vključno s pogoji za iskanje, najemanje in zaposlovanje, ohranjanje zaposlitve, napredovanje ter varnimi in zdravimi delovnimi razmerami; b) varujejo pravico invalidov do pravičnih in ugodnih delovnih razmer enako kot za druge, tudi pravico do enakih možnosti in enakega plačila za enakovredno delo, do varnih in zdravih delovnih razmer, vključno z varstvom pred nadlegovanjem, ter do poprave krivic; c) zagotavljajo, da invalidi lahko uresničujejo svoje delavske in sindikalne pravice enako kot drugi; d) invalidom omogočajo učinkovit dostop do splošnih tehničnih programov in programov za poklicno usmerjanje, služb za iskanje zaposlitve ter poklicnega in nadaljnega usposabljanja; e) na trgu dela spodbujajo možnosti za

zaposlovanje invalidov in njihovo napredovanje na delovnem mestu ter pomoč pri iskanju, pridobivanju, ohranjanju zaposlitve in ponovni zaposlitvi; f) spodbujajo možnosti za samozaposlitev, podjetništvo, razvoj socialnega podjetništva in ustanavljanje lastnih podjetij; g) zaposlujejo invalide v javnem sektorju; h) spodbujajo zaposlovanje invalidov v zasebnem sektorju z ustreznimi usmeritvami in ukrepi, ki lahko vključujejo spodbujevalne akcijske programe, spodbude in druge ukrepe; i) zagotavljajo primerne prilagoditve na delovnem mestu za invalide; j) omogočajo, da invalidi pridobivajo delovne izkušnje na odprtem trgu dela; k) spodbujajo programe poklicne in strokovne rehabilitacije invalidov ter programe za ohranjanje zaposlitve in vrnitev invalidov na delo. (Konvencija o pravicah invalidov)

1.4.1. »Delo« v institucijah

Po Pravilniku o standardih in normativih socialnovarstvenih storitev (Ur. l. RS, Št. 102/15) so upravičenci do storitve vodenja, varstva ter zaposlitve pod posebnimi pogoji:

A) Odrasle osebe z oznako motnje v duševnem razvoju: osebe, ki imajo prirojeno znižano raven inteligentnosti, nižje sposobnosti na kognitivnem, govornem, motoričnem in socialnem področju ter pomanjkanje veščin, kar se odraža v neskladju med njihovo mentalno in kronološko starostjo, ali osebe, pri katerih je takšno stanje posledica bolezni ali poškodbe. Glede na motnje v duševnem razvoju razlikujemo: – Osebe z oznako lažje motnje v duševnem razvoju, ki so končale prilagojeni program izobraževanja z nižjim izobrazbenim standardom in se niso sposobne vključiti v programe nižjega poklicnega izobraževanja oz. so bile neuspešne v programih, ki jih določa zakon, ki ureja zaposlitveno rehabilitacijo in zaposlovanje invalidov. – Osebe z oznako zmerne motnje v duševnem razvoju, ki imajo posamezne sposobnosti različno razvite (pri učenju osvojijo osnove branja, pisanja in računanja, pri drugih dejavnostih, kot so gibalne, likovne in glasbene, pa lahko dosežejo več). Sposobne so sodelovati v enostavnem razgovoru in razumejo navodila. Uporabljajo lahko tudi nadomestno komunikacijo. Svoje potrebe in želje znajo izražati. Pri skrbi zase zmorejo preprosta opravila, sicer pa potrebujejo vodenje in različne stopnje pomoči skozi celo življenje. Sposobne so se usposobiti za enostavna praktična dela, vendar se praviloma ne morejo usposobiti za povsem neodvisno socialno življenje. – Osebe z oznako težje motnje v duševnem razvoju, ki se lahko usposobijo za najosnovnejša opravila. Pri skrbi zase pogosto potrebujejo pomoč drugih. Razumejo osnovna sporočila in

se nanje odzivajo. Orientirajo se v ožjem okolju, vendar pri tem potrebujejo varstvo. Osebe imajo lahko težave v gibanju in druge motnje. – Osebe z oznako težke motnje v duševnem razvoju, ki so sposobne le sodelovanja pri posameznih aktivnostih. Potrebujejo stalno nego, varstvo, pomoč in vodenje. So omejene v gibanju, prisotne so težke dodatne motnje, bolezni in obolenja. Razumevanje in upoštevanje navodil je hudo omejeno.

B) Odrasle osebe z oznako, ki vsebuje več motenj: osebe, ki imajo hkrati več primanjkljajev, ovir oz. motenj. To so osebe: – z oznako motenj iz točke A), pri katerih so prisotne osebnostne motnje ali težje senzorne motnje (motnje vida, sluha), – ki imajo prirojene ali pridobljene poškodbe gibalnega aparata in centralnega ali perifernega živčevja (s poškodbami glave). (Smolej Jež idr., 2016)

V velikih zavodih je bilo že v preteklosti značilno, da so v njih poleg osebja delali tudi nekateri oskrbovanci (pomivali, čistili, nosili posode z obedi, pomagali pri razdeljevanju kosil, čistili mize po večerji, »pazili« souporabnike ipd.). Tak sistem »pomoči« osebju se je v velikih institucijah ohranil do danes. To delo opravljajo oskrbovanci brezplačno in tudi brez javnega priznanja. [...] Kljub temu pa takšno delo uporabnikom daje tudi občutek, da so koristni, da nekemu nekaj dajo, da pomagajo drugim in so zato pozitivno vrednoteni, včasih za delo tudi pohvaljeni ali simbolno nagrajeni. (Zaviršek, 2002: 16)

Več kot 15 % vseh prebivalcev Evropske unije je hendikepiranih ljudi, v Sloveniji pa se okvirna ocena deleža ljudi z oviro giba okoli 12–13 % celotnega prebivalstva, kar se torej bistveno ne razlikuje od ocene v EU. (Akcijski program za invalide 2014–2020)

Institucije ne nastajajo nenadno, saj je za to, da se vzpostavijo recipročnost odnosov in različni tipi vlog, potreben čas. [...] Koncept normalnosti, ki vdira v vsako poro sodobnih življenj, je nastal v partikularnem zgodovinskem procesu, ki se je ustalil in postal družbena norma. (Krstulović, 2016: 11)

Institucionalno varstvo je oblika obravnave v zavodu, drugi družini ali drugi organizirani obliki, ki upravičencem nadomešča, dopolnjuje ali zagotavlja funkcijo doma ali lastne družine. Obsega osnovno oskrbo in socialno oskrbo v skladu s predpisi. Osnovna oskrba obsega bivanje, organiziranje prehrane, tehnično oskrbo in prevoz. Socialna oskrba je strokovno vodena dejavnost, namenjena izvajanju vsebin socialne preventive, terapije in vodenja. Varstvo pomeni zagotavljanje pomoči pri vzdrževanju osebne higiene in izvajanju

dnevni aktivnosti, oblačenju, premikanju, hoji in orientaciji. Posebne oblike varstva so namenjene ohranjanju in razvoju samostojnosti, razvoju socialnih odnosov, delovni okupaciji, korekciji in terapiji motenj, aktivnemu preživljanju prostega časa ter reševanju osebnih stisk in težav. Institucionalno varstvo v Sloveniji je razvejen sistem, ki vključuje raznovrstno populacijo in pomeni najkompleksnejši odziv na potrebe po skrbstvenem delu zunaj matične družine. [...] Čeprav je mogoče, da se tudi pri takšnem načinu zagotavljanja oskrbe razvije osebni odnos, je zaradi razmerja moči med strokovnjaki in uporabniki ter zaradi pogostih menjav osebja to neutemeljeno pričakovati. (Krstulović, 2014:250–251)

Prve organizirane oblike oskrbe za osebe z duševno prizadetostjo v Sloveniji zasledimo že v letu 1900, ko so takratne redovnice uršulinke v svojem samostanu v Ljubljani odprle prvi izobraževalni oddelek za otroke (otroke z oznako motenj v duševnem razvoju ali otroke z učnimi težavami). Dejanske oblike družbene skrbi za ljudi z oznako motenj v duševnem razvoju so se začele v petdesetih letih z ustanovitvijo nekaterih zavodov in z razvojem takratnega posebnega šolstva. Največje vsebinske in količinske spremembe so nastale v letih od 1960 do 1989, ko se je v Sloveniji pričelo z organiziranim ukvarjanjem s predšolsko obravnavo otrok z oznako motenj v duševnem razvoju, v to obdobje pa sodi tudi ustanovitev prvega varstveno-delovnega centra za odrasle z duševno prizadetostjo zmerne in težje stopnje (Jereb, 2001: 36). V zgodovini razvoja VDC-ja se je ta dejavnost začela izvajati v okviru pojma posebni socialni zavod, saj je Zakon o socialnih zavodih v 11. členu določal, da posebni socialni zavod poleg nalog, ki jih opravlja splošni socialni zavod, tj. da oskrbovancem daje namestitev, prehrano in zdravstveno nego, organizira tudi ustrezne oblike rehabilitacije, zaposlitve in resocializacije, ki ustrezajo stanju in potrebam oskrbovancev. Leta 1974 je bila s sprejetjem Zakona o socialnem skrbstvu dejavnost posebnih socialnih zavodov dopolnjena še s storitvijo zaposlovanja oviranih oseb s posebnimi pogoji, kar je bil v bistvu prvi temelj za ustanovitev nekdanjih delavnic za delo pod posebnimi pogoji, torej predhodnic današnjih VDC-jev. Na podlagi te zakonske opredelitve smo v Sloveniji dobili kar precej delavnic za delo pod posebnimi pogoji, ki so bile po številu oskrbovancev sicer manjše enote, organizacijsko pa so bile vezane na različne institucije, kot so: centri za socialno delo, šole s prilagojenim programom, zavodi za usposabljanje, domovi za starejše občane in invalidska podjetja. Ustanoviteljice delavnic so bile občine ali društva za pomoč ljudem z oznako motenj v duševnem razvoju. (Smolej Jež idr., 2016)

Pravilnik o standardih in normativih socialnovarstvenih storitev, ki ureja delo v varstveno-delovnih centrih, predvideva, da lahko varstveno-delovni centri izvajajo aktivnosti, ki so ekonomske narave, kot tudi poklicno usposabljanje. (Uradni list RS, št 45/10)

V letu 2015 je bilo v Sloveniji 34 izvajalcev, ki so izvajali storitev vodenja, varstva in zaposlitve pod posebnimi pogoji, institucionalno varstvo in druge storitve za odrasle v okviru VDC in CUDV. Od tega je bilo 23 javnih zavodov in 11 zavodov s koncesijo. Vseh enot, skupaj s sedeži organizacij, je bilo 190. Ponekod se sedeži zavodov in posamezne enote prekrivajo, torej se nahajajo na istem naslovu, zato so se denimo enote na istem naslovu štete kot ena enota. Na ta način skupaj dobimo 161 enot. (Smolej Jež idr., 2016) Med naslovi vseh VDC-jev so tako tisti, ki nudijo institucionalne storitve, kot tudi tisti, ki nudijo dnevno varstvo. V primerjavi z ostalimi zavodi, ki imajo praviloma zapolnjene vse kapacitete, z izjemo nekaterih zavodov, ki navajajo nekaj manjše število uporabnikov od celotnih kapacitet, je največje povpraševanje po mestih v varstveno-delovnih centrih v obliki dnevnega varstva (8 ur). Pregled kapacitet pokaže, da je v glavnih stavbah institucij in institucionalnem varstvu v celoti dovolj prostora. Manjka pa ga v dnevnem varstvu, ki je danes praviloma organizirano v obliki varstveno-delovnih centrov. (Zaviršek idr. 2015: 57)

Kot je delno že bilo omenjeno, so vodenje, varstvo in zaposlitev pod posebnimi pogoji organizirana oblika varstva, s katero se izpolnjujejo z ustavo in zakoni določene temeljne človekove pravice odraslih oseb z oviro do storitve, ki tem osebam (uporabnikom) v skladu z njihovimi sposobnostmi daje možnost aktivnega vključevanja v družbeno življenje in delovno okolje ter opravljanja koristnega, njihovim zmožnostim primerne dela. Vodenje, varstvo in zaposlitev pod posebnimi pogoji je organizirano ter se izvaja tako, da uporabnikom omogoča ohranjanje pridobljenih in širitev novih znanj in delovnih spretnosti, pridobivanje novih socialnih in delovnih navad, uresničevanje njihovih lastnih idej in ustvarjalnosti, stimulira občutek koristnosti in samopotrditve. Storitve zagotavlja tudi druge oblike varstva, ki uporabnikom in njihovim družinam omogočajo delovno in socialno udejstvovanje. Uporabnikom (to so odrasle osebe z oznako lažje, zmerne ali težje motnje v duševnem razvoju) omogoča tudi nagrajevanje za opravljeno delo v skladu s splošnim aktom izvajalca. Nagrajevanje dela pod posebnimi pogoji je opredeljeno v splošnem aktu izvajalca. Akti se med izvajalci razlikujejo, vendar v splošnem določajo, da so v nagrajevanje vključeni vsi uporabniki, tudi tisti, ki se zaradi svoje motnje ali starosti ne morejo v celoti vključevati v delovni proces pod posebnimi pogoji. Namen nagrad je

spodbujati trud uporabnikov. Če bi se med strokovno javnostjo in starši uporabnikov oziroma njihovih zakonitih zastopnikov oblikovale tovrstne pobude, bi bilo smiselno razmisliti o poenotenju kriterijev, ki so opredeljeni v pravilniku o nagrajevanju posameznega izvajalca. Osnovna oskrba zajema bivanje, prehrano, tehnično oskrbo in prevoz. Posamezne osebe se vključijo v tisto obliko storitve, ki ustreza njihovim psihološkim, pedagoškim, zdravstvenim in socialnim potrebam ob upoštevanju njegove prevladujoče, primarne motnje. Izvajalci storitev vodenja, varstva in zaposlitev pod posebnimi pogoji so varstveno-delovni centri. Prošnjo za vključitev ali premestitev v storitev vodenja, varstva in zaposlitve pod posebnimi pogoji vloži uporabnik ali njegov zakoniti zastopnik na obrazcu, ki je priloga Pravilnika o postopkih pri uveljavljanju pravice do institucionalnega varstva. Socialnovarstvena storitev vodenja, varstva in zaposlitve pod posebnimi pogoji je v celoti financirana iz proračuna Republike Slovenije ter zajema namestitve, prehrano, tehnično oskrbo, prevoz in tudi socialno oskrbo (delovnoterapevtsko, psihološko in svetovalno obravnavo) odraslih oseb z oznako motnje v duševnem in telesnem razvoju. (Uršič idr., 2015: 81)

Tudi Pravilnik o standardih in normativih socialnovarstvenih storitev (prva socialna pomoč, osebna pomoč, pomoč družini za dom in na domu, institucionalno varstvo in vodenje, varstvo in zaposlitev pod posebnimi pogoji, Uradni list, RS, št. 54/92) opredeli vodenje, varstvo in zaposlitev pod posebnimi pogoji kot organizirano obliko varstva, s katero se izpolnjujejo z ustavo in zakoni določene temeljne človekove pravice odraslih invalidnih oseb do storitve, ki tem osebam v skladu z njihovimi sposobnostmi daje možnost aktivnega vključevanja v družbeno življenje in delovno okolje ter opravljanja koristnega, vendar njihovim zmožnostim primernega dela. Vodenje, varstvo in zaposlitev pod posebnimi pogoji se izvaja tako, da uporabnikom omogoča ohranjanje pridobljenih in širitev novih znanj in delovnih spretnosti, pridobivanje novih socialnih in delovnih navad, uresničevanje lastnih idej in ustvarjalnosti ter stimulira občutek koristnosti in samopotrditve. Storitve zagotavlja tudi druge oblike varstva, ki uporabnikom in njihovim družinam omogočajo delovno in socialno udejstvovanje. (Smolej Jež idr., 2016)

Varstveno-delovni centri (VDC-ji) so torej oblika institucionalnega varstva (na voljo sta celodnevno ali dnevno varstvo). Izvajajo vse že opredeljene storitve, in sicer za ljudi z oznako zmerne motnje v duševnem razvoju, zmerne motnje v duševnem razvoju z dodatnimi motnjami v gibanju, lažje motnje v duševnem razvoju in dodatnimi motnjami ter

za odrasle osebe z oznako težje motnje v duševnem razvoju ob lažjih dodatnih motnjah. (Zaviršek idr., 2015: 48)

Večina VDC-jev ima bivalne enote, v katerih živi med 9 in 20 oseb. V nekaterih varstveno-delovnih centrih imajo ljudi, ki prihajajo na delo iz drugih institucij, celo domov za starejše. VDC-ji so lahko javni, zasebni ali pa delujejo v okviru nevladnih organizacij. Organizacije lahko pridobijo koncesijo za storitev varstva in vodenja pod posebnimi pogoji. V VDC se lahko vključijo osebe, starejše od 18 let, ki so kategorizirane (upravičene do te storitve) po Zakonu o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb. (Zaviršek idr., 2015: 57)

Storitev traja, dokler obstajajo razlogi za vključitev uporabnika v to obliko varstva in dokler je pripravljen storitev sprejemati ter začasno (kadar se izvaja le za določeno obdobje) ali občasno (kadar se izvaja za določen krajši čas, ki se periodično ponavlja). Neposredno izvajanje storitve se prične v dopoldanskem (jutranjem) času in traja 8 ur dnevno 5 delovnih dni v tednu, vsebine izven tega standarda pa so odvisne od dogovora med uporabnikom in izvajalcem. Kot vsebine izven standarda se štejejo: daljši čas trajanja storitve, izvedba prostočasnih aktivnosti izven 8-urne storitve, letovanja, zimovanja, športna in kulturna udejstvovanja, izvedba kvizov in podobno. (Smolej Jež idr., 2016)

V letu 2015 je bilo v storitve VDC-jev in CUDV-jev vključenih 3748 uporabnikov. Vključenih je bilo več moških kot žensk, in sicer 55,7 % moških in 44,3 % žensk. Spodaj je tabela za leto 2015, kjer je prikazana številčnost uporabnikov glede na stopnjo motnje v duševnem razvoju. Za 7,8 % vključenih ljudi se ne ve, če imajo oznako motnje v duševnem razvoju ali ne.

Tabela 3: Uporabniki glede na stopnjo motnje v duševnem razvoju v letu 2015

	Število uporabnikov	Odstotek uporabnikov
Lažja	210	5,6
Zmerna	2373	63,3
Težja	502	13,4
Težka	372	9,9

Se ne ve	291	7,8
Skupaj	3748	100

Vir: Smolej Jež idr. (2016)

Leta 2015 je 8,6 % uporabnikov VDC-jev in CUDV-jev glede na isto število zgoraj, se pravi 3748, pridobilo možgansko poškodbo. Uporabnikov s tovrstno poškodbo v VDC Šmarje pri Jelšah ni. Oznako osebnostne motnje v letu 2015 je glede na raziskave imelo 525 uporabnikov, če to primerjam z uporabniki v VDC Šmarje pri Jelšah, je z oznako te motnje opredeljenih 5 ljudi. Tretjina od 3748 uporabnikov v letu 2015 je bila opredeljena z gibalno in ali senzorno oviro, tega je v VDC-ju, ki sem ga obravnavala sama, več, in sicer dve tretjini. 574 oseb je imelo dolgotrajne težave v duševnem zdravju, s čimer so v VDC Šmarje pri Jelšah opredeljene 4 osebe. Avtizem pa je imelo v letu 2015 diagnosticiranih 147 uporabnikov, medtem ko v Šmarju pri Jelšah s tem ni diagnosticirana nobena oseba. Seveda je ob tem treba upoštevati, da lahko ima ena oseba diagnosticiranih več motenj hkrati. (Smolej Jež idr. 2016) V letu 2015 je bilo največ uporabnikov storitev institucionalnega varstva in zaposlitve pod posebnimi pogoji v starostni skupini od 21 do 40 let. Najmlajši je bil star 18 let, saj se mlajše osebe ne morejo vključevati, najstarejša oseba pa je bila stara 92 let. V Šmarju pri Jelšah narašča številčnost skupine ljudi, starih od 38 do 45 let. Na splošno pa se zdi, da je v varstveno-delovnih centrih manj mlajših generacij oseb z oviro, ker prihajajo novosti in ker se dela na samostojnosti oseb z oviro. Mislim, da je tega veliko več v večjih mestih, kot je Ljubljana, saj so ljudje nekoliko bolj ozaveščeni kot v ruralnih okoljih, kjer informacije in novosti prihajajo z veliko časovno zamaknjenostjo. Ker mladi ne prihajajo več tako pogosto v varstveno-delovne centre, tam ostajajo ljudje, ki so že od nekdaj tam oziroma so tam že dlje časa, ti pa se med drugim tudi starajo. (IRSSV, 2016)

Zaposleni, svojci in uporabniki VDC-je na eni strani vidijo kot oblike dela, nekateri jih uvrščajo kar med »oblike zaposlovanja invalidov«, na drugi strani pa jih mnogi opredeljujejo tudi – kot to poimenuje Zavirškova (2015) – kot »vrtce za odrasle«, saj opravljajo pomembno funkcijo varovanja oviranih, ko so svojci zdoma ali strukturirajo dnevni čas uporabnikom zavodov, ki so dolžni delati v varstveno-delovnih centrih (razen če niso preveč bolni). V »vrtcih za odrasle« nekateri posamezniki opravijo veliko dela in

izdelujejo ključne dele produkcije določenega izdelka, drugi opravljajo le repetitivno delo, tretji pa ustvarjajo le videz »dela« (pri njih pride najbolj do izraza t. i. »okupacijska« narava VDC-jev). Naloga varstveno-delovnih centrov je poleg varovanja ta, da poskrbijo za »možnost aktivnega vključevanja v družbeno življenje in delovno okolje ter opravljanja koristnega, vendar njihovim zmožnostim primernega dela«. Zakon o družbenem varstvu ljudi, ki delajo v varstveno-delovnih centrih, po eni strani definira kot »nesposobne za samostojno življenje in delo«, po drugi strani pa se od njih pričakuje vključenost v delovni proces. Za delo v varstveno-delovnih centrih ljudje ne dobijo plače, temveč simbolično nagrado, najpogosteje od 5 do 30 evrov mesečno; izjemoma tudi od 100 do 140 evrov, na primer v VDC Nova Gorica, do 50 evrov pa dobijo tudi v VDC Golovec v času praznikov. V VDC-je so vključeni ljudje z različnimi sposobnostmi. Pogosto imajo spretnosti in znanje, ki presega delo, ki ga morajo opravljati. Veljajo za dobre delavce, pomembne za uspešnost VDC-ja pri kooperantskih dejavnostih (zunanji naročniki). Tudi raziskava Inštituta za socialno varstvo je pokazala, da imamo v varstveno-delovnih centrih vsaj 20 odstotkov ljudi, ki bi lahko delali v običajnih okoljih za plačilo in ne za simbolično nagrado. To potrjujejo tudi primeri posameznikov, ki včasih zaradi lastne iznajdljivosti in včasih zaradi podpore osebja delajo v običajnem okolju. (Zaviršek idr., 2015: 58)

Naj navedem en primer (več primerov je navedenih v zaključku zaradi primerjave in utemeljevanja): v Veliki Britaniji obstajajo dnevni centri (podobni našim VDC-jem), ki uporabnikom pomagajo pri socializaciji ter jim nudijo razne športne, pa tudi druge aktivnosti. Med te aktivnosti sodijo učenje življenjskih veščin, razvedrilne dejavnosti in priložnosti za delo. Organizirajo tako imenovana vozlišča – prostore, kjer bi se lahko hendikepirani in ostali člani družbe srečevali (najpogosteje so to različni medgeneracijski centri, knjižnice). Ideja je, da bi zmanjšali število dnevnih centrov, saj večina uporabnikov hodi na različne aktivnosti v lokalno skupnost in malo časa preživi v ustanovah. Stroški dnevnih centrov bi se zmanjšali, povečala pa bi se integracija hendikepiranih oseb. Situacija je torej podobna kot pri nas, kjer bi prav tako bilo treba zmanjšati število VDC-jev oziroma vsaj drugače utemeljiti njihovo delo, kajti ljudem je s tem načinom dela odvzeta zasebnost, poleg tega pa se tudi na njihovi samostojnosti ne dela tako, kot bi se lahko. (Brate, 2014: 33)

1.4.2. »Delo« v varstveno-delovnih centrih

V letu 2013 je 3196 oseb kot uporabnikov storitve vodenja, varstva in zaposlitve delalo pod posebnimi pogoji v varstveno-delovnih centrih. Od teh je bilo 1435 žensk in 1761 moških, ki so bili stari nad 26 let. (Statistični urad Republike Slovenije) Konec leta 2015 pa je bilo v iste storitve vključenih 3748 uporabnikov, se pravi okoli 600 ljudi več. Od tega je bilo več moških, 55,7 %, žensk pa 44,3 %. (IRSSV, 2016)

Uporabniki in uporabnice delo v varstveno-delovnem centru opredeljujejo kot zaposlitev. (Krstulović, 2016: 156)

Dnevna rutina je večinoma enaka med vsemi uporabniki. Povezana je z opravljanjem del v varstveno-delovnih centrih, zavodih, dnevnih centrih in bivalnih enotah, v katerih živijo. Lahko gre za t. i. »lasten program« VDC-jev in zavodov, delovne terapije, »kooperantska dela« (integrirano zaposlitev) in gospodinjstva opravila v bivalni enoti in stanovanjski skupini, kjer ljudje živijo. Mnogi po vzoru žargona, ki ga uporablja osebje, tem dejavnostim rečejo »služba« ali »šiht«. (Zaviršek idr., 2015: 34)

Uporabniki in uporabnice storitev v varstveno-delovnih centrih podrobneje najpogosteje opravljajo nekreativna in ponavljajoča dela, denimo zlaganje ščipalk, zlaganje paketov prve pomoči, sestavljanje svinčnikov ali drugega drobnega materiala, izdelava voščilnic, izdelava izdelkov iz volne in drugega darilnega materiala, sestavljanje škatel ali sortiranje odpadnega materiala. Nekateri varstveno-delovni centri v okviru svojih enot ali delavnic organizirajo tudi delavnice, kjer izvajajo zahtevnejše aktivnosti, na primer urejanje vrtov, kvačkanje, izdelava izdelkov iz stekla ali lesa in izdelava polizdelkov za nadaljnjo proizvodnjo. Uporabniki in uporabnice so glede na svojo delovno sposobnost v varstveno-delovnih centrih praviloma razvrščeni v različne delavnice, vsem delavnicam pa je skupno, da uporabniki in uporabnice sedijo za mizo in so z nečim zaposleni. (Krstulović, 2016: 145–146)

Zlasti v delavnicah, kamor so razvrščeni uporabniki in uporabnice, ki veljajo za manj delovno sposobne, se pogosto srečujejo s pomanjkanjem dela. Obdobja, ko je dela manj, vodje delavnic pogosto zapolnijo z aktivnostmi, kot so sprehodi, obiski trgovin, igranje iger, pospravljanje, risanje, urejanje omar in sortiranje delovnega materiala. (Krstulović, 2016: 146)

Druge dnevne aktivnosti, ki niso povezane z delom, so skromne in se le skromno raztezajo v skupnost. Ljudje obiščejo kulturni dom, nekatere predstave, gredo v knjižnico ali cerkev. O njih ponekod odloča osebje v institucijah, drugod pa stanovalci predlagajo, kam bi odšli na izlet. (Zaviršek idr., 2015: 35)

Kot sem že omenila, obstajajo v Veliki Britaniji dnevni centri, ki so podobni našim VDC-jem. Ti svojim varovancem pomagajo pri socializaciji ter jim nudijo športne in druge aktivnosti. Te aktivnosti obsegajo nadgrajevanje ali pa učenje osnovnih življenjskih veščin, tečaje osnovnih veščin (opismenjevanje, računanje in druga izobraževalne tečaje), razvedrilne dejavnosti, različne hobije in nenazadnje tudi priložnosti za delo in treninge, ki povečajo njihove delovne zmožnosti. Obstajajo tudi specializirani dnevni centri, ki sprejemajo osebe z določenimi okvarami ter celoten program in storitve oblikujejo tako, da so njim optimalne. Specializirani centri sprejmejo osebe, ki imajo fizične okvare, težave z učenjem, mentalne težave, brezdomce in tudi starejše osebe, ki potrebujejo dodatno pomoč zaradi zdravstvenih težav, okolje za druženje itd. (Brate, 2014: 32)

Integrirana zaposlitev je zaposlitev, preko katere varovanci z več delovne zmožnosti pridobijo izkušnje v zaščitni ali podporni obliki zaposlovanja. (Brate, 2014: 32) S to možnostjo zaposlitve se spodbuja tudi navezovanje stikov z neinvalidnimi osebami, ki niso negovalci in sorodniki. (Brate, 2014: 34) Oseba pridobiva znanje na konkretnem delovnem mestu, namesto da se uči in usposablja za določeno zaposlitev, ki je še nima. (Brate, 2014: 35)

Integrirana oziroma podporna zaposlitev pomeni, da oseba z intelektualno oviro opravlja delo v običajnem okolju z vodenjem in podporo. Nekateri uporabniki zmorejo več, zato je prav, da se vključujejo v dela, ki so zanje primernejša oziroma se zanje lahko usposobijo. (Medvešek Berginec et al. 2014: 25)

Integrirana zaposlitev uporabnika VDC-ja v običajnem delovnem okolju ni zakonsko urejena, kot so urejene druge oblike zaposlitve oseb s statusom invalida po ZZRZI. Varstveno-delovni centri prav tako niso obvezani k temu, da jo omogočajo svojim uporabnikom. (Kos, 2014: 25)

Z novim zakonom o socialnem vključevanju naj bi se marsikaj uredilo v dobrobit ljudi, ki so intelektualno ovirani predvsem na področju te integrirane zaposlitve. Ta zakon naj bi

nadomestil Zakon o družbenem varstvu telesno in duševno prizadetih oseb, in sicer naj bi potem osebe, ki iz tega zakona prejemajo na primer dodatek za tujo nego in pomoč, nadomestilo za invalidnost in drugo, lahko bile za določeno obdobje tudi delovno aktivne, hkrati pa ne bi izgubile teh pravic tudi v primeru prenehanja dela. Danes so pravice teh oseb namreč odvisne od statusa osebe, s tem zakonom pa bi določene pravice še vedno trajale ne glede na status. S tem zakonom bi se lahko tudi intenzivneje delalo na ohranjanju in razvijanju delovnih sposobnosti oseb z oviro. Razviti se bodo morale delovne in socialne vsebine, kot so nabiranje delovnih kompetenc, vzdržljivosti, sprejemanje lastne oviranosti, osebna rast, opismenjevanje, pomoč uporabnikom pri premagovanju osebnih stisk in težav in podobno. (Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti)

1.4.3. Varstveno delovni center Šmarje pri Jelšah

Varstveno delovni center Šmarje pri Jelšah je enota, ki spada pod Varstveno delovni center Šentjur. Enota je začela delovati maja 2007. Trenutno je v njo vključenih 31 oseb z oznako motnje v duševnem in telesnem razvoju, ki so večinoma opredeljene kot osebe z lažjo, zmerno in težjo motnjo v duševnem razvoju. Osebe, s katerimi sem se pogovarjala, pa imajo diagnosticirano cerebralno paralizo, hemiparezo, hipakuzo oziroma naglušnost, slepoto, epilepsijo, Downov sindrom in emocionalne motnje. Enota je ustanovljena za potrebe šestih občin, ki spadajo v Upravno enoto Šmarje pri Jelšah: Bistrica ob Sotli, Kozje, Podčetrtek, Rogaška Slatina, Rogatec in Šmarje pri Jelšah. Imajo predvsem lasten program, ki je razdeljen na več delavnic. V lesni delavnici uporabniki izdelujejo otroške stole, kozolčke, lesene slike, podstavke za vročo posodo ipd., v tekstilni izdelujejo vezene prtičke, v umetniški uhane, ogrlice, zapestnice, glinene posodice, glinene slike ipd., na splošno pa za posebne priložnosti izdelujejo stenske in namizne aranžmaje, voščilnice, rože iz blaga ali papirja ipd. Vse to je namenjeno lastni prodaji, kar pomeni, da imajo prodajni kotiček, kamor lahko kupci pridejo, si izdelke pogledajo in jih kupijo. Tisti, ki VDC že poznajo – različna lokalna podjetja, kot sta MOS in Gorenje, različne institucije, denimo upravna enota, CSD ipd. – tam na primer naročajo voščilnice v času praznikov, predvsem zaposleni na institucijah, ki sem jih že omenila, pa kupujejo tudi poslovna darila, pri čemer imajo možnost, da naročijo izdelavo izdelkov po meri. Na primer, za neko prireditev je bilo treba narediti 100 lesenih zmajčkov, za drugo glinene medalje, lahko pa

enostavno izberejo stvari, ki so že narejene. V VDC-ju se izvaja tudi eno kooperativno delo, ki se sicer ne izpeljuje tako pogosto, saj je problematičen prevoz, gre pa za izdelavo osnutkov kartonastih 3D-očal za start-up podjetje Viar v Celju. (VDC Šentjur)

1.5. Primeri zaposlovanja hendikepiranih ljudi v tujini

Osebe z oviro imajo na voljo naslednje programe zaposlovanja: izbira dela (Work Choice), dostop do dela (Access to Work) in rezidenčni trening (Residential Training). Dostop do dela (Access to Work) je specializiran zaposlitveni program, namenjen hendikepiranim osebam, ki ga izvaja Jobcentre Plus. Njegova glavna naloga je, da pomaga preseči prepreke, s katerimi se soočajo osebe z oviro, ko se želijo zaposliti. Preko programa dobijo nasvet, ocenitev potrebne podpore hendikepirane osebe in dodelitev finančnih sredstev za programe podpore. Oseba, ki želi pridobiti te ugodnosti, mora biti v plačani zaposlitvi, tik pred zaposlitvijo, tik pred poskusno zaposlitvijo ali samozaposlena in mora imeti okvaro, ki ji preprečuje, da bi lahko opravljala svoje delo. Višina dodeljenih sredstev ni določena in je odvisna od okoliščin vsakega posameznika. Koristi se lahko za adaptacijo prostorov in opreme, pomoč pri komunikaciji na razgovoru, nakup specializiranih pripomočkov in prevoz, ko ni možen javni transport. Hendikepirana oseba, ki išče službo, preko dostopa do dela takoj izve, ali je upravičena do podpore, tako da izpolni kratek spletni vprašalnik. Če so osebe upravičene, lahko natisnejo »predzaposlitveno pismo« o upravičenosti, ki ga potem pokažejo na razgovorih. Izbira dela (Work Choice) je specializiran, modularni in prostovoljni program, ki vsem invalidnim osebam, ki imajo težave z opravljanjem in iskanjem dela, pomaga poiskati in obdržati delo. Vodi ga oddelek za delo in pokojnine (Department for Work and Pensions). Program izvajajo pogodbeni sodelavci, ki hendikepiranim osebam omogočajo podporne storitve, ki so individualizirane – trening, razvijanje veščin, krepitev samozavesti. Program sestavljajo trije moduli, ki zagotavljajo fleksibilno podporno storitev. Prvi modul uporabnikom z bolj kompleksnimi potrebami zagotavlja pomoč pri iskanju dela. Drugi modul podpira ovirane osebe na delovnem mestu z nudenjem potrebne podpore in traja največ dve leti. Tretji pa zagotavlja dolgoročno podporo na delovnem mestu in je usmerjen v razvoj veščin in napredovanja osebe z oviro. Rezidenčni trening (Residential Training) je namenjen brezposelnim odraslim

hendikepiranim osebam, ki v okolici nimajo možnosti za primerne tečaje. Treningi potekajo v višjih šolah, poučujejo pa jih zaposleni, ki poznajo njihovo problematiko. Zaposlitev lahko ovirane osebe dobijo pri podpornih zaposlitvenih agencijah, ki delujejo kot nova oblika zaposlitvene podpore. Te nudijo individualno podporo, jim poskušajo poiskati zaposlitev ter delodajalcu in na novo zaposleni osebi nudijo podporo tudi potem, ko se je zaposlila. Pogoste oblike zaposlitev so: čiščenje, pranje perila, delo v kuhinji. (Brate, 2014: 39–41)

Še en primer dobre prakse zaposlovanja tudi prihaja iz Velike Britanije. To je Poslovni invalidski forum (Business Disability Forum), pri katerem gre za britansko nacionalno omrežje delodajalcev. Vanj je trenutno vključenih 300 podjetij, ki zaposlujejo 20 % britanske delovne sile. Namen je povezati poslovneže, hendikepirane mnenjske voditelje in vlado ter povezati število zaposlenih oseb z oviro in izboljšati poslovanje sodelujočih podjetij. Na Forumu članom nudijo svetovanje, pomoč in informacije. Pomaga se tudi delodajalcem, saj pogosto ne vedo, kako spremeniti kulturo podjetja, politiko in postopke, na začetku pa se tudi soočajo s predsodki. Forum poskuša vse čim bolj ozavestiti. (Brate, 2014: 41)

Institut für Sozialdienste je velika avstrijska multidisciplinarna organizacija, ki se ukvarja s socialnimi vprašanji in pomaga socialno ogroženim osebam v deželi Vorarlberg. Ena izmed njenih pomembnejših nalog je, da spodbuja vključevanje oseb z oviro na zaposlitveni trg. »Ifs Assistenz« je eden izmed oddelkov te organizacije, njegovo delo pa temelji na sposobnostih in prednostih strank, ki jim pomagajo. Cilj je skrb za ljudi s posebnimi potrebami, za katere si prizadevajo, da bi postali samostojni. To jim skušajo zagotoviti tako, da jim iščejo delo, stanovanja in dodatna izobraževanja. Zahvaljujoč temu modelu lahko tisti, ki so že končali šolanje, in ostale osebe s posebnimi potrebami, ki jih štejejo za nezaposeljive, v skladu z veljavno zakonodajo prosto izbirajo med zaposlitvami v zaščiteneh delavnicah ali podpornimi zaposlitvami v podjetjih na odprtem trgu dela. (Jeras, 2016: 19)

Orchardville je prostovoljna dobrodelna organizacija na Severnem Irskem, ki mlade in odrasle osebe z invalidnostjo z učenjem pripravlja na pridobitev zaposlitve na odprtem trgu dela v Belfastu. Ima pa tudi specializirane dejavnosti, ki približno 300 ljudem, starimi med 16 in 65 let, omogočajo sodelovanje v različnih programih, namenjenih razvoju in krepitvi poklicnih spretnosti. Pogodili so se za 250 delovnih praks pri več kot 150 delodajalcih in

nato svoje varovance tudi uspešno zaposlili, pri čemer jih je 15 % dobilo delo na odprtem trgu. (Jeras, 2016: 20)

Poljska ima program Integralia, ki osebe z oviro podpira že na začetku njihove delovne poti. Pomaga jim najti mesto v družbi in cilja na njihov razvoj s pomočjo treningov in iskanjem zaposlitvenih priložnosti. Program vsebuje koordinacijo, ki vključuje raziskave trga, svetovanje in nasvete pri iskanju zaposlitve ter tečaje. Programu velik pomen daje tudi to, da ostaja v stiku z vsemi, ki so se že uspeli zaposliti, saj lahko ti svoje izkušnje delijo s tistimi, ki so še na stopnji iskanja zaposlitve. (Jeras, 2016: 21)

V Nemčiji pa deluje projekt Delo brez meja, ki ljudem z oviro ponuja mentorje kot pomoč pri iskanju zaposlitve. Mentorji potem ponujajo pregled razpoložljivih zaposlitev in invalidom tako pomagajo pri iskanju ustreznih delovnih mest. Mentorji jim pomagajo tudi v začetnih fazah, da hendikepirane ljudi izobrazijo. (Jeras, 2016: 22)

Tujina torej pozna različne prakse in projekte, s pomočjo katerih se hendikepirane osebe dejansko zaposlijo in ne ostanejo v institucijah, kot so VDC-ji. V Sloveniji pa je s tem takole: na podlagi prepoznanih potreb so se oblikovali programi dolgotrajnejših možnosti zaposlovanja na področju socialnega varstva (sprva so obstajali le enoletni programi javnih del, potem so se začeli večletni programi zaposlovanja; zadnji med njimi je bil Asistent/-ka bom), ki je predvidel 270 zaposlitev. Seveda so ti programi subvencioniranega zaposlovanja invalidov po nekaj letih postali nezadostni in zakonsko povsem neustrezni, zato tudi ni nikjer javnih podatkov, koliko je bilo dejansko zaposlenih, saj gre za zaposlovanje za določen čas, ki se večkrat obnavlja, kot to dovoljuje delovnopravna zakonodaja. A žal so ti programi še vedno edina možna oblika zaposlovanja, ki jo država omogoča za raznovrstne programe socialnovarstvenih storitev. To kaže tudi na neresen odnos in kratkotrajno politiko vsakokratnega pristojnega resornega ministra/-ice, ki *ad hoc* krpa in rešuje za uporabnike življenjsko pomembne programe, ki nadomeščajo sistemske luknje državnih storitev in politik ter odsotnost dolgoročne vizije socialnega varstva Slovenije. (Pečarič, Poropat, 2013: 195)

2. OPREDELITEV PROBLEMA

Za raziskovanje tematike sem se odločila zato, ker sem med dodiplomskim in podiplomskim študijem v VDC Šmarje pri Jelšah opravljala prakso v socialnem delu in sem v času, ki sem ga prebila tam, opazila, da uporabniki pogosto želijo kaj reči, pa niso slišani, če želijo biti slišani, pa jih zgolj določene osebe zares slišijo in tudi upoštevajo. V praksi sem opazila to, kar so zapisale Zavirškova, Zornova in Videmškova (2002) – da ljudje, ki so hendikepirani, nimajo možnosti izbire na področjih, za katere se predpostavlja, da o njih odločajo odrasli ljudje: na primer, kje boš delal, kdo so tvoji prijatelji, kdaj boš šel spat, kaj boš oblekel, ali in s kom boš imel spolne odnose ipd. Na podlagi tega, kar sem opazila, me je začelo zanimati, kaj o tem pravijo uporabniki sami, kaj je tisto, kar jih moti, kar bi radi spremenili, pa nekako nimajo moči, da bi to storili, česa si želijo, pa ne upajo povedati ali se jih ne sliši in kaj je navsezadnje tisto, kar se jim je tekom življenja dogajalo oz. zgodilo, da danes razmišljajo, tako kot razmišljajo. Sedanjost je odraz preteklosti. Za raziskovanje me je navdušilo oziroma sem se odločila, ker sem učni bazi želela nekaj sporočiti, dati nazaj. Pomembna je pohvala, zahvala, a tudi konstruktivna kritika, zaradi katere se lahko vsak posameznik in celotna družba izboljšujeta.

Čeprav sem populacijo na svojevrsten način poznala, so me zanimale misli posameznih uporabnikov oziroma uporabnic. Prej sem njihove zgodbe do določene mere poznala z zornega kota zaposlenih, tokrat pa so se imeli možnost predstaviti sami, s svojimi besedami, svojimi občutki, svojimi mislimi in svojimi spomini. Zastavila sem nekaj ključnih vprašanj, ki so se nanašala na delo v VDC-ju, odnose, ki so jih tam zgradili, potrebe in želje, ki se navezujejo bodisi na delo (pogosto gre za opravljanje nekreativnih in ponavljajočih se del, npr. izdelava voščilnic; uporabniki in uporabnice so v varstveno-delovnih centrih glede na svojo delovno sposobnost praviloma razvrščeni v različne delavnice, skupno pa jim je to, da uporabniki in uporabnice sedijo za mizo in so z nečim zaposleni (Krstulović, 2016: 145–146)) bodisi na življenje in življenjsko pot, ki so jo prehodili vse do zdaj – do trenutka, ko sem se pogovarjala z njimi. Ključna vprašanja so bila za vsa enaka, podvprašanja pa so se razlikovala od posameznika do posameznika, saj je vsak razmišljal v svojo smer, vsak je imel svojo in od drugih drugačno življenjsko izkušnjo.

Moje teme raziskovanja so se navezovale na osnovne podatke, ki so jih osebe povedale o sebi bodisi iz otroštva, šole, življenja v različnih institucijah bodisi o delu in zaposlitvi pred VDC Šmarje pri Jelšah. Zanimalo me je tudi, kako vidijo sebe kot osebo, kako si želijo, da bi jih nekdo videl in kaj mislijo, kako jih vidijo druge pomembne osebe. Osredotočila sem se tudi na trenutni potek dela in trenutno življenje v Varstveno delovnem centru Šmarje pri Jelšah, ker pa to ni njihova prva delovna izkušnja, sem seveda želela izvedeti tudi kaj o razlikah med delom in življenjem prej in zdaj. Zanimala me je samostojnost ljudi, zato sem se navezovala na vse tematike, od jutranjih ritualov, poteka dneva na splošno, prehrane oziroma obrokov, do samega dela v VDC-ju, pa tudi zdravstvenih obravnav oziroma pregledov pri zdravnikih. Želela sem priti tudi do podatkov, koliko in v kakšni meri so slišane njihove želje, zato sem spraševala tudi o teh, in sicer v povezavi z delom in življenjem ter kako v splošnem vidijo svojo prihodnost. Pri vprašanjih glede dela me je zanimalo še, kakšna so plačila oziroma po njihovih besedah denarne nagrade, na kak način jih prevzemajo, ali med delom in bivanjem v VDC-ju potrebujejo kakšno pomoč, kaj naredijo v primeru stisk, dolgčasa ali ko občutijo strah in samoto. Pomemben dejavnik se mi je zdel odnos: tako odnos med posameznimi uporabniki kot tudi odnos uporabnikov z zaposlenimi, način reševanja konfliktov z vsemi temi ljudmi, pa tudi socialna mreža, ki so jo razvili – so to zgolj ljudje iz VDC-ja in družina ali je bolj razpeta. Ker v VDC-ju preživijo veliko časa, me ja zanimala tudi dostopnost oziroma morebitne ovire (ne samo fizične), vendar ne samo tam, ampak na splošno v okolju, kjer se gibajo, saj se mi je zdela pomembna dostopnost v celotnem domačem okolju. Ljudje v VDC-ju so seveda odrasle osebe, zato me je zanimalo, kako sami vidijo odraslost, kaj jim pomeni partnerska zveza, z njo povezana spolnost in s tem povezana zaščita.

Hipoteze:

- Odnos med uporabniki in zaposlenimi v VDC-ju je dober.
- Glas uporabnikov VDC-ja je preredko slišan.
- Ljudje z oviro v VDC-ju nimajo zasebnosti.
- Ljudje z oviro niso samostojni in samozavestni.

3. METODOLOGIJA

3.1. Vrsta raziskave

Moja raziskava je kvalitativna, saj je moje gradivo bilo zbrano v raziskovalnem procesu ter je sestavljeno iz besednih opisov, pripovedi. Kot raziskovalka sem predvidela številne resničnosti uporabnikov, koncepti resničnosti pa so bili nekaj subjektivnega, ker jih vsak udeleženec v raziskavi interpretira drugače. (Creswell, 2007: 16) Vso gradivo, ki sem ga pridobila, je analizirano na besedni način, brez merskih instrumentov, ki so kakorkoli povezani s števili ali z operacijami nad števili. Potrebno je bilo kodiranje besedila in iskanje skupnih »lastnosti«. Uporabila sem odprti intervju, ki prav tako sodi med kvalitativne tehnike pridobivanja podatkov.

3.2. Merski instrument

Merski instrument, ki sem ga uporabila, je bil delno standardiziran polstrukturiran intervju – osnovna vprašanja sem imela vnaprej pripravljena, a sem skozi pogovor vprašanja prilagajala intervjuvancu in kakšnega dodala oziroma ga izpustila. Bistvena značilnost polstrukturiranega intervjuja je, da sem imela kot raziskovalka že vnaprej pripravljena osnovna vprašanja odprtega tipa, pojasnjevalna pa sem oblikovala in zastavila sproti, med pogovori. Med pogovorom sem poskušala ustvariti čim bolj sproščeno, neformalno in varno okolje, v katerem bi se uporabniki in uporabnice počutili varne in slišane, kar se je izkazalo za uspešno, saj so se sogovorniki/-ce v večini primerov odprli ter mi veliko povedali in zaupali.

Ker sem intervju opravila z 10 uporabniki in uporabnicami VDC-ja od skupno 32, svojega vzorca ne morem posploševati na celotno populacijo tamkajšnjih uporabnikov in uporabnic. Moj vzorec potemtakem tudi ni reprezentativen.

3.3. Populacija in vzorčenje

Populacija, ki sem jo uporabila za raziskavo, so uporabniki in uporabnice VDC Šmarje pri Jelšah. Intervjuvala sem 10 uporabnic in uporabnikov, od tega 6 oseb ženskega in 4 osebe moškega spola. K sodelovanju sem povabila vse uporabnike, s katerimi lahko besedno komuniciram, odzvali pa so se zgoraj omenjeni oziroma so bili njihovi odgovori tudi relevantni za mojo raziskavo. Vzorec je neslučajnostni, ker niso imeli vsi uporabniki možnosti sodelovanja, in priložnostni. Intervjuvala sem uporabnike/uporabnice, ki jih

poznam in za katere sem predpostavljala, da jim ne bo težko govoriti z mano. Pred pogovorom z osebami, ki so se strinjale, da bodo izvedle pogovor z mano, sem o pogovoru obvestila tudi njihove skrbnike in pridobila soglasja, v katerih so se tudi ti strinjali in podali dovoljenja za njegovo izvedbo. Osebe, ki so se pogovarjale z mano, so že predhodno izrazile veselje ob dejstvu, da lahko one pomagajo meni. V delih intervjujev, ki so izpostavljeni, zaradi varovanja osebnih podatkov ne omenjam imen in krajev, od koder prihajajo. Zaradi boljšega razumevanja so omenjeni le določeni kraji (npr. VDC Šmarje pri Jelšah, VDC Golovec ipd.), kar se mi ne zdi sporno.

3.4. Zbiranje podatkov

Za svoje raziskovalno delo sem uporabila metodo spraševanja, in sicer intervju. Vnaprej sem imela pripravljenih nekaj oziroma kar večino vprašanj, ki sem jih med pogovorom spreminjala in kombinirala. Dopuščala sem si možnost, da kakšno vprašanje izpustim in predvsem, da kakšno dodam, saj sem se imela priložnost pogovarjati z ljudmi, ki so imeli bogate in različne izkušnje in mnenja. Moja vprašanja so bila v samem jedru enaka za vse intervjuvance, a so se zaradi raznolikih izkušenj sogovornikov razlikovala od osebe do osebe. Ker sem imela pripravljenih kar nekaj vprašanj, lahko rečem, da moji intervjuji niso bili niti tipično standardizirani niti nestandardizirani – že vnaprej sem imela pripravljena vsaj delna vprašanja in ne tem. Intervjuje, za katere bi torej rekla, da so delno standardizirani, sem izvedla ustno, in sicer z vsako osebo posebej, torej so bili individualni. Za vsak pogovor pa sem imela tudi dovoljenje za snemanje (glej prilogo 1). Pred vsakim pogovorom sem imela z osebo kratek neformalen pogovor o vsakdanjih stvareh, ko se mi je zazdelo, da lahko preideva na kaj bolj formalnega, sem osebi še enkrat razložila, čemu bodo služili njeni odgovori, da je snemanje pogovora namenjeno zgolj in samo meni. Ker je bila tema osebno naravnana, sem povedala, da imajo možnost, da na katero vprašanje tudi ne odgovorijo oziroma zavrnejo možnost odgovora. Med pogovorom sem se držala tehnike aktivnega poslušanja, kar se je po mojem mnenju izkazalo za dobro, saj sem tako lahko lažje sledila odgovorom in v primeru nejasnosti postavila kakšno dodatno vprašanje oziroma razširila konkretno tematiko, če se mi je zdelo, da lahko oseba pove še več. Pogovore sem izvajala aprila, maja in junija 2017. Uporabila sem tudi metodo opazovanja z udeležbo. Bila sem del ekipe, delala sem skupaj z uporabniki in bila pozorna na njihovo vedenje do ostalih souporabnikov oziroma zaposlenih. Situacij nisem snemala, sem si pa, takoj ko je to bilo mogoče, svoje opažanje zapisala. Moja udeležba je lahko bila tako

pozitivna kot negativna. Negativna morda iz vidika, ker so vsaj v začetku uporabniki bili dokaj zadržani, ko so se sprostili, pa se je v njihovem vedenju do drugih pokazalo marsikaj takega, česar morebiti niso povedali, ker se tega niso zavedali ali pa so se bali povedati.

3.5. Obdelava in analiza podatkov

Obdelava podatkov je bila kvalitativna. Potekala je v naslednjih fazah:

- **Urejanje gradiva**

Pogovori so bili posneti z diktafonom. Po izpeljanem intervjuju sem jih skušala čimprej pretipkati. Intervjuji so bili pretipkani dobesedno, uporabila sem zgolj parafraziranje, saj sem se s tem izognila narečnim besedam in mašilom, s katerimi bi lahko včasih izgubila jedro odgovora. Nekaterе besede pa sem ravno iz tega razloga obdržala.

- **Združevanje izjav**

Pri zapisih sem se osredotočila na naslednje teme:

- Podatki o sebi
- Otroštvo
- Šola
- Življenje v institucijah
- Dela, zaposlitve
- Življenje pred VDC Šmarje pri Jelšah
- VDC Šmarje pri Jelšah
- Razlike med institucijami
- Jutranji ritual
- Delo v VDC-ju
- Želje, povezane z delom
- Denarne nagrade
- Pomoč v VDC-ju
- Obroki
- Odnos z zaposlenimi
- Enako/neenako obravnavanje
- Odnos z drugimi uporabniki

- Druženje z uporabniki VDC-ja izven VDC-ja
- Prostor in dostopnost v VDC
- Slabo počutje/stiska
- Dolgčas
- Strahovi
- Občutek samote
- Reševanje konfliktov skozi življenje
- Popoldnevi
- Druženje izven VDC-ja
- Odnosi z domačimi
- Prostor doma
- Prostor bivalne enote
- Vsakodnevna pomoč
- Psihične ovire
- Telesne ovire
- Fizične ovire
- Zdravstvene obravnave
- Pregled pri zdravniku
- Samostojnost
- Pomen odraslosti
- Pomen partnerske zveze
- Partnerske zveze uporabnikov
- Spolnost
- Zaščita
- Pogled nase
- Možen vidik drugih uporabnikov
- Želja – kako biti viden
- Vidik prihodnosti

Pri zapisovanju intervjujev sem iskala izjave, ki bi bile pomembne za kodiranje, te pa sem potem razvrstila glede na zgoraj omenjene teme, ki predstavljajo nekakšno jedro mojega raziskovanja.

- **Pripisovanje kod**

Spodaj je naveden primer pripisovanja kod oziroma pojmov. Moje raziskovalno vprašanje za ta primer je bilo: »Kaj veš o spolnosti?«

Tabela 4: Spolnost (Primer)

INTERVJU	Spolnost	Pojmi – kode
B, ženska, 38 let, v VDC-ju je leto in pol	<p>Mislím, /ja, da ne bi bilo dobro tega imeti, ker nikoli ne veš glede otroka./ (266) /Ne, ne bi zmogla tega, ne same spolnosti, ne potem posledic, ki bi jih s seboj prinesla spolnost./ (267) /O tem smo se učili tudi v Dobrni, nam je razložila, kako poteka./ (268) /Jaz tega ne morem imeti, zdrava nisem, sposobna nisem, to moraš vedeti, kako kaj narediti/ (269), to ni kar tako.</p> <p>Nisem se z nikomer pogovarjala, /edino v Dobrni smo bili skupina, ki smo se pogovarjali o tem z eno iz Celja./ (270)</p>	<ul style="list-style-type: none"> – 266. Posledice spolnosti – 267. Misel o nezmožnosti za spolni odnos – 268. Pogovor v zavodu o spolnosti – 269. Misel o nezmožnosti za spolni odnos – 270. Pogovor v zavodu o spolnosti
Č, moški, 26 let, v VDC-ju je 3 leta	<p>/Smo imeli tu predavanje o tem, sam tista ženska je bila čudna, ni znala neki razlagati. Mi smo tudi mogli govoriti o tem, ni ona veliko./ (196) Smo se pa pred tem /pogovarjali o tem že v šoli./ (197) /Sem pa gledal stvari na internetu./ (198)</p>	<ul style="list-style-type: none"> – 196. Predavanje v VDC-ju na temo spolnost – 197. Pogovor v šoli o spolnosti – 198. Samoiniciativno raziskovanje na področju spolnih

		odnosov
D, ženska, 32 let, v VDC-ju je 7 let	<p>Ja, /imeli smo spolno vzgojo. Smo takrat film gledali, samo zaradi tega mi je še bolj začelo dogajati. Ampak itak smo gledali samo, kako naj bi spolni odnos potekal./ (245)</p> <p>/Bilo mi je smešno, čeprav po svoje mi je bilo dobro, da smo gledali to./ (246)</p> <p>/Z M. pa se drugače še nisva pogovarjala o tem./ (247)</p>	<ul style="list-style-type: none"> – 245. Spolna vzgoja v zavodu – 246. Sram ob spolni vzgoji – 247. Ni pogovora s partnerjem o spolnih odnosih
E, ženska, 37 let, v VDC-ju je 7 let	<p>/Drugače pa tukaj nisem imela spolnih odnosov, tako niso tega pustili. Bi imela, če se ne bi drla, ko me je A. spravil noter, tako pa sem se rešila. Pa so potem zaposleni prišli in mi pomagali. Pri B. je bilo pa drugače, ker to je bilo na vrhu v eni delavnici in zaposleni so bili spodaj. Takrat sem se mogla dosti bolj dreti. Takrat so potem mogli starši prit in moji in njegovi./ (364) /Spolni odnosi so bili prepovedani tako tu na Golovcu kot na Glaziji./ (365)</p> <p>/Tu bi pa rekla drugače. Ko je bil P. tu v sobi, so bili spolni odnosi dovoljeni./ (366)</p> <p>/Ja, midva sva v sobi lahko delala, kar sva hotela. Nama</p>	<ul style="list-style-type: none"> – 364. Skorajšnji spolni odnos – 365. Prepovedana spolnost – 366. Dovoljeni spolni odnosi – 367. Dovoljeni spolni odnosi – 372. Spolna vzgoja v šoli – 375. Pogovor z mamo o spolnosti

	<p>v sobo niso hodili. Pa tudi ponoči nisva bila glasna, ker sva vedela, kaj lahko, pa kaj ne, že zaradi drugih varovancev. Že prvi dan smo se dogovorili, ko je on prišel v bivalno, da lahko delava, kar želiva, samo ne smeva motiti ostalih varovancev. Tudi posteljo sva imela skupaj, pač dve skupaj./ (367)</p> <p>/Mi smo to imeli že v šoli, smo imeli spolnost, smo se učili o tem, kak se otrok naredi, kak to poteka pa to./ (372)</p> <p>Ja, /lahko rečem, da sva se midve z mamó o tem veliko pogovarjale prej. Mi je tudi rekla, da ve, da bi rada imela družino, da bi se rada poročila, ampak da ne morem imeti otrok in da želje do spolnosti ne bodo mogle biti uresničene./ (375)</p>	
<p>F, moški, 51 let, v VDC-ju je 11 mesecev</p>	<p>Že /velikokrat sem se s kom pogovarjal. Pogovarjali smo se v VDC-ju v K. Tja je prišla ginekologinja ali kaj je bila, pa je pokazala ženske in moške spolne organe. Ko pa je prišla drugič, pa smo bili fantje sami, punce so pa bile same. Takrat smo se pogovarjali o zaščiti, kako se</p>	<ul style="list-style-type: none"> – 183. Predavanje v VDC-ju o spolnosti – 184. Doma ni pogovorov o spolnosti – 185. S partnerko ni pogovora o spolnih odnosih

	<p>uporablja kondom, pa o higieni spolnega organa./ (183)</p> <p>/Doma ne, zato pa je prišlo tak daleč, da nisem nikoli do zdaj imel punce./ (184) /Z E. pa se tudi nisva še pogovarjala o tem, ona niti še ne ve, da je ona moja prva punca, to samo jaz vem./ (185)</p>	
<p>G, moški, 39 let, v VDC-ju je 10 let</p>	<p>/Drugi so mi povedali, kako pa kaj to poteka./ (172) Pa /sama sva se veliko pogovarjala o tem, če je pripravljena na to./ (173) Pa /v šoli smo imeli ure spolne vzgoje/ (174), pa /tu je bilo tudi kdaj kako predavanje o tem./ (175)</p>	<ul style="list-style-type: none"> – 172. Pogovor s pomembnimi drugimi o spolnosti – 173. Pogovor s partnerko o spolnih odnosih – 174. Spolna vzgoja v šoli – 175. Predavanje v VDC-ju o spolnih odnosih
<p>H, ženska, 30 let, v VDC-ju je 10 let</p>	<p>/V šoli smo se o tem pogovarjali./ (181)</p>	<ul style="list-style-type: none"> – 181. Spolna vzgoja v šoli
<p>I, moški, 45 let, v VDC-ju je 10 let</p>	<p>/Je dobro, če je, ni pa najbolj pomembno. Če bi bila priložnost, bi takoj šel v akcijo, ampak če ne smeva, ne smeva. Saj morda pa bo kdaj./ (210)</p> <p>/V Golovcu nismo smeli v prostorih. En moj sodelavec tam je imel punco, sta imela spolne odnose nekje tam, ker</p>	<ul style="list-style-type: none"> – 210. Prepovedana spolnost – 211. Posledica spolnosti – 212. Pogovor s pomembnimi drugimi

	<p>drugje tak ni bilo priložnosti, ker sta bila zunanja, pa brez zaščite in ona je zanosila in čez 9 mesecev je rodila./ (211)</p> <p>Pa kako bi rekel, nekaj, oziroma /največ v Golovcu smo se o tem pogovarjali med seboj tudi z zaposlenimi, nekaj je bilo tudi predavanj, nekaj pa smo se pogovarjali tudi z drugimi varovanci./ (212)</p>	
<p>J, ženska, 40 let, v VDC-ju je 7 let</p>	<p>Najprej sem se /nekaj malega pogovorila z mamico/ (170), potem pa sem se /s svakinjo, od brata partnerko, ona je tudi bolj mojih let, pa mi je bilo lažje. Ker jaz sem bila stara 18 let, ko sem začela s tem in mi je bilo lažje govoriti s komerkoli drugim kot s staršem./ (171)</p>	<ul style="list-style-type: none"> – 170. Pogovor z mamo o spolnosti – 171. Pogovor s svakinjo o spolnosti
<p>K, ženska, 35 let, v VDC-ju je 5 let</p>	<p>Ja, /saj je prišlo pri tem iz Š. L. tako daleč, samo mi ni bilo fajn, ker me je samo izkoriščal. Ni bilo tako, kot sem si predstavljala./ (155)</p> <p>/Za vse, kar je bilo, sem mu mogla kaj dati, potem pa mi starša tega nista več pustila./ (156)</p> <p>/O tem smo se pogovarjali tukaj, ko smo imeli neko predavanje./ (158)</p> <p>/V šoli pa se nismo pogovarjali o tem./ (159)</p>	<ul style="list-style-type: none"> – 155. Negativna izkušnja spolnega odnosa – 156. Izkoriščanje s spolnim odnosom – 158. Predavanje v VDC-ju o spolnosti – 159. Ni pogovora v šoli o spolnosti – 160. Ni pogovora s pomembnimi drugimi o spolnosti

	<p>/Ne. Nisem imela nekih ljudi okoli sebe sploh, da bi se bi lahko bila pogovarjala o seksu./ (160)</p> <p>Tudi s fantom /nekaj veliko tudi ne. Bolj sem poskušala to, kot pa se pogovarjala o tem. Pa recimo kake revije sem gledala, ko jih ne bi smela./ (161)</p> <p>/Ker ata pa mama nista pustila. Jaz sem jih gledala, samo onadva nista odobraval, pa sem jih mogla vreči stran./ (162)</p> <p>/Mi jih je en prijatelj dal./ (163)</p> <p>/Pa DVD smo gledali v Š. L. En si je dal na DVD, pa smo potem to vsi gledali./ (164)</p> <p>/Pa je en od zaposlenih vedel, pa nas spodbujal k temu, samo je bil potem skenclan, da tega ne bi smel, da to je šola./ (165)</p> <p>Smo gledali /pornič, ker če bi izobraževanje, ne bi on od zaposlenih bil skregan./ (166)</p>	<ul style="list-style-type: none"> – 161. Samoiniciativno raziskovanje spolnih odnosov – 162. Samoiniciativno raziskovanje spolnih odnosov – 163. Samoiniciativno raziskovanje spolnih odnosov – 164. Samoiniciativno raziskovanje spolnih odnosov – 165. Izkušnja zaposlenega zaradi kazanja spolnih vsebin – 166. Izkušnja zaposlenega zaradi kazanja spolnih vsebin
--	---	--

- **Združevanje izjav v skupine po skupnih pojmi, združitve po kategorijah**

Pojme, ki sem jih pripisala ob izjavah, sem združila po kategorijah in s tem dobila pregled nad raziskavo. Spodaj je primer za temo »fizične ovire«:

FIZIČNE OVIRE

B275 – *Ponekod imajo semaforje, ki piskajo, tisto mi je v redu, samo ni vsepovsod.* – **Semaforji brez zvoka**

Č180 – */.../ sem lahko prišel gor /.../* – **Dostopnost avtobusa**

Č181 – */.../ edino na vlak me je mama mogla nesti enkrat, ko smo šli z vlakom na morje /.../* –

Nedostopnost vlaka

Č182 – */.../ po stopnicah ko pa hodim, se pa tako držim ograje ali pa stene /.../* – **Stopnice**

Č183 – *Tam mi mama pomaga, ko drsi /.../* – **Bazeni**

D276 – *Ob bazenih je npr. vse gladko, sam za nas je bil narejen klanec, pa tudi ko smo šli kam, so za nas naredili klanec.* – **Klanec**

D277 – */.../ v zavodu so pa drugače bile stopnice, če si hotel priti v druga nadstropja /.../* –

Stopnice

D278 – *Rada bi šla do moje bivše učiteljice, ampak je problem zaradi prevoza, ker sem odvisna od drugih. Sem že rekla Č., ampak je rekla, da ko bomo kdaj šli v tiste konce, se lahko dogovoriva, zdaj samo mene pa ne bo nihče vozil.* – **Prevoz**

D279 – */.../ ni posebej narejenih stopnic, tukaj mi res mora vedno kdo pomagati. Isto kot na primer na avtobusu. Tam sem bila menda samo 1-krat, s šolo, ko smo šli ne vem kam, samo vem, da je bila muka.* – **Nedostopnost kombijev, avtobusov**

E398 – *Edino, kar imam težave, je sonce, sopara, pa pri plavanju ne smem skakati v vodo, ker se bi mi lahko sprožil epi napad.* – **Vreme**

H200 – */.../ motijo me, ko jokam. Ker si ne morem v redu obrisati oči.* – **Očala**

H201 – *Drugače ob bazenih pa, ko je voda, imam natikače, ki mi ne drsijo, pa hodim počasi. Pa tudi ne morem v bazen iti po onih tastrmih stopnicah, ker me je vedno strah, da bom kr padla v bazen, da mi bo zdrsnilo, grem po onih normalnih, ko gre večina notri.* – **Bazeni**

J194 – *Drugače pa imam težave delati s pralnim strojem, ker je tam veliko gumbov, znam dati perilo skupaj, sortirati, samo potem za gumbe nisem nikoli prepričana, kaj moram pritisniti, pa četudi mi je mamica to že velikokrat pokazala. Drugače če je ona zraven, mi tako pove, kaj naj pritisnem. Jaz se sama bolj ukvarjam s tem, če bom naredila prav ali ne. Ker recimo pri pomivalnem stroju nimam težav.* – **Pralni stroj**

K173 – *Ja čez semaforje ne morem iti, ker luči ne vidim, pa takrat me lahko avto rukne. Mama me je tudi mogla spremljala do šole, da sem lahko do tja prišla, ker nisem videla semaforjev, čeprav šola je bila blizu, sva hodili peš.* – **Semaforji**

- **Definiranje pojmov**

PODATKI O SEBI: to so podatki, ki sem jih opredelila kot podatke, ki jih osebe rade izpostavijo o sebi ali za katere zgolj čutijo potrebo, da jih je treba izpostaviti. Ljudje izpostavljajo različne stvari, od najbolj splošnih, kot so lastno ime, kraj, iz katerega prihajajo, morebitna služba, spet drugi pa se spustijo v veliko kompleksnejše podatke o sebi – hendikepiranost, življenjska pot, ki so jo prehodili, pomembni mejniki v življenju, informacije o partnerskem življenju in podobno. Nekatere osebe so tudi bolj zadržane in o sebi ne želijo veliko govoriti. Kasneje omenjajo **OTROŠTVO:** to je najzgodnejše obdobje človekovega razvoja. Marsikaj pomembnega v človekovem razmišljanju in reagiranju v prihodnosti se izoblikuje že ravno v tem obdobju. Odkrijejo se lahko začetki raznih bolezenskih stanj, izoblikujejo se odnosi z domačimi, oseba pa v tem času dobi najbolj izrazit občutek in pogled nase. Uvidi, kdo je tisti, na katerega se lahko zanese, in si izoblikuje vzorce, s katerimi se bodisi postavi zase bodisi se podredi pomembnim drugim iz okolja, v katerem živi. Iz tega obdobja prihajajo tudi najbolj intenzivni spomini, bodisi tisti, nabiti s pozitivnimi čustvi, bodisi tisti, o katerih je težko spregovoriti, saj so kot demoni, ki so naseljeni v osebi.

ŠOLA: šolanje se začne z osnovnošolskim izobraževanjem. To se lahko deli na šolo s prilagojenim in neprilagojenim programom – v mojih primerih so ljudje povečini najprej izkusili šolanje z neprilagojenim programom, kasneje pa šolanje, ki ima prilagojen program. Po tem šolanju lahko oseba preide v srednjo šolo. Teh šol je tudi več vrst, od triletne šole z možnostjo podaljšanja dvoletnega programa do štiriletne srednje šole in gimnazije. Srednješolsko izobraževanje se kasneje lahko nadaljuje s fakultativnim izobraževanjem. Nekatere šole nudijo tudi možnost bivanja, najpogosteje zaradi težav s prevozom, pogosto pa se težave pojavljajo tudi zaradi socialnih razmer, ki jih imajo otroci oziroma mladi ljudje doma. Obstaja še možnost šolanja v zavodih za mladino z intelektualno ali gibalno oviro. Tudi ta oblika nudi možnost bivanja.

ŽIVLJENJE V INSTITUCIJAH: ljudje z gibalno ali intelektualno oviro lahko tekom življenja bivajo v različnih institucijah, začeni s šolo s prilagojenim programom, ki ima tudi domsko oskrbo, denimo OŠ Glazija v primeru ene izmed sogovornic. Kasneje lahko preidejo v različne varstveno-delovne centre z institucionalno oskrbo, na primer Golovec, ali v CUDV-je (Center za usposabljanje, delo in varstvo), kot je v Dobrni, s katerim ima izkušnje ena izmed sogovornic. Gre za socialnovarstveni zavod, ki vključuje otroke, mladostnike in odrasle osebe z oznako zmerne, težje in težke motnje v duševnem in

telesnem razvoju. Vključenim je omogočeno celodnevno ali dnevno varstvo. (CUDV Dobrna) V teh ustanovah se uporabniki zopet izoblikujejo kot osebnosti, zrastejo ali pa si dovolijo, da jih vodijo drugi. Med drugim je tudi to eden izmed njihovih postankov do poti, ki jih privede v VDC Šmarje pri Jelšah. Pri pogovoru o tem se mi je odprla nova tema, ki sem jo z veseljem nekoliko odprla – **RAZLIKE MED INSTITUCIJAMI**; kaj je tisto, kar je tu drugače od tega, kar je oseba doživela nekje drugje. S tem sem dobila nov vpogled v to, za kaj je v VDC Šmarje pri Jelšah dobro poskrbljeno in česa v tej ustanovi primanjkuje, saj so sogovorniki od drugod prinesli konkretne izkušnje, s katerimi so lahko primerjali življenje in delo v VDC Šmarje pri Jelšah.

DELA, ZAPOSLOTITVE: oseba, ki je brez ovire oziroma nima oznake MDR, je lahko redno zaposlena za določen ali nedoločen čas. V pojem zaposlitve se štejejo tudi javna dela, nekateri pa kot zaposlitev štejejo tudi delo v raznih VDC-jih in drugih podobnih institucijah, v katerih uporabniki dejansko ne dobijo plačila, ampak zgolj nagrade, ki so zares, zares simbolične, kot se je izkazalo v primerih mojih sogovornikov. V konkretnih primerih mojih sogovornikov so omenjena tudi priložnostna dela – enkratna ali večkratna pomoč komurkoli, za kar oseba dobi plačilo.

ŽIVLJENJE PRED VDC ŠMARJE PRI JELŠAH: pojem se nanaša izrecno na dogajanje točno do prihoda v VDC. Zanimalo me je, kje točno se je oseba nahajala – ali je bila doma, v rejništvu, je prišla neposredno iz druge institucije, morda šole, kaj točno se je zgodilo in dogajalo, da se je znašla točno v tem VDC-ju.

VDC ŠMARJE PRI JELŠAH: je institucija, ki skrbi za delo in varstvo intelektualno in gibalno oviranih oseb. Pod tem pojmom sem si nekako predstavljala naslednje stvari: kako dolgo je oseba že vključena v center, kako je potekala vključitev, se je oseba sama odločila za vstop, kdo je bil tisti, ki je vstop predlagal in navsezadnje tudi odločil o vstopu. Kako se oseba tukaj počuti, za kaj je poskrbljeno, za kaj bi še lahko bilo. Pri vsem tem so seveda pomembni tudi **ODNOSI Z ZAPOSLENIMI**, pri čemer me zanima, koliko se zaposleni posvetijo uporabnikom, ali si vzamejo čas za pogovor, so konfliktni, kako to rešujejo, kako se sogovorniki soočajo z morebitnim **ENAKIM/NEENAKIM OBRAVNAVANJEM**. V vsakem odnosu s komerkoli vedno prihaja do nekih razlik in osredotočila sem se na to, v kolikšni meri jih uporabniki zaznajo in kako se ob tem počutijo.

JUTRANJI RITUAL: samostojnost je nekaj, kar vsaki osebi daje nek občutek vrednosti. Skozi različne pojme, kot je tudi jutranji ritual, pri katerem me ni toliko zanimalo, kaj počnejo, ampak bolj v kolikšni meri to počnejo sami, sem opazovala točno to, čemur sem kasneje dala tudi lasten pojem **SAMOSTOJNOST**. Včasih je ljudem treba pomagati pri zburanju, oblačenju, prehrani, osebni higieni ipd. Nekateri zmorejo vse sami, drugi potrebujejo delno pomoč, spet tretji pa koristijo kar vso možno pomoč, ki jim jo zaposleni, domači ali drugi uporabniki lahko nudijo.

DELO V VDC-ju: je delo, ki poteka samo znotraj te varstveno-delovne enote, ali delo, ki sicer poteka zunaj, ampak v okviru VDC-ja. Lahko gre za delo v manjših skupinah ali za samostojno delo. Načeloma je to delo v delavnicah, in sicer lesnih delavnicah, šiviljskih delavnicah, delavnicah, v katerih osebe izdelujejo nakit, ali delavnicah, v katerih izdelujejo izdelke iz gline. Delo je lahko tudi kooperativno, kar pomeni, da lahko VDC sodeluje z nekim podjetjem in zanj izdeluje določene izdelke, jih pakira ali kaj podobnega. Poznana je tudi integracijska zaposlitev v okviru VDC-jev. S tem lahko povežem tudi pojem **ŽELJE, POVEZANE Z DELOM**, ko ljudje povedo, česa si želijo, kaj bi spremenili, odvzeli, dodali. Lahko so to neke stvari, ki jih poznajo že iz prejšnjih delavnic ali del, lahko pa so to želje, ki se jim utrnejo, ko nekaj delajo, pa si želijo nekaj dokončati na svoj način, a to zaradi različnih vzrokov nikakor ni možno – denimo ker ni pravega materiala, strojev, dovolj prostora.

DENARNE NAGRADE: za vsako delo je potrebno plačilo. Plačilo v VDC-jih se imenuje »denarne nagrade« in to so načeloma simbolični zneski, ki jih vodje posameznih VDC-jev niti ne želijo komentirati. Spreminjajo se mesečno, pri tem pa vsi uporabniki VDC-ja ne dobijo enakega plačila – to naj bi se razlikovalo glede na to, koliko od njihovih izdelkov se proda oziroma koliko delovnih ur so v mesecu sploh opravili.

POMOČ V VDC-ju: ljudje pri delu potrebujejo različno pomoč, od psihične podpore, da zmorejo, da nekdo verjame vanje, da so na mestu, kjer jih nekdo sliši, do fizične ali tehnične pomoči pri delu in tudi do pomoči, ki je potrebna pri dostopanju, hranjenju in osebni higieni.

OBROKI: uporabnikom v VDC-ju pripadajo različni obroki, odvisno od tega, kakšen je dogovor oziroma kakšne pogodbe so podpisane, saj jih navsezadnje morajo pripraviti zaposleni, plačajo pa starši. Nekaterim pripadata zajtrk in kosilo, drugim samo kosilo.

Razlika je tudi pri kosilu, saj lahko kosilo jedo v Restavraciji Zadružnik, nekateri pa iz različnih razlogov kosijo v prostorih VDC-ja.

ODNOS Z DRUGIMI UPORABNIKI: gre za sodelovanje več ljudi v istem prostoru, s katerimi je treba vzpostaviti nek odnos. Ta je lahko zelo dober, lahko pa je tudi tako slab, da oseba v prostoru ne more več funkcionirati. Vsako leto se število vključenih lahko spreminja, s tem pa se lahko spreminjajo tudi določeni odnosi. Tukaj bi vse povezala še s temo **DRUŽENJE Z UPORABNIKI VDC-ja IZVEN VDC-ja**, saj se osebe načeloma družijo samo v prostorih VDC-ja, možno pa je, da bi se lahko družile tudi v času izven dnevnega varstva.

PROSTORI IN DOSTOPNOST V VDC-ju: v VDC so med drugim vključeni ljudje z gibalno oviro, ki jim lahko težavo predstavljajo stopnice ali kakšne druge stvari, ki so ljudem brez ovire samoumevne. Prav tako je pomembna ločenost oziroma neločenost prostorov, na primer stranišča, pri čemer me je zanimalo, če so na voljo vsem, ki postopajo po teh prostorih, ali so razdeljena glede na funkcijo, ki jo ima oseba v teh prostorih, torej uporabniki zase in zaposleni zase.

SLABO POČUTJE/STISKA: v situaciji, ki je za osebo problematična in jo opredeli kot nekaj težkega ali neko stisko, se lahko poslužujemo različnih prijemov. Nekateri osebe potrebujejo samo pogovor, spet druge zdravila in tretje temeljit počitek za regeneracijo telesa.

DOLGČAS: je neko počutje, ko ne veš, kaj bi delal, ali ko sploh nimaš ničesar za delati in ni ničesar, kar bi osebo lahko animiralo, zaposlilo ali jo tako ali drugače zamotilo. Kako se znebiti tega občutka, je odvisno od posamezne osebe – nekateri točno vedo, kako se tega rešiti, spet druge pa se prepustijo temu občutku.

STRAHOVI: so občutki, ko ne veš, kaj narediti, če sploh kaj narediti, neka stanja, za katera veš, da bodo slej kot prej prišla, a se jim ne moreš izogniti (na primer smrt bližnjega). So nekaj, s čimer se je treba soočiti in jih pomiriti, sicer postanejo še večji. Kako jih pomiriti, kako se jih morebiti tudi v celoti znebiti, pa je spet odvisno od vsakega posameznika in od tega, kako gleda na svoj strah.

OBČUTEK SAMOTE: je občutek osebe, da je sama, da ob njej ni nikogar. Nekateri ljudje zaradi vsakodnevnega dela z ljudmi potrebujejo čas zase, zato je občutek samote

zanje nekaj pozitivnega in ga interpretirajo kot čas zase, ne kot nekaj negativno naravnega. Spet drugim, ki na primer nimajo tesnih prijateljev ali družine, teh druženj, stikov ni nikoli dovolj, zato hlepijo po njih in so jim kot neka duševna hrana.

REŠEVANJE KONFLIKTOV SKOZI ŽIVLJENJE: skozi življenje prihaja do srečanj z različnimi ljudmi v različnih situacijah. Velikokrat ti odnosi privedejo tudi do različnih konfliktov, od tistih najmanjših, ko lahko oseba samo izrazi neodobravanje in je to sprejeto, pa vse do večjih preprirov, nestrinjanj, nesoglasij, v katerih so lahko udeležene tudi uradne osebe, ki skušajo te konflikte urediti in jih pomiriti. Včasih je pri reševanju dovolj samostojnost in lahko oseba to uredi sama, drugič pa so za to potrebni in pomembni drugi ljudje, ki jim oseba dovolj zaupa, da ve, da ji bodo konflikt pomagali rešiti.

POPOLDNEVI: lahko potekajo različno. Oseba ima lahko besedo pri tem, kaj bo počela, s kakšnimi aktivnostmi ali delom se bo ukvarjala. Popoldnevi pa so lahko tudi določeni, torej obstaja nekdo, ki dan razporedi na določene aktivnosti in dela, ki jih oseba mora upoštevati iz različnih razlogov. Tudi skozi to temo sem opazovala že omenjeno temo **SAMOSTOJNOST**.

DRUŽENJE IZVEN VDC-ja: pomembni so stiki, socialna mreža, ki jo ima uporabnik. Zanimalo me je, ali so vanjo vključeni zgolj družinski člani ali je razširjena tudi na prijatelje in ljudi izven utečenih vsakodnevnih poti.

ODNOSI Z DOMAČIMI: beseda »domači« opredeljuje predvsem družinske člane, kot so starši, bratje, sestre, tete, strici, stari starši, torej sorodniki po krvi. Ti odnosi vsekakor vplivajo na reševanje konfliktov v življenju ter na splošno miselnost in percepcijo v različnih situacijah.

PROSTORI DOMA: pomembno je vedeti, ali gre za izoliranost ali skupno uporabo prostorov, saj lahko na podlagi tega ugotovimo, zakaj se uporabnik obravnava tako, kot se. Pomembno je, da ima oseba dovolj miru in občutek zasebnosti ter da zna funkcionirati v souporabi prostorov z drugimi.

PROSTORI BIVALNE ENOTE: vsi uporabniki ne živijo s sorodniki ali skrbniki, nekateri bivajo v bivalni enoti oziroma v stanovanjski skupnosti. Pomembno je, da imajo dovolj miru in zasebnosti, funkcionirati pa morajo tudi v souporabi različnih prostorov.

Pomembno je, ali jim prostori nudijo dovolj intimne, zasebnosti, torej je pomembno, kdo vse jih uporablja in kdo vse lahko do njih dostopa.

VSAKODNEVNA POMOČ: je pomoč, ki jo oseba potrebuje vsakodnevno, in sicer redno ali občasno. So ljudje, ki bodisi zaradi težav z vidom bodisi zaradi gibalne oviranosti potrebujejo spremljevalca. So pa tudi taki, ki potrebujejo zgolj pomoč, denimo pri higieni in oblačenju ali informacijsko pomoč, ko ne vedo, na koga in kam se obrniti v primeru neke konkretne situacije.

PSIHIČNE OVIRE: bi lahko bile na nek način že omenjena tema **STRAHOVI**. To so neke prepreke, ovire, ki jih ima oseba v glavi in ki ji preprečujejo, da bi se v neki situaciji postavila in poskrbela zase ter onemogočajo kakovostno življenje posameznika.

TELESNE OVIRE: so ovire, zaradi katerih ima uporabnik občutek, da ne more funkcionirati tako kakovostno, kot bi sicer lahko. Lahko gre za občasne telesne ovire, kot sta kakšen zlom ali zvin uda, lahko pa so to tudi dolgotrajne in dosmrtno ovire, kot so na primer težave zaradi mišične distrofije, težave z vidom ali sluhom in podobno.

FIZIČNE OVIRE: so ovire, zaradi katerih je v okolju, v katerem se oseba giba, gibanje ovirajoče. Med fizične ovire denimo za slepe in slabovidne sodijo semaforji, saj oseba ne ve, kdaj se na nasprotni strani prižge luč na semaforju, če semafor ne oddaja nekega zvoka. Fizične ovire se kažejo tudi v obliki dostopnosti oziroma boljše, nedostopnosti, na primer klančine in podobno.

ZDRAVSTVENE OBRAVNAVE: so obravnave zdravnikov, ki se v določenem obdobju nenehno dogajajo. Ljudje več let hodijo k psihologu, psihiatru, bioenergetiku. Vsi ti ljudje pomagajo in skušajo lajšati težave ali jih celo odpraviti. K temu sodi tudi **PREGLED PRI ZDRAVNIKU**, kamor lahko gre oseba samostojno ali v spremstvu starša, zaposlenega ali celo drugega uporabnika. Z zdravnikom lahko o svojih težavah govori sama ali pa je njen glas nekdo drug, tisti, ki jo spremlja.

POMEN ODRASLOSTI: je za vsakega drugačen. Nekateri to opredeljujejo z leti, denimo ko dopolnimo polnoletnost, postanemo odrasli, drugi to opredeljujejo s pojmom osamosvojitve. Se pravi, ko si neodvisen od drugih, ko si samostojen, predvsem finančno, si odrasel.

POMEN PARTNERSKE ZVEZE: partnerstvo je ena izmed oblik medsebojnih odnosov, ki v življenju posameznika velja za najpomembnejše. Pomembna je lahko privlačnost, telesna in spolna, pomembne so lahko tudi starost, bližina in podobnost. Da zveza traja, je pomembno, da imata oba partnerja podobna glavna stališča, vrednote in poglede. (Tivkovič, 2014: 4–5) Pomen za vsako osebo torej drugačen, saj je vsakemu posamezniku pomembno nekaj drugega in ima vsak svojo definicijo o tem, kaj naj bi partnerska zveza bila in kako naj bi funkcionirala. Sem lahko vključim tudi **PARTNERSKE ZVEZE UPORABNIKOV**, katerih izkušnje lahko pričajo točno o zgoraj navedenih besedah.

SPOLNOST: gre za spolni odnos med dvema ali več osebami. Načeloma je prostovoljen, čeprav so se osebe (pre)večkrat srečale z neprostovoljno spolnostjo ali celo prepovedano spolnostjo. S spolnostjo povezana je tudi **ZAŠČITA**. Zaščitijo se lahko tako ženske kot moški. Pomembna je dobra informiranost, ki še vedno ni na dovolj visoki ravni. Najpogostejša zaščita so kondomi in kontracepcijske tablete, osebe pa se poslužujejo tudi injekcijske zaščite ali kasneje tudi sterilizacije, ki ni samo zaščita, ampak popolnoma onemogočeno spočetje. Premalo je informacij tako o spolnosti kot tudi o zaščiti, saj se starši in drugi skrbniki preveč zanašajo na to, da bodo to vlogo prevzele šole in druge institucije, ki jih obiskujejo ljudje, za katere skrbijo.

POGLED NASE: pove veliko o človekovi podobi samega sebe. Oseba se lahko vidi zelo pozitivno, lahko pa na sebi vidi same negativne in slabe stvari. Vse to vpliva na to, kako funkcionira v okolju, v katerem se nahaja, in kako razmišlja o neki tematiki.

MOŽEN VIDIK DRUGIH: enako kot zgornji pojem pove veliko o dojemanju samega sebe. Sicer gre za predvidevanja, ampak kljub temu je tudi to pomembno za funkcioniranje v družbi. S tem pa lahko povežem **ŽELJO – KAKO BITI VIDEN**. Če oseba o sebi misli, da je drugi ne vidijo dobro, tu pove, kako si želi, da bi ga videli in nato se lahko ogromno naredi, da se to tudi izpolni.

VIDIK PRIHODNOSTI: vsaka oseba ima svoj zorni kot za lastno prihodnost, vsak si želi bodisi nekaj doseči in uresničiti bodisi si ustvarja samo neko fikcijo. Na podlagi gledišča, ki ga oseba ima, se potem lahko začne nekaj uresničevati, ko oseba izjasni, kaj si želi, na čem želi delati. Kasneje je treba zastaviti samo še korake do cilja in individualni načrt za izvedbo je pripravljen ... ali pa oseba ostane samo pri gledanju. Odvisno.

4. REZULTATI IN RAZPRAVA

V svojo raziskavo sem zajela 10 ljudi, ki so uporabniki VDC Šmarje pri Jelšah, med njimi pa je bilo 6 oseb ženskega in 4 osebe moškega spola. Ti ljudje so zakonsko opredeljeni z lažjo ali zmerno motnjo v duševnem razvoju. Kot sem pravilno sklepala, jih za pogovor ni bilo težko pridobiti. Na splošno so se zelo razgovorili, mi dajali ogromno primerov in mnenj, podali ogromno izkušenj in povedali marsikaj presenetljivega, saj v bistvu nisem pričakovala tako globokega zaupanja. Pogovore sem imela razdeljene na dva dela. V enem delu sem se z osebami poglobljeno pogovarjala o delu v VDC-ju, odnosih, željah, v drugem delu pa sem se pogovarjala o življenju posameznika, o njegovem otroštvu oziroma o njegovi življenjski poti, ki ga je pripeljala vse do sem, do VDC Šmarje pri Jelšah. Ko sem se začela pogovarjati, sem od sogovornikov najprej želela, da se mi predstavijo, da povejo nekaj o sebi, o svojem otroštvu. Po svojih izkušnjah sem nekako predpostavljala, da bodo govorili o svojih imenih, krajih, iz katerih prihajajo, da bodo omenili brate, sestre, morda partnerje in da bodo zagotovo govorili o VDC-ju. Nisem se motila. Omenjali pa so tudi različne spomine, ki jim tako ali drugače veliko pomenijo.

Otroštvo

K, ženska, 35 let, v VDC-ju je 5 let: */Spomnim se, kak me je ate učil voziti se s kolesom, kak me je moral loviti. Sva bila v parku v Celju. Spomnim se, kako me je lovil, sem skoraj padla s kolesom, on pa me je lovil. Meni pa je bilo smešno. Sem bila taki vravec mali./*

Govori o vsaj zame res zelo močni sliki povezanosti z očetom, katerega smrt je sogovornico zelo prizadela. Uporabnica pa je govorila tudi o posebnem obdobju v svojem življenju. Obdobje se je začelo malo pred najstništvom, nosila pa je prevelika oblačila. Pravi, da še sama točno ne ve, zakaj je to delala, ampak iz vsega, kar mi je povedala, bi lahko sklepala, da je šlo za nek klic – po pozornosti, razumevanju, potrditvi, da je v redu takšna, kot je. Morda je šlo v njenem življenju tudi za kakšno vrsto nasilja, zaradi katerega se je počutila umazano in je svoje telo želela skriti in narediti neprivlačno v prevelikih oblačilih, vendar tega ni z ničemer dala vedeti, tako da lahko samo sklepam, zakaj je do tega obdobja sploh prišlo: zaradi mode ali nekega konkretnega razloga.

K, ženska, 35 let, v VDC-ju je 5 let: */Recimo obleke, jaz sem želela nositi dosti večje obleke, kot pa bi bilo primerno za mene. Ate mi je malo večje stvari kupil, ker sem želela tako. Trgovka pa me je prepričevala, da to ni za mene. Pa vi niste debela, jaz sem debela.*

Vi ste normalne postavbe in sem jo komaj prepričala, da želim to imeti, da je ne briga, kako kaj na meni paše. Šele tukaj me je vodja prepričala, da nosim zdaj stvari, ki so mi prav, ne ki so mi prevelike. Ji je brat povedal, da mi je ate to kupil, da on tako ni smel nič reči. Pa so mi govorili, da ne smem imeti petkrat prevelikih stvari, na primer spodnje perilo./

K: Ja, /spodnjice so mi dol lezle, samo me ni motilo, v pasu sem si jih nekako zvezala./

V otroštvu pa se so zgodile tudi stvari, o katerih se osebe niso mogle razgovoriti zaradi prevelike bolečine. Enemu od sogovornikov je že kot otroku umrla mama, ampak o tem ni želel govoriti, kar sem seveda upoštevala.

I, moški, 45 let, v VDC-ju je 5 let: */Slabo je bilo to, da sem izgubil mamo, samo o tem res ne želim govoriti./*

Iz otroštva izhaja tudi ogromno strahov, ogromno nekih stvari, zaradi katerih je danes njihovo življenje točno takšno, kot je. Številni sogovorniki pravijo, da so se rodili brez ovir, brez nekih bolezenskih stanj, vse to so kasneje pridobili po nekem naključju, usodi ali čemurkoli že. Nekateri se tega niti ne spomnijo, saj so to bila neka dejstva iz časa, kamor njihov spomin še ne seže, temveč so jim o tem povedali starši ali drugi pomembni ljudje iz njihovega življenja.

B, ženska, 38 let, v VDC-ju je leto in pol: *Ja ... lahko povem, /ko sem bila dojenček, 2 meseca, sem prebolela meningitis./ Spomine imam dobre. /Spomnim se, kako sem enkrat, ko sem bila še majhna, šla k svoji omici na počitnice. Mislim, da sem bila stara 5 let, tam sem bila pa teden dni. Oma pa dedek, to sta starša od mame, sta živela v Š., pa botro še imam tam. Drugače dedka ni več, danes bi bilo leto pa 6 mesecev, ko ga ni več. Imela sem ga zelo rada, tudi on mene, je rad videl, da sem prišla tja, me je vedno objel pa to, tudi oma, samo on še bolj./ Fajn je bilo, /je pa res, da sem takrat dobila padavico. Skupaj sem padla in od tistega časa jem tablete. Pa tudi od takrat ne hodim nikamor na počitnice, so rekli doma, da raje ne. Ne vem pa, od česa je to prišlo, nihče mi ni znal povedat, je pa res, da od takrat potem nisem tega več imela. Jemljem pa tudi Tegretol od takrat, zdaj pa še tablete za pomiritev. Te sem dobila, ker sem bila nemirna, vznemirjena, zdaj jih imam kako leto, dve. Jezila sem se velikokrat. Ene tablete pa jem še, da zvečer lahko zaspim, ker sem imela tudi s tem težave./*

B, ženska, 38 let, v VDC-ju je leto in pol: *Ja, že takrat, jaz /ko sem kot dojenček meningitis prebolela, že od takrat sem imela težave z vidom./*

D, ženska, 32 let, v VDC-ju je 7 let: */Ja, kap me je po desni strani. Ker kot dojenček sem bila zdrava, dokler nisem prišla do rejnice. Tam me je potem kap in od takrat sem tak. Takrat sem imela prste na nogah čisto tako, obrnilo mi jih je k petam, tako da so mi jih mogli potem ravnati./*

E, ženska, 37 let, v VDC-ju je 7 let: *Najprej, kar mi je mami pravila. /Jaz sem bila čisto zdrava do šestega meseca starosti. Potem pa sem začela dobivati epileptične napade. Ampak niso tega takoj ugotovili, vse dokler nisem šla v Ljubljano, v klinični center. No, ti napadi so se potem širili./*

F, moški, 51 let, v VDC-ju je 11 mesecev: */Meningitis sem dobil. Pa potem sem moral iti v bolnico, pa tolkel sem se po glavi, pa take stvari sem delal. Samo za nazaj se potem ne spomnim ničesar več, kot da mi je tisto zbrisalo spomin./*

Nihče ni rekel, da je kakršnokoli bolezensko stanje pridobil kasneje, kvečjemu so se stvari poslabšale, nekoliko spremenile, vse pa se je odkrilo že dokaj hitro, v zgodnji dobi življenja.

Pogosto slišimo, da se stari starši veliko bolje razumejo s svojimi vnuki in vnukinjami, tudi meni so sogovorniki/sogovornice v veliki meri omenjali stare starše. Na podlagi povedanega lahko sklepam, da je imelo kar nekaj sogovornikov/sogovornic pristne odnose s svojimi starimi starši in da so jih ti morebiti celo malo bolje razumeli kot lastni starši ali pa so jih razvajali iz nekih svojih razlogov. Predvidevam, morebiti zaradi družbe, v kateri živim, da so se jim sogovorniki kot otroci še bolj smilili, kot bi se jim sicer, saj so nekateri težje hodili oziroma počasneje dojemali stvari. Morebiti je celo šlo za psihološke odzive, ki jih omenja Zavirškova (2000), na primer pri deklicah za nekakšno pomilovanje, češ tako lepa, pa invalid, ali pa tako prijazen, pa nič ne more, morebiti tudi za racionalizacijo prizadetosti, torej tudi če nekdo težje hodi, ni nič drugačen od brata/sestre, ki lahko hodi normalno, lahko igra iste igre kot ostali vrstniki in podobno.

E, ženska, v VDC-ju je 7 let: *Ker /pri stari mami je bilo tudi tako, da ona je vedela, kaj jaz zelo rada jem, pa mi je delala krompirjeve murke, želodčke, to mi zdaj mama tudi kdaj pa kdaj naredi. Se pravi kake enolončnice, pa ko smo imeli to za kosilo, sestre niso hotele*

jesti, jaz pa najbolj. Pa še naredila mi je kdaj usirjeno mleko. Onidve to nikakor nista mogli, midve s staro mamo pa sva to lahko jedli že za zajtrk. Ali pa pečene šnite, to je pa stari ata imel rad po tistem, ko je kaj pil./

H, ženska, 30 let, v VDC-ju je 10 let: */Stari mami gor na V., pa ona me je naučila hoditi./*

Sogovorniki so prav tako v mladih letih imeli občutek zapostavljenosti, občutek drugačnosti, da ne pripadajo družbi, v kateri živijo, v kateri se gibajo. To je še dandanes velik problem, kajti ljudje z ovirami se srečujejo z različnimi predsodki, s stereotipnim razmišljanjem družbe, z nesprejemanjem. Sogovorniki so povedali, da so se sovrstniki ali druge njim bolj ali manj pomembne osebe iz njih norčevali in niso niti želeli izvedeti izvora za njihovo drugačnost, kakorkoli se je ta že kazala. Včasih jih tudi lastni bratje oziroma sestre niso tako sprejeli medse, kot bi jih morebiti sicer.

Sogovornica je govorila o dveh sestrah, ki sta jo pri igri zanemarjali ali se norčevali iz nje. Ena je dve leti starejša, druga pa dve leti mlajša, tako da v otroštvu še najbrž res nista dojemali, zakaj sogovornica česa ne zmore oziroma kaj pri igri dojema drugače kot onidve.

E, ženska, 37 let, v VDC-ju je 7 let: *Ja, /onidve sta se bolj za sebe igrali, potem je pa stara mama rekla, če grem z njo na primer človek ne jezi se pa tak. Pa vedno jim je potem kdo rekel, da se to ne dela, da se moram jaz isto kot onidve igrati./*

Tudi naslednji od sogovornikov je imel izkušnjo drugačnosti v lastni družini. V primerjavi z bratom se je počutil drugačnega, saj je bilo očitno njima veliko več dovoljeno kot njemu. Brata sta res starejša, morda je to vplivalo na odločitev staršev, ker zdaj, ko pride domov, živi namreč v bivalni enoti, lahko gre na pijačo oziroma kamorkoli želi.

I, moški 45 let, v VDC-ju je 5 let: */Včasih sem se počutil, da sem drugačen v primerjavi z njima, ampak tega pa zdaj ni več./ /Onadva sta šla kdaj kam, jaz pa sem moral biti ves čas doma, nikamor nisem smel./*

Sogovornik je imel izkušnje z vrstniškim verbalnim nasiljem, saj so se otroci iz njega norčevali. Niso vedeli, kaj točno je na njemu drugačno, ampak to so izpostavljali. Ko sem ga povprašala po tem, kaj je tako zelo izstopalo, je povedal, da je večkrat bil zelo jezen in je razbijal, da je šel pod mizo in ni želel priti ven in podobno, tako da sklepam, da je imel vedenjske motnje.

F, moški 51 let, v VDC-ju je 11 mesecev: */V šolo ko sem hodil, so se otroci iz mene norce delali, pa so vedno očetu povedali, kako se jaz obnašam./ /Zdel sem se jim drugačen. Samo potem je oče jim povedal, da jaz hodim v šolo s potrebnimi potrebami in potem se je to malo umirilo./*

Osebe omenjajo veliko stvari, ki so jim jih drugi povedali, na primer ena sogovornica je izpostavila, da je bila kot dojenček živahna, da je imela težave s spanjem, dokler se ni rodil brat, da ni želela spati sama, čeprav je med njo in bratom le eno leto starostne razlike. Veliko jim torej pomeni mnenje drugih oziroma to, kar so jim drugi povedali. Omenjajo tudi razna prijateljstva, ki so jih imeli kot otroci.

Kar nekaj uporabnikov pa se je že v otroških letih začelo ukvarjati s športom, ki jim je krepil samozavest. Škoda se mi zdi, da se v tem trenutku premalo naredi za neko aktivno športno udejstvovanje, saj so imeli uporabniki, ki so prej živeli v bivalni enoti Golovec oziroma so bili vključeni v VDC Golovec, glede športnih aktivnosti veliko več možnosti in izbire. Vem, da je za uresničitev pomembnih veliko dejavnikov, ampak verjamem tudi, da se vse da, če se res hoče. Uporabniki imajo športne aktivnosti samo pred kakšnimi tekmovanji, redno skozi leto pa ne in se mi zdi, da tega primanjkuje.

I, moški, 45 let, v VDC-ju je 5 let: *Ja, /dosti sem se recimo s športom ukvarjal. Sem igral mali nogomet. To sem začel igrati po 10 letih, tam pri 15. Spomnim se, da smo imeli ekipo v M – je bil Klub malega nogometa M. Smo bili kar, no, sorazmerno uspešni. Igrali smo z ekipami iz okoliških krajev. No, čez nekaj časa se je, kako bi rekel, sistem zrušil, eni niso bili več zainteresirani, niso imeli časa, so šli igrati v druge klube in se je ekipa razpadla. Mi je žal, da je prišlo do tega razpada, ampak tako je moglo biti, težko je usklajevati vse to. Sem pa igral v napadu, pa čeprav sem bil desničar, sem igral tudi z levo nogo, ni mi bil problem menjevati položajev. Kdaj pa kdaj sem bil pa tudi golman, veš, ker sem visok, pa ker imam dolge noge in roke./*

Šolo so vsi sogovorniki zaključili na šoli s prilagojenim programom, saj po Zakonu o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (Ur. l., št. 58/2011, 6. Člen) velja, da se za otroke s posebnimi potrebami, ki glede na vrsto in stopnjo primanjkljaja, ovire oziroma motnje ne morejo doseči izobrazbenega standarda po izobraževalnem programu osnovnošolskega izobraževanja, sprejme prilagojen izobraževalni program z nižjim izobrazbenim standardom in posebni program za otroke z oznako zmerne, težje in težke motnje v

duševnem razvoju. Kar nekaj sogovornikov je sprva obiskovalo ali pa vsaj poskusilo delati šolo brez prilagojenega programa, kasneje pa so jih prešolali. Tudi Zakon o osnovni šoli (Ur. l., št. 81/06, 49. Člen) namreč pravi, da imajo starši pravico svojega hendikepiranega otroka vpisati v osnovno šolo v okolju, kjer otrok prebiva, razen če mu je z odločbo o usmeritvi določena druga bolj ustrezna osnovna šola. Kar me je presenetilo, je bilo to, da je samo ena oseba hodila v srednjo šolo. Poznam namreč primere iz svoje OŠ in iz bližnjih OŠ, kjer so otroci prav tako bili na oddelkih s prilagojenim programom, pa so se na primer vpisali v dveipolletne ali triletne programe in danes marsikdo izmed njih dela v kakšni tovarni in je veliko bolj samostojen, kot se je sprva govorilo, da bo. Ampak najbrž je to odvisno tudi od usmeritve komisije, ki je za to zadolžena. Po Zakonu o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (Ur. l., št. 58/2011, 23., 24., 25., 26., 27., 29. člen) se hendikepirane otroke usmerja v programe vzgoje in izobraževanja, pri tem pa se seveda upošteva dosežena raven razvoja, zmožnost za učenje, doseganje standardov znanja. Že tukaj je težava, ker se postopek za usmerjanje hendikepiranega otroka mora začeti s pisno zahtevo staršev, o čemer vsi starši niso niti obveščeni in ne vedo, kako pristopati v smeri izobraževanj. Zavod Republike Slovenije potem od vlagatelja pridobi vso strokovno dokumentacijo, ki vključuje opravljene obravnave otroka in poročilo vzgojno-izobraževalnega zavoda, ki ga otrok obiskuje. Komisija za usmerjanje potem v strokovnem mnenju predlaga usmeritev v ustreznih program vzgoje in izobraževanja ali pa ugotovi, da to ni potrebno. Pred izdajo odločbe pa mora še Zavod Republike Slovenije za šolstvo ugotoviti, ali vzgojno-izobraževalni zavod, v katerega bo hendikepiran otrok vključen, izpolnjuje pogoje za sprejem otroka oziroma za izvajanje ukrepov, povezanih s hendikepom otroka.

Ena sogovornica pa ni končala vseh razredov niti v šoli s prilagojenim programom, ker so jo domači prej izpisali zaradi razmer in situacij, v katere se je po lastnih besedah spuščala. Kot pove sama, je bila živa in razigrana punca in se je raje kot šoli posvečala fantom. V šolo je hodila do 14. leta, potem pa jo je oče izpisal zaradi pomanjkanja koncentracije in zanimanja za šolo. Razrede je tudi ponavljala, kar pa očetu ni bilo všeč in se ni strinjal s tem, da tako dolgo hodi v šolo, saj je bil prepričan, da bo, če bo tako nadaljevala s šolanjem, v šoli do tridesetega leta starosti. Njena pozornost je bila namreč namenjena odnosom (ki jih sicer ne opredeli natančno) s fanti.

K, ženska, 35 let, v VDC-ju je 5 let: /Do 14. leta, potem me je pa ate ven vzel, samo ne bom povedala zakaj. Bile so neke sračke, pa so bili problemi, želela sem pri dvanajstih že fanta imeti. No, saj lahko povem ... On se je tako odločil, ker se jaz nisem mogla učiti, potem ko so mi pa začeli fantje po glavi iti, sem letala za njimi pa tak, takrat pa še manj. Ni prenesel, da bi v vsak razred hodila 2-krat, kar sem že tako ali tako, in koliko bi bila potem stara, če bi še tako nadaljevala? 30. Oče pa ni želel tega. [...]Ja, /vsak dan drugega sošolca. Potem je pa ata rekel, da ne smem imeti fanta, da se tak ne moremo imeti in potem me je tako ali tako izpisal./

Pogovarjala sem se tudi z dvema sogovornicama, ki imata težave z vidom. Obe naj bi imeli 4 % vida, s tem da so pri eni domači naredili veliko, da zdaj s pripomočkom vidi toliko, da lahko hodi in se normalno giba v vseh prostorih, druga pa loči zgolj svetlobo in temo. Pri drugi mi je bilo zanimivo to, da je bila nekaj časa v Ljubljani v zavodu za slabovidne, ampak se tam ni naučila Braillove pisave. Do danes jo je želja žal minila, ampak zanimivo se mi zdi, da takrat niso poskusili s tem, če je bila tam in če so ugotovili, da ji ne morejo pomagati niti s pripomočki. Sicer se res ne spomni, kako dolgo je bila točno tam, ampak otroci se v prvem razredu začnejo učiti brati in če se spomni stvari, verjetno ni bila stara dve leti, ko je bila tam, temveč je bila verjetno že dovolj stara tudi za učenje Braillove pisave. Morda je »krivda« na strani strokovnjakov, ker – kot pravijo Zaviršek idr. (2016) – se je včasih predpostavljalo, da ovirani ljudje nimajo zanimanja za branje in jih najbrž tudi nad tem niso pretirano navduševali, če za to ni bilo posebej izkazane želje. Poleg tega je bralnega gradiva še danes zelo malo, je težko dostopno ali pa dotrajano, te razmere pa so bile verjetno še slabše pred 30. leti.

Mnogi so povedali tudi spomine iz šolskih dni, od prvih ljubezni, poljuba, do doživetja valetе in domskega rituala, ker je bila ena od sogovornic tudi v domu poleg šole. Ena pa se je šolala v zavodu v Vipavi.

Poskus orientacije ene od uporabnic v zadnjem razredu OŠ Glazija v Celju se mi je zdel zanimiv in hkrati nevaren. Njo so namreč strokovni delavci in pedagogi pustili pri VDC Golovec in je morala sama najti pot do šole. Sicer naj bi pot že poznala, ker so ji jo zaposleni že pokazali, a ko so jo pustili tam, kljub temu niso upoštevali določenih dejstev, ki bi jim lahko samo škodila, v primeru, da bi se njej kaj zgodilo. Nikjer ni bilo nikogar, ki bi jo spremljal vsaj od daleč, da bi imela občutek, da ni sama. Ni imela telefona, da bi lahko koga poklicala na pomoč oziroma vsaj ni povedala, če ga je imela ali ne. Poleg tega

je bilo izredno vroče, kar pa za ljudi, ki imajo epilepsijo ni ravno najboljše. Ali je šlo za (ne)strokovnost strokovnjakov? Pot do OŠ Glazija ji ni uspela, a je na srečo vedela vsaj pot do tete, ki živi v centru Celja, tako da se je k njej obrnila po pomoč. Preden so jo potem vključili v VDC Golovec, so jo za kratek čas, nekaj mesecev, vključili v CRI, neprofitno družbo s statusom invalidskega podjetja, kar je sogovornica poimenovala kar invalidske delavnice.

E, ženska, 37 let, v VDC-ju je 7 let: */Na Golovec. No, nekaj časa sem bila še na CRI v Celju na delavnicah. Ko sem bila v šoli, so me peljali na Golovec in jaz bi mogla priti sama do šole in jaz sem znala pot, ampak niso se pa spomnili, da je to bila ura dve popoldne, ko je bilo najbolj vroče. Sem prišla do L. peš, pa sem se spomnila, da imam tam teto, da me je potem ona peljala na Glazijo. Kosilo sem tudi jedla pri njej pa vse, mi je čisto koncentracija padla pa vse. Zato so me pa dali vmes še na CRI. Tam sem potem nekaj rezala pa tako./*

Vem, da različni strokovni delavci zlorablajo svoj položaj in občutek, da so na višjih položajih kot njihovi uporabniki, a nestrokovnost, o kateri je govoril eden izmed sogovornikov, mi je dala samo še zagon, da je treba nekaj v tej smeri zares narediti, da se je potrebno zavzeti tako za otroke kot tudi za odrasle ljudi z oviro, saj ljudje, ki dosežejo neko stopnjo strokovnosti, vse preveč padejo v neko narcisoidnost in se mi zdi, da imajo vse prevečkrat občutek večvrednosti in mislijo, da ni nič pomembnejšega od njih.

Č, moški, 26 let, v VDC-ju je dve leti in pol: */Veliko so se topli. Tam nismo imeli tako kot tu, se niso tako pogovarjali z nami kot se tukaj. A. je dobila napad, zaposlenega nobenega, smo ji mi pomagali. Vmes ko se je njej že nehalo, je prišel eden./ /Pustili so nas, da se zmenimo sami. Zaposleni nam niso ravno pomagali. Če si se s kom skregal, pa se ni hotel pogovoriti, se pač nisma menla tako dolgo, dokler se je mulil. Oni so nas pustili, so šli na kavo, se pogovarjali/ in to je bilo to.*

Eno je delati na samostojnosti hendikepiranih otrok, drugo pa je pokazati čut, pokazati možnost in dati občutek, da si dostopen, da se v vsakem primeru lahko nate (kot na strokovnega delavca) obrne kdorkoli, ki ima kakršenkoli problem, tega pa na tej šoli ni bilo. Na šolah s prilagojenim programom je veliko raznolikih otrok, ki imajo različne ovire in če se jih ne spremlja, lahko hitro pride tudi do smrtnih situacij – primer: nekdo doživi epileptični napad in se močno udari pri padcu v nek trd predmet, tam so sovrstniki, ki ne

vedo, kako točno pomagati, strokovnega delavca pa ni niti blizu. Verjetno bi lahko potem tukaj šlo za prelaganje krivde, bile bi različne razlage, skratka, dejstvo je, da to ni način, kako biti vpleten v življenja otrok z oviro, sploh če si njihov pedagog, vzornik in v tistem času, ko so v šoli, tudi nekdo, ki pazi na njih.

Rejništvo

Rejništvo je ena izmed možnih oblik, ki pomaga otroku in njegovi primarni družini. Je oblika družbene skrbi za otroka oz. mladostnika, ki zaradi različnih razlogov ne more živeti v primarni družini. Rejniška družina naj bi otroku zagotavljala in omogočala rast, izobraževanje, skladen osebni razvoj in usposobitev za samostojno življenje. Pomembno je, da se otrok v rejniški družini počuti sprejetega. (Repotočnik 2000: 10–11) Namestitev v rejniški družini je ena izmed možnih oblik podpore in pomoči otroku in njegovi družini. (Rakar idr. 2010). A ni vedno tako, dva intervjuvanca, sogovornica in sogovornik, sta imela izkušnjo z rejništvom, in sicer oba zelo negativno. Oseba D je imela izkušnjo z rejništvom v času otroštva nekje do 14. leta, ker se je potem vrnila domov, oseba G pa je bila v rejništvu dvakrat. Prvič od rojstva do nekje 20. leta, kasneje pa je šla v rejništvo k eni gospe, pri kateri je bila izkušnja zopet polna nasilja. Osebe so pri pogovoru o rejništvu govorile predvsem o nasilju, grožnjah in o tem, da jih je življenje izučilo, da so se borile za nekaj boljšega, da so se borile zase in za svoje boljše življenje. Osebe so imele predvsem izkušnjo s takšnimi rejniki/rejnicami, ki so se tako ali drugače želeli predvsem okoriščati na njihov račun. Pretreslo me je dejstvo, da poznamo moderno življenje in moderno skrb za otroke, vse to pa se je dogajalo še kakšnih 15, morda 20 let nazaj. Torej okoli leta 2000 in v devetdesetih letih 20. stoletja. V nadaljevanju sta predstavljena primera ženske, ki je izkusila negativnosti rejništva v času otroštva in mladostništva.

D, ženska, 32 let, v VDC-ju je 7 let: *Kako bi ti rekla, no ... /Spominjam se, kako bi temu rekla ... Amm, kinderpeta, tiste postelje, kjer sem spala. Veliko sem bila noter, pa sem želela ven, pa nisem mogla. Pa na vseh štirih straneh je imel pregrade, pač tiste stranice, da nisem mogla ven, niti pasti nisem mogla, isto je bilo kot za dojenčke. Samo da jaz sem bila že večja, pa sem bila tam notri kot kocka stisnjena./*

D, ženska, 32 let, v VDC-ju je 7 let: *Recimo /pri kosilu ne, je oziroma jaz sem bila to, no, je prišla ona z najbolj tanko na svetu, kar jih je bilo, šibačo, tja, pred mano. Nisem želela*

jesti juhe, ker mi ni pasala, pa ne, da nimam rada juh, ampak jaz bi rada, da se me ne sili v nekaj, da moram to pojesti. In potem me je s tisto šibačo, kjerkoli je padlo, je pač padlo. Samo po drugi strani pa mi je vse dajala, da sem bila dobre volje, še sladkarije, ko najbolj redijo. Me je tudi razvajala./

Čeprav je sogovornica videla vse slabe strani rejništva in doživljala nasilje s strani rejnice zaradi malenkosti, kot je hrana, ki je ni želela pojesti, jo je tudi zagovarjala, češ da jo je navkljub vsem rejnica tudi razvajala. Predstavljam si, da so to neka občutja človeka, ko imaš rad tudi tiste ljudi, ki so slabi za tvojo osebno rast in zdravje, tako je bilo po mojih predvidevanjih tudi tukaj: ker je sogovornica potrebovala nek pristen stik, je to rejnico imela zelo rada navkljub vsem bolečinam, enako kot v primeru nasilnega očeta, ki sem ga omenila že zgoraj, ki jo je pretepal. Ne glede na vse trpljenje je imela te osebe rada in je kljub vsemu v njih videla še nekaj dobrega in pozitivnega.

Žrtve zaradi dinamike odnosov v družini prevzamejo načine racionalizacije, opravičevanja in minimaliziranja, kar prispeva k povečanju njihove strpnosti do nasilja in jih odvrča od iskanja pomoči. Žrtev je v odnosu s povzročiteljem prestrašena, potlačena, razvrednotena in včasih preprosto nima kam oditi, bega ne vidi kot možnost izhoda ali pa ima premalo podpore zunaj družine oziroma je sploh nima. (Šimec, 2015)

Drugi primer pa je primer moškega, ki je imel dve negativni izkušnji z rejništvom. Prva se je zgodila, ko je bil v rejništvu prvič, in sicer od rojstva naprej, ampak pravi, da se je to nasilje začelo kazati veliko kasneje, ko je bil star okoli 15 let, pred tem pa nasilja ni bilo. Izkušnjo z nasiljem je imel s sinom rejnice, ki ga je pretepal, nanj pa je negativno gledala tudi soproga rejničinega sina.

G, moški, 39 let, v VDC-ju je 10 let: */Sin se je potem poročil, on je bil star takrat 40, jaz pa okoli 15, 16 let. Imeli smo kmetijo, pomagal sem pri opraviilih delati, na travniku, vse. In od začetka sva se zelo dobro razumela, ko pa se je poročil z eno sosedo, pa je bilo drugače. Njej sem v hecu rekel enkrat, da koga bo zdaj imela, mene ali njega, v hecu. Pa mi je ona zamerila, čeprav nisem nič slabega rekel, ker sta onadva že bila itak poročena. Potem pa se je začelo, da je začel piti, takrat sem jaz tudi začel hoditi k ostalim pomagat. Pa mi je govoril, da zakaj hodim drugim pomagat, da doma nič ne naredim. Pa sem mu rekel, da kak ne naredim nič doma, da kdo mu pa doma živali nahrani, pa mu sčisti, pa da*

živalim piti. Ko je on prišel domov, je bilo vse narejeno, bil je utrujen od dela, včasih pijan. Vse sem mu naredil in kaj sem dobil za zahvalo, tolkel me je./

Ogromno poguma je bilo potrebnega za nekaj takega, kar se je zgodilo spodaj v konkretnem primeru ene izmed oseb, in pa predvsem sreče, da je oseba poznala in uspela videti ljudi, ki so bili pravi za tovrstno pomoč. Če zadevo posplošim in na splošno gledam, kaj se dogaja okoli, je težava pogosto ravno v informiranosti, torej da oseba ne ve, na koga se v raznih kriznih situacijah lahko obrne. Če to že ve, pa ne ve, kako pristopiti oziroma kako sploh zbrati pogum, kako najti moč in to narediti, ker je velikokrat prisoten strah, da če bo nekomu povedala, kaj se ji dogaja, se bo situacija še poslabšala. Kot je dejal Mušič (2010), so prijave moških, ki so žrtve nasilja, zelo redke, prav tako so redki primeri, da moški sploh opazijo, da so žrtve. Če to še dejansko niti ni moški, temveč gre za mladostnika, na nek način otroka, pa je to še toliko težje. Pomembno je tudi, da strokovni delavec, ki z otrokom oz. mladostnikom govori o tovrstni problematiki, ve, kako in na kakšen način komunicirati, ker govoriti otroku oz. mladostniku zna vsak odlično, govoriti z mlado osebo, ki je žrtev nasilja, pa je nujna dragocena izkušnja, ki jo mora nekdo kot strokovni delavec raziskati in utrditi. Tukaj ne gre zgolj za pogovor z otrokom/mladostnikom, gre za veliko več, in sicer za pogovor, s katerim se osebi pridruži, sliši njen glas in skupaj raziskuje v procesu dela na zelenih izidih. (Rakar idr, 2010: 83)

Zgodbo je sogovornik nadaljeval s konkretnim opisom, kaj je sin rejnice počel oziroma na kakšen način je bil nasilen, kako se je oseba iz tega odnosa rešila in kdo ji je pri tem pomagal.

G, moški, 39 let, v VDC-ju je 10 let: /Nekaj časa sem potem to trpel, potem pa sem na Glaziji povedal kako pa kaj./ Ker /mi je grozil z nožem, motorko, cepinom, vilami. Eno nedeljo se spomnim, je žena kosilo delala, pa je on zgrabil nož pa proti meni. In če bi on roko stegnil do konca, mene tukaj ne bi bilo zdaj. Sem mu rekel, da kaj če bi se njemu bila roka sprožila, pa je rekel, da saj se je samo hecal. Sem rekel, ja, ti se lahko hecaš, iz heca pa potem lahko marsikaj pride. Kdo bo pa potem odgovarjal. Potem pa je začel še z drugimi orodji, celo s svinjsko pištolo, samo takrat je imel prazno, ni imel nabito. Z vilami mi je samo grozil, ker če bi me, bi ga menda bil jaz nazaj. Ker jaz sem mu vse naredil, on je pa to tako vračal./ Tako da /sem povedal socialni, nisem doma nič povedal o tem, ker bi bilo še slabše, kasneje sem samo dobil vabilo na razgovor na CSD, kmalu zatem pa sem spakiral in sem šel stran./

Sogovornik je dejansko hodil še v osnovno šolo, Glazija je namreč ena izmed šol s prilagojenim programom, ko je zbral pogum ter se postavil zase in poiskal pomoč. Socialna delavka mu ni samo verjela – vse prepogosto se namreč dogaja, da se osebam sploh ne verjame – tudi pomagala mu je. Na centru za socialno delo so mu potem pomagali najti začasno bivališče na Golovcu v bivalni enoti, kmalu pa je potem šel v drugo rejniško družino, kjer je bil zopet deležen nasilja. Še vedno je občasno imel stike s to prvotno rejniško družino, ampak mu je sin rejnice ves čas grozil po telefonu, če ga še kdaj vidi na posesti, da ga bo ubil in podobno. Tako so se potem stiki zaključili, sin rejnice pa po vedenju sogovornika sploh ni bil obravnavan, ker naj bi šlo samo za grožnje, ne pa konkretno dejanje.

Malo preden se je ta sogovornik vključil v VDC, pa si je moral spet sam pomagati, da je odšel iz drugega, zopet nasilnega rejništva. V drugem rejništvu je bil nekje od 16. do 28. leta, živel pa je z neko gospo in njenim partnerjem, dokler ta ni umrl, tako da sta ostala z rejnico sama. Rejnica je nekaj časa imela še enega rejenca, kasneje pa je skrbela za stare ljudi. Skratka, sogovornik ji je pri vsem pomagal, opisuje pa odnos z njo.

G, moški, 39 let, v VDC-ju je 10 let: *Vse skupaj je bilo 12 let, po smrti pa par let. ker je začela biti tečna, nič ji ni bilo všeč. Enkrat je rekla, da naj se poberem, od kod sem prišel. Karkoli si ji rekel, ji ni ustrezalo. Bila je malo napadalna, agresivna z besedami. Potem pa sem ji tudi rekel, da saj lahko grem. Pa je res prišla eno večer socialna k meni, sem ji povedal kako pa kaj, čez kak dan sem že pakiral in šel za Celje. Me je gospa mogla sama peljati./*

Dokler ne prideš v stik s konkretno izkušnjo, si lahko zgolj predstavljaš, kaj vse morajo nekateri ljudje doživeti. Uporabnika je vsako leto prišla pogledat in o razmerah povprašat socialna delavka, pri 28. letih pa je zbral pogum in ji povedal, kaj vse se dogaja in da je čedalje huje. Kot v prvem primeru se je tudi tokrat socialna delavka zavzela zanj in ga rešila še drugega nasilnega rejništva. Šel je v Celje, v bivalno enoto v Golovec, kjer je bil že med prvim in drugim rejništvom. V VDC Golovec je bil že vključen, ko je živel še pri rejnici, le da se je od rejnice vsak dan vozil v Celje, ko se je preselil v bivalno enoto, pa to ni bilo več potrebno, saj sta bivalna enota in varstveno-delovni center povezana. Niso pa bile samo v rejništvu slabe razmere, ena oseba konkretno govori o očetu alkoholiku, ki je bil velikokrat nasilen, včasih je pila tudi mama, zato je bila dodeljena v rejništvo. Kljub

temu pa se spomni, da je kasneje, ko je že lahko prišla domov, oče bil zelo težak, ko je bil pijan. Ta družina se je veliko selila in sogovornica se spomni predvsem tega.

D, ženska, 32 let, v VDC-ju je 7 let: */Seljenja. S samimi starši smo se trikrat selili, najprej smo bili R 10A, potem R 39, zdaj smo K 3, s tem da sem bila še pri rejnici, pa še v zavodu in zdaj sem tukaj./*

Nasilje

Ista sogovornica je nekoliko tudi opisala dogodke nasilja doma, čeprav je o tem zelo težko govorila, saj je rekla, da ji marsikdo ne verjame tega, kar pove ali ima za povedati glede dogodkov doma. Kot bi rekla Zavirškova (2000, 2014), so ženske z ovirami zaradi svoje telesne, čustvene ali intelektualne ranljivosti, zavračanj in omejene avtonomije pogosteje žrtve nasilja kot ženske brez ovir, prav tako pa se deklicam in ženskam z ovirami ne verjame, da so doživele kakršnokoli nasilje, njihove zgodbe pa se patologizira in pojasnjuje kot del bolezni in kot poslabšanje stanja. O nasilju nad ženskami se tako govori veliko manj kot na primer o nasilju nad ženskami, ki niso ovirane, prav tako pa se opaža, da bolj kot so ženske ovirane, večja je verjetnost, da se bo oziroma se nad njimi izvaja nasilje. Najbolj nevidno je seveda spolno nasilje, ki se najpogosteje dogaja v zasebni sferi, se pravi, da so izkušnje hendikepiranih žensk z nasiljem povezane s skrbjo, ki jo prejemajo od bližnje osebe. Podobno je tudi v javnih in zasebnih zavodskih ustanovah, kjer skrb prejemajo od osebja, zato se tovrstnemu nasilju še toliko težje uprejo. So pa tudi nezaščitene pred nasiljem in niti nimajo znanja, kako se temu zoperstaviti, kajti odvisne so od drugih ljudi in to, kar se jim dogaja, sporočajo na način, katerega ljudje, ki bi jim morebiti lahko pomagali, ne opazijo. Šimec (2015) dodaja, da so osebe, ki doživljajo nasilje v družini, zelo ranljive. Strah jih je, da jim ne bo nihče verjel, ko bodo spregovorile o nasilju. Z neprimernim načinom komunikacije lahko tako osebo dodatno ranimo ter izgubimo njeno zaupanje in sodelovanje.

D, ženska, 32 let, v VDC-ju je 7 let: */To pa raje ne bom povedala, ljudje mi ne verjamejo vsega, kar imam o tem za povedati./*

Ženske z intelektualnimi ovirami so povsem nezaščitene pred nasiljem, saj praviloma nimajo znanja o tem, kako se zoperstaviti nasilju, nimajo znanja o lastnem telesu in o

spolnosti, zato so povsem odvisne od drugih ljudi in o preživetem nasilju praviloma sporočajo na posreden način, na katerega večina ni pozorna. Zato so znaki nasilja pogosto spregledani ali pa pričevanja razumljena kot del patologije posameznice. (Zaviršek, 2014) Točno to potrjuje, zakaj se oseba boji govoriti o tem, zakaj meni, da ji ne verjamejo.

Kasneje je oseba sicer nekoliko spregovorila tudi o tem, a je pri tem dobro izbirala besede. Je pa dajala občutek, da to še vedno ni dovolj zanjo, da bi lahko o tem govorila z vsako osebo.

D, ženska, 32 let, v VDC-ju je 7 let: *Lahko samo to rečem, da /enkrat, ko je bil res zelo, zelo, zelo pijan, je bilo pa skoraj isto kot pri rejnici, samo da me je udaril z roko. Jaz sem stala ob omari, on pa je po meni udarjal z roko, jaz pa sem se samo jokala. Po hrbtu, riti, nogah, povsod. Mama pa ni želela tega videti, ker jo je bilo strah, da bi se razvedelo. Samo o tem ne morem govoriti, ker mi dostikrat niso verjeli. Marsikaj sem že dala čez. Ali pa kdaj, ko je bil res pijan, sem prespala pri mami v postelji. Je pa brat moj, ko je bil ate pijan, pa je šel nad mamo, da jo bo udaril ali jo je celo kdaj, preprečil, da ni bilo še česa hujšega. Kolikokrat se je moral postaviti za mamo./*

Kot bi rekla Šimenc (2015), družina ni vedno varno okolje zasebnosti in podpornih odnosov med družinskimi članicami in člani. Sogovornica je namreč imela izkušnjo nasilnega očeta in tihe mame, ki se je bala za ugled lastne družine. Namesto da bi se zavzela za svoje otroke in jih zaščitila, je dopustila, da so otroci branili njo, ker je oseba povedala, da je brat moral večkrat stopiti v bran mami. Tukaj lahko povzamem besede Šimčeve (2015), da se nasilje v družini redko kaže kot enkratno dejanje. Številne in raznovrstne oblike nasilja v družini se najpogosteje prepletajo, ponavljajo in stopnjujejo. Nasilna dejanja se lahko ponavljajo mesece, leta, desetletja. Kaj vse je torej bilo v glavi mame, zakaj je ravnala točno tako, kot je, seveda nisem izvedela, gre zgolj za moje sklepanje, da je bil prevelik strah ukrepati, da ni imela moči ali pa tudi ne informacij, kam in h komu se zateči, najbrž pa tudi ni imela razširjene socialne mreže ljudi, da bi imela občutek, da se lahko s kom zares iskreno pogovori. Ne morem vedeti, saj se nisem pogovarjala z mamo, ampak z njeno hčerjo, ki je posledično prav tako doživljala nasilje. Zavirškova (2014) nekako potrudi moje domneve, sicer se opredeli na hendikepirane ženske, ampak sama menim, da bi to veljalo tudi za ženske brez ovir. Pravi namreč, da je slaba samopodoba žensk z ovirami posledica družbeno konstruiranih predsodkov do hendikepiranih ljudi in ta je pogosto vzrok, da ženske o nasilju molčijo in ga tiho trpijo.

Slabo samopodobo in nemoč pa lahko čutijo tudi ženske, ki niso fizične ovirane, že zaradi same konstrukcije vlog med moškim in žensko, kar je po mojem mnenju ta mama čutila. Prav tako isti vir govori, da se nasilje dogaja tudi zaradi šibke socialne mreže žensk, kar pa zopet potrди moje domneve zgoraj.

Za nasilje nad ženskami Zavirškova (2014) pravi, da so zgodovinsko, sistemsko in strukturno odgovorne tudi družbeno ustvarjene podobe oviranih ljudi kot grešnih, odvisnih, šibkih, nemočnih, neumnih in neprivlačnih. Sicer je lahko to domneva, ampak zagotovo je bil oče nasilen, ker sta bili tako uporabnica kot mama, ki je sicer brez ovir, nemočni.

Nasilje je kršenje pravil varnega in kakovostnega skupnega bivanja, kršenje človekovih pravic in osebnih meja, zlorabljanje moči enega v škodo drugega in se največkrat dogaja med osebami, ki se med seboj poznajo. Za nasilje je odgovoren tisti, ki ga povzroča, povzročitelju pa nasilje daje tudi lažen občutek moči. Nasilje v vsakem primeru negativno vpliva na žrtev in ima več oblik. Preprečujemo ga z ničelno toleranco do nasilja, za prenehanje uporabe nasilja pa sta potrebni in nujni zavestna osebna odločitev in učenje o nenasilni komunikaciji. (<http://www.drustvo-dnk.si/o-nasilju/kaj-je-nasilje.html>)

Poznamo več vrst nasilja in vemo, da obstajata žrtev in storilec, da nasilje ni »krivda« obeh, ampak zgolj in samo povzročitelja. Poznamo posledice, poznamo neke znake določenega nasilja, ampak vsak jemlje nasilje nekako po svoje, vsak ima svojo definicijo. Teoretično poznamo psihično, spolno, fizično, ekonomsko in verbalno nasilje. Fizično nasilje je kakršnakoli uporaba fizične sile, ki je usmerjena v človekovo življenje oziroma telo. Pogosto se tudi stopnjuje, na primer od klofute do brutalnega pretepanja. Ene izmed pogostejših oblik tovrstnega nasilja so pretepanje s predmeti, lasanje, suvanje, klofutanje, pretepanje s pestmi, davljenje, butanje z glavo ob steno, napad s kakršnimkoli predmetom, različni zlomi okončin. Psihično nasilje poteka na besedni ravni ter negativno vpliva na samopodobo in zaupanje samega vase. Oblike, ki so najpogostejše, so žaljenje, ustrahovanje, zmerjanje, grožnje, poniževanje, nadlegovanje v družbi, ignoriranje, da oseba doseže svoje, t. i. »tahi dnevi«. Spolno nasilje so vsa dejanja, ki so povezana s prisilno spolnostjo, torej če oseba čuti prisilo, ko se spusti v spolni odnos. Dejanja, ki so povezana s to vrsto nasilja, pa so posilstvo, siljenje k masturbiranju, slačenju, opazovanje, otipavanje, siljenje v spolni odnos, uporaba predmetov pri spolnosti brez dovoljenja osebe, poniževanje človeka glede njegove spolnosti, mobbing, zlorabe otrok, incest. Ekonomsko nasilje pa je poniževanje oseb s pomočjo sredstev, najpogosteje denarja, za preživetje. V to

vrsto nasilja sodi omejevanje pravice do zaposlitve, situacija, ko oseba ne more niti ne sme razpolagati s svojim ali skupnim denarjem, uničevanje žrtvi ljubih predmetov. (Pušič, 2010). Potem pa so tukaj še druge oblike nasilja, nasilje med partnerjema, nasilje do otrok, se pravi zlorabe, nasilje v družini (primarni ali rejniški), pa še kaj bi se našlo. Čeprav sem se pogovarjala le z desetimi sogovorniki, je skoraj vsak od njih že bil deležen kakšne izmed naštetih oblik nasilja.

Po zaključku šolanja (če izpustim osebi, ki sta se šolali ena v zavodu in ena v OŠ Glazija, ki je imela tudi domsko varstvo, in ki sta že od tam poznali življenje v institucijah) moji sogovorniki, kot sem predvidevala, niso bili dolgo doma. Starši, skrbniki ali rejniki so jih dokaj hitro vključili v razne institucije, VDC-je, CUDV-je in podobno. Niso mi povedali nič novega. Vedela sem, da je številčnost ljudi povsod velika, da so odnosi lahko različni, da se konflikti rešujejo z zaposlenim in da je kdaj prisotno tudi nasilje. Prvi primer je primer ženske, ki je spolno nasilje doživljala v Dobrni, kjer se nahaja center za usposabljanje, delo in varstvo. Spolno nasilje je trajalo nekaj časa, pravi, da okoli dve leti. Starši so menili, da si je za to sama kriva. Iz CUDV Dobrna so jo izpisali iz več razlogov, sama pravi, da so rekli, da je bilo plačevanje institucije predrago, v tistem času pa so izvedeli tudi za spolne odnose s fantom, ki ga spodaj omenja. Kot sem že rekla, starši tega niso dojeli kot posilstvo, sogovornica pa je takrat imela okoli 20 let.

B, ženska, 38 let, v VDC-ju je leto in pol: *Pa bilo je še nekaj drugega. /Tam je bil fant, s katerim sva ... me je posiljeval. Jaz si nisem želela tega, pa niti ne bi mogla imeti njega za fanta. Potem so me pa starši vzeli ven./*

Veliko se o tem ni razgovorila, imela sem občutek, da zaradi tega, ker ji ljudje takrat, ko je to najbolj potrebovala, ko je bila rana najbolj sveža, niso verjeli, ji stali ob strani in jo podpirali.

Drug primer pa je iz Zavoda Vipava, sogovornica je bila stara nekje 15 let. Tudi tukaj je oseba dobila občutek, da je za dejanje, ki se zgodilo in je opisano spodaj, sama kriva. Ko je sogovornica prišla po pomoč, ji je medicinska sestra namreč rekla, če je nora, da mu je to dovolila. Sicer se je potem po besedah sogovornice očitno ukrepalo glede fanta, ki jo je ugriznil v prsi, a kljub temu reakcija medicinske sestre, ko je sogovornica prišla po pomoč – ne samo fizično, temveč predvsem verbalno, besedno, po neke besede spodbude, podpore, morda po občutek, da ni to njena kriva in da ni sama, ni bila nič kaj na mestu.

D, ženska, 32 let, v VDC-ju je 7 let: *Pa /tam sta drugače bila brat pa sestra, pa je on enkrat prišel v mojo sobo. Pa najprej je bil prijazen, potem pa me je naenkrat ugriznil za prsi. Pa to tako močno, da sem skoraj skupaj padla. Sem potem povedala to medicinskim sestram, pa so potem one naredile red, pa ga ni bilo potem nikoli več v mojo sobo. Pa tudi za tem se midva nisva več v redu razumela, z njegovo sestro pa sva se.*

Kar sem pogrešala, so bile morebitne kritike zaposlenih. Tega ni izpostavil nihče, čeprav lahko po takih in drugačnih literaturah beremo, da je nasilja veliko ravno s strani zaposlenih. Mogoče dobim malo občutka brezbriznosti in prelaganja krivde ob že zgoraj izpostavljeni zgodbi – ko je vrstnik v Zavodu Vipava mojo sogovornico ugriznil v prsi in izjava medicinske sestre res ni bila na mestu.

D, ženska, 32 let, v VDC-ju je 7 let: */Ne vem, jaz vem, da bi lahko bila raka dobila, če bi se bilo to kakorkoli razširilo. Mi je medicinska sestra rekla še, da če sem nora, ampak saj jaz nisem vedela, da me bo ugriznil, on je to naredil na silo./*

Ob tej izjavi sem, kot sem že omenjala, dobila občutek, da je uporabnica sama kriva, da jo je fant ugriznil v prsi, kot da ga je izzivala, vprašanje s čim. Nisem ravno dobila občutka, vsaj ob povedanem, da je ta medicinska sestra stopila na stran moje sogovornice. Sicer se je ukrepalo glede storilca, sogovornica sicer konkretno ne pove, kako, ampak besedne podpore ni dobila. Spet se je torej pokazala »strokovnost«, ki je vse prej kot to.

Delo

V preteklosti, pred vključitvijo v VDC Šmarje pri Jelšah, sta bila dva uporabnika zaposlena v tovarni. Eden je približno eno leto delal v Mestinju v tovarni, v kateri pridelujejo sokove, delal je za trakom, kolikor sem ga razumela, je ločeval platenke. Druga oseba pa je delala v podobni tovarni v Slovenskih Konjicah, in sicer leto in pol. Oba sta imela izkušnjo z normativnim delom in ker nista dosegala norm, so ju sicer dali na mesta, kjer sta delala fizično manj naporna dela, ampak kljub temu je bilo v obeh proizvodnjah premalo nekega zanimanja, da bi ju zaposlili pod kakšnimi drugimi pogoji. Po tej izkušnji sta oba »pristala« v varstveno-delovnem centru, eden je bil pred vključitvijo še nekaj časa doma, drugega pa so vključili v VDC Golovec v Celju. Ena od uporabnic je bila tudi samoiniciativna in si je sama iskala službe, kar me je tudi pozitivno presenetilo. Opravljala je delo natakarice in

delo v frizerskem salonu. V obeh primerih je bila kot neke vrste pomoč, ampak delo jo je razveseljevalo.

J, ženska, 40 let, v VDC-ju je 7 let: *Drugače /izven VDC-ja sem pa, ko sem bila doma, pomagala pri eni frizerki pa v eni gostilni. Kot neke vrste za določen čas. Pri obeh sem šla sama vprašat, če rabijo, pa so me potem kar vzeli. V gostilni sem pomagala tam v eni blizu mene, ko je imela ena doma lokal, pa sem stregla, tudi alkohol pa vse, pa kavo tudi. Samo sem mogla kar paziti, ker če sem kaj razbila, sem mogla plačati, ampak tisto mi je bilo všeč, sem rada to delala. Je bila tudi družba taka, v redu. Frizerki pa sem eni pomagala v RS, v bistvu je to bila moja soseda. Pomagala sem pa vse, kar je bilo, od navijanja, pranja, fenanja./*

Malo se mi je zdelo škoda za neko drugo uporabnico, ki je prav tako imela priložnost za delo, in sicer v knjižnici, ampak se je odločila, da tega ne bo sprejela, ker je delo ni zanimalo. Seveda je to bila čisto njena odločitev, kar je treba razumeti in spoštovati.

E, ženska, 37 let, v VDC-ju je 7 let: */Ja, to sem se s sestro pogovarjala, da bi šla kdaj pomagat v knjižnico, ker ona dela tam pa tak. Samo to me ni interesiralo, da bi jaz tam knjige zlagala./*

VDC Šmarje pri Jelšah

Za vključitev v VDC je imel vsak svoj razlog, ni me presenetilo, da se jih kar nekaj v začetku s to možnostjo ni strinjalo. Ena izmed uporabnic pa je bila po lastnih besedah v VDC Šmarje pri Jelšah pripeljana na silo.

K, ženska, 35 let, v VDC-ju je 5 let: */Sem sem prišla, ker sem morala iti v stanovanjsko enoto, brat pa ni mogel več skrbeti za mene. Oče mi je umrl, mama ni bila sposobna za obe skrbeti, pa v dom je potem šla, jaz pa sama nisem mogla živeti ne. Meni je 2011 umrl oče in nisem mogla z mami sama živeti, brat pa je imel svojo družino v Š. Brat je imel pač svojo družino in je partnerka rekla ali naj gre on ali pa bo moral sestro kam dati. Ona tudi ni mogla skrbeti za mene, jaz sem invalidna oseba. Sama z mamo pa nisem mogla biti, mama je pustila plin prižgan, je vse zažgala. Tako da mama je potem šla v dom, jaz pa nisem mogla biti pri bratu. Potem mi je on povedal, da bom šla sem, v stanovanjsko enoto oziroma v VDC./ Ja, /ni me vprašal, če želim iti, on mi je samo rekel, da pridem sem in sem mogla sprejeti to./ Pa /na začetku sem jaz to težko sprejela, sem se jokala./ Težko je bilo.*

/Jezna sem bila na njega./ /Prvi dan je bilo res težko, sem komaj šla skozi dan. Težko je bilo, težko./

Med sogovorniki je bila tudi oseba, katere vključitev v varstveno-delovni center je urejal brat, saj je ta njegov skrbnik.

I, moški, 45 let, v VDC-ju je 5 let: */Sam se nisem odločil/, no, mislim, ja, /največ o tem so se pogovarjali doma o tem in potem je stvari vzel v roke, če se lahko tako izrazim, brat moj./ Potem /sva se dol usedla in pogovorila. Je rekel, da je tam bad politika, no, slaba politika, pa tudi tukaj je bistveno, bistveno bližje./*

Nekateri so v VDC-ju že 10 let in takrat so bili tukaj drugi zaposleni, ki jih jaz osebno ne poznam, ampak nihče ni imel nič lepega za povedati o bivši vodji enote. Tudi sama sem med zaposlenimi spraševala o tej vodji, ampak ker se je kader toliko menjal, je nihče ni poznal ali zgolj bežno.

J, ženska, 40 let, v VDC-ju je 7 let: */Edino, kar je bilo, je bilo to, da bivša šefica ni bila najbolj v redu. Bila je bolj stroga, imela je neke svoje principe. Zdaj je dosti bolj sproščeno./*

Da je vse skupaj bolj sproščeno, pripisujem temu, da imajo možnost pogovorov s socialno delavko, da so jim vrata za pogovor vedno odprta in da lahko izrazijo, karkoli jih že teži.

Večina ima tudi organiziran prevoz in so bolj kot ne zadovoljni z življenjem tukaj. Pričakovala sem sicer tudi nekoliko kritik oziroma želj po čem drugem. To, da mu življenje v VDC-ju ni všeč, je odkrito priznal le en uporabnik. Kar me sicer ni presenetilo, pa je bilo to, da ga domači ne želijo poslušati in ga ne jemljejo resno, zatirajo njegove želje oziroma občutke.

Č, moški, 26 let, v VDC-ju je dve leti in pol: *Ni mi bil všeč, /nisem hotel priti sem/, /čisto dobro mi je bilo samo doma/, samo /mama je rekla, da morem priti in potem sem pač šel./ Malo /je boljše/, ampak /mi je vseeno malo žal, da sem tukaj/, ker /s toliko ljudmi jaz nisem navajen biti/. /Rajši imam manj ljudi./ [...] /Mami sem že velikokrat povedal, da mi ni všeč, da ne bi rad šel/, ampak /me noče čisto nič poslušati./ /Pravi, da se bom že navadil./*

Tukaj se vidi tisti odnos staršev do otrok v smislu »jaz vem, kaj je najboljše zate«, čeprav ni vedno tako. Ti ljudje niso več otroci, so osebe, ki znajo same razmišljati in izražati svoje mnenje, zato bi se morda ta oseba kje drugje veliko bolj začutila in razživela.

Kar se mi zdi dobro, je to, da v VDC-ju podpirajo samostojnost oziroma jo krepijo, seveda iz drugega razloga, kot je sprva videti, ampak kljub temu. Vsako leto namreč narašča število vključenih uporabnikov, in ker v kombijih primanjkuje prostora za organizirane prevoze, v tem trenutku dva uporabnika kot prevozno sredstvo uporabljata vlak. Oba sta iz bivalne enote. Oseba E, ženska, stara 37 let, ki je v VDC-ju 7 let, se v VDC pripelje ob ponedeljkih, ko pride od doma, kamor gre načeloma vsak vikend in ob praznikih, ob petkih pa se z vlakom vozi domov. Oseba G, moški, 39 let, ki je v VDC-ju 10 let, pa se vsak dan z vlakom vozi domov oziroma v bivalno enoto, v kateri živi. Pot ni dolga, saj gre le za dve postaji, a kljub vsemu se mi oba primera zdita omembe vredna. Oba sta med tistimi, ki jih strokovni delavci v VDC-ju opredeljujejo kot sposobnejša, njima ni treba nameniti toliko pozornosti, nekega nadzora, zato ta čas lahko namenijo drugim, ki to nekoliko bolj potrebujejo. Povedano drugače, po mojem mnenju zaposlenim olajšujeta delo, saj sta toliko samostojna, da si lahko sama organizirata prevoz. Po drugi strani pa je res, da s tem krepijo tudi njuno samozavest in občutek sposobnosti, občutek tega, da zmoreta. Vsak mesec si tako uredita vozovnice in se samostojno vozita z vlakom.

G, moški, 39 let, v VDC-ju je 10 let: */Popoldan pa grem nazaj z vlakom./*

Tudi v primerjavi z drugimi institucijami, v katerih so sogovorniki že imeli možnost biti vključeni, so kot pozitivno stran VDC-ja Šmarje pri Jelšah uporabniki navajali ravno to videno samostojnost, ki sem jo med prakso opazila tudi jaz. Seveda pa, kot sem že omenila zgoraj, jo je treba pogledati z več zornih kotov. S tem se zares krepi tako samopodoba uporabnika kot tudi nek občutek moči, po drugi strani pa si s sposobnejšimi posamezniki zaposleni lajšajo delo, ampak uporabniki žal nimajo nič od tega, razen močnejšega in boljšega občutka o sebi, s čimer naj bi bili zadovoljni oziroma naj bi bilo to dovolj za njihovo kakovost življenja. S tem so sicer zadovoljni, ampak ne vedo, da obstaja nekaj, kar je lahko drugače, s čimer bi lahko zaposleni še bolj krepili njihovo samozavest in občutke vrednosti in s čimer bi jih dali vedeti, da so vredni veliko več od zgolj nagradnega nasmeha in tistega občutka, ki jih sicer osrečuje še nekaj časa. »Vsaj nekaj,« bi rekel marsikdo izmed njih. Uporabnik, s katerim sem se pogovarjala, zelo ceni to samostojnost, ki je v VDC Šmarje videna, medtem ko je v VDC Golovec ni nihče opazil. Vidi se, da to res rad

počne in da je srečen, ko zaposleni opazijo, kaj vse uporabniki zmorejo. Dejansko ga po mojem mnenju tudi nekoliko izkoristijo, po drugi strani pa, kot sem že večkrat omenila, dajo tudi njemu motivacijo, da tako rad prihaja v VDC.

G, moški, 39 let, v VDC-ju je 10 let: *Tam sem res bil bolj noter, na teren smo šli skupaj kaj sestavljat, postavljat./ Večji del sem bil noter. /Tukaj pa je le bolj široko, vidijo, da si samostojen in te pošljejo nekaj naredit, ne rabim biti ves čas nekje zaprt. Tu nas je res manj in prej verjetno vidijo, kdo lahko, pa kdo ne./ Lahko sem samostojen, lahko uredim kake papirje, na primer če me Č. potrebuje, da ji rabim kaj kam odnesti./*

Zanimivo, da je uporabnikom predvsem všeč tudi to, da je tukaj manj ljudi, saj sem pričakovala, da se boljše počutijo v družbi, da se radi družijo. Seveda to ne pomeni, da se ne družijo radi, a kljub temu lažje funkcionirajo v skupini, ki je manjša, kjer imajo občutek, da lahko pridejo do besede in kjer lahko kaj v miru naredijo. Kjer ni preveč ljudi na enega zaposlenega in nimajo občutka, da če karkoli poskušajo vprašati, nekaj zmotijo ali kaj podobnega. To je po svoje tudi logično, če gledam iz svoje perspektive – tudi jaz veliko lažje delam nekje, kjer imam občutek, da sem slišana, kjer imam možnost pogovora in kjer nimam občutka, da sem zgolj številka.

Sogovornici sta dali primer, da sta zaradi manjše skupine ljudi v VDC Šmarje raje kot v VDC Golovec, saj sta zaradi manjšega števila ljudi bolj slišani in videni, tako s strani drugih uporabnikov kot tudi s strani zaposlenih.

E, ženska, 37 let, v VDC-ju je 7 let: *Je pa tudi res, da /je meni osebno zdaj boljše tu, ker nas je manj, ko pa tam/, ko se ti vsi poprek derejo, pa ne veš, na čem si. /Tam je bilo tudi tako, da nisi mogel iti do vsakega pa se z njim pogovoriti, ker ni imel časa, ali pa volje ne/, ker nas je bilo res zelo veliko. Pa tudi na primer, če govorim samo o tem /R., ki me je imel pirografiko, ko sem žgala na les, on se tudi ni mogel posvečati samo meni/, tam /je še imel pa 15 drugih, s katerimi se je moral ukvarjati/, kako bi pa bilo, če bi se samo z mano ukvarjal.*

J, ženska, 40 let, v VDC-ju je 7 let: *Drugače pa /tam je bilo res zelo veliko ljudi, različnih med seboj, tja ne bi več šla nazaj, tu mi je res veliko boljše. Tu ti kdo pomaga, se lahko pogovoriš, tam pa ni bilo tega./*

Negativna stran VDC-ja, ki jo izpostavljajo sogovorniki, so majhni prostori, ker je to majhen VDC, izpostavljajo pa tudi majhne plače. Čeprav večina razume, da je to majhen kraj, z manj dela, da gre predvsem za lastno delo in da je posledično nagrada nižja, glede na izkušnje kljub temu stremijo k temu, kar so že imeli v morebitnih zavodih, v katere so bili vključeni pred prihodom v VDC Šmarje pri Jelšah. Zdi se jim, da primanjkuje raznovrstnosti dela, da bi lahko vključili še več kooperativnega dela, ne da je to samo občasno, s čimer se strinjam. Zaposleni razloge za pomanjkanje dela iščejo v tem, da je ta VDC dokaj oddaljen od avtoceste, od nekega središča dogajanja, zaradi česar firme ne želijo sodelovati z VDC-jem, če bi po določene stvari hodili z lastnim prevozom, bi bil pa to prevelik strošek. Manjka jim tudi športnih aktivnosti, saj so ta na voljo le pred tekmovanji oziroma bi se za kaj »drugačnega« bilo treba voziti že v Celje. Z besedo »drugačno« opredeljujem dvoranski hokej ali plavanje, saj se je za vse to treba voziti več kilometrov stran.

Sogovornica je naredila primerjavo z VDC Golovec, iz katere je razvidno, da je tam veliko več vključenih uporabnikov in posledično veliko več delavnic. Imeli so tudi drugačen princip dela, saj so imeli delavnice, v katerih so delali tudi popoldan, medtem ko v Šmarju tega ni, saj je VDC odprt samo dopoldan.

E, ženska, 37 let, v VDC-ju je 7 let: */Dosti več ljudi je tam na Golovcu/, več varovancev/, /več delavnic/ pa vsega. Ker jaz /sem najprej delala na Golovcu, potem pa so se delavnice prestavile na Lavo/, kjer /smo delali v dveh izmenah, popoldan in dopoldan/. [...] Ampak /je več teh enot za delanje, šiviljska, glina posebej, barvanje posebej, papir posebej, pa tak./*

Primerjavo med istima VDC-jeva je naredil tudi drug sogovornik, ki pa se je osredotočil na plačilo. V VDC Golovec je zaslužil več kot zasluži v VDC Šmarje, nižje plačilo pa pripisuje temu, da je v VDC Šmarje manj dela, kar je res. VDC Golovec ima kooperativna dela, medtem ko jih ima VDC Šmarje zelo redko.

I, moški, 45 let, v VDC-ju je 5 let: *Recimo razlika je, kako bi rekel, /v lesni delavnici je bilo bistveno več dela tam. Sem zaslužil dosti več, na primer od 25 do 27 evrov mesečno, tu pa, bom kar rekel, je bistveno manj. No, saj to je razumljivo, nas je manj, manj dela./*

Isti sogovornik se je osredotočil tudi na razlike glede športnih aktivnosti. Šport mu je precej blizu in v Šmarju pogreša nekoliko več dela na tem področju. To lahko potrdim, saj

je športnih aktivnosti precej malo, bolj pridejo v poštev sprehodi, včasih imajo kot VDC za določeno obdobje, na primer tri mesece, najet tudi fitnes v bližnjem kraju, enako velja za plavanje. A to ni redno, teh dejavnosti se ne udeležujejo vsi uporabniki, temveč le določeni, ki želijo. Pravijo, da so za nerednost krivi stroški, ki jih imajo s prevozi do mest teh dogajanj in seveda za same aktivnosti.

I, moški 45 let, v VDC-ju je 5 let: *To bi še izpostavil, /sem dosti starejši, kot sem bil prej, ampak vseeno, glede športa, dejavnosti, aktivnosti. Ne bi se rad hvalil, da bi kdo mislil, da delam kako reklamo, ampak ja, sem se ukvarjal z atletiko, tek na 100 m in pa štafeta 4 x 100 m, pa skok v daljino z mesta in pa skok v daljino z zaletom, potem pa še košarka, igra in elementi košarke, kar še mam ajd zdaj, pa še alpsko smučanje in namizni tenis./ Ja, pa /še en šport je, samo tam sem dobil dosti hudo poškodbo, sicer je res dolgo od tega, ampak se nerad spominjam tega, pa nerad govorim o tem, ampak ja, šlo je za dvoranski hokej. Takrat sem res dobil hudo poškodbo, ki je ne privoščim nikomur. Moral sem iti na operacijo, tako da sem bil odsoten v vseh športih malo več kot pol leta. Šlo je za to, da sem imel zelo hud izpah roke. Pa na komolcu so mi našli kak mesec kasneje še, da sem imel ukleščen živec, tako da sem pod nujno moral iti na operacijo, ker če ne, bi imel mrtvo roko. No, saj potem se je uredilo/. To je bilo res, no. Druge poškodbe so pa bile na primer hude bolečine v hrbtenici. To pa sem dobil pa kaki mesec, dva preden sem šel na mednarodni turnir v košarki v Beogradu. Imel sem tako grozne bolečine v križu, hrbtenici, da sem komaj hodil in do zadnjega dneva nismo vedeli, če bom šel ali ne. Hvala bogu sem nekak šel, se je izšlo. /Hočem povedati, da je bilo več izbire, več pogojev za treniranje./ No, smučanje, to smo se vozili na Roglo, vse ostalo je pa bilo bolj kot ne tam.*

Sogovornik je naredil primerjavo z VDC Slovenske Konjice, kamor je bil vključen pred prihodom v VDC Šmarje pri Jelšah. Pravi, da je v VDC Šmarje pri Jelšah veliko več lastnega programa, ni nekih naročnikov, ni kooperative, kar mu po mojem mnenju primanjkuje, ker kooperativno delo je lahko zelo raznoliko, lastno delo pa temelji bolj ali manj na enih in istih izdelkih, odvisno od iniciative zaposlenih, ki delajo po delavnicah, saj ti narekujejo, kaj bodo uporabniki čez dan počeli.

F, moški, 51 let, v VDC-ju je enajst mesecev: */Več je bilo kooperativnega dela, ker je tam okoli več nekih tovarn, /.../ tukaj pa je tega zelo malo/, bolj so neka dela tukaj.*

Čeprav obstajajo razlike med institucijami, za kar v začetku nisem predvidevala, da bom o tem pisala, temveč se je to razvilo potem, tekom pogovora, pa je kljub temu tudi delo v VDC-ju dokaj raznoliko. Po mojem mnenju sicer primanjkuje, kot so že uporabniki sami izrazili, kooperativnega dela, predvsem pa bi se lahko začela razvijati tudi integracijska zaposlitev. Čeprav se morebiti res dela na samostojnosti določenih posameznikov, je tega še vedno premalo. Dobro se mi zdi to, da zaposleni opazijo delo svojih uporabnikov, da jim znajo povedati, če so nekaj naredili dobro oziroma če je kaj treba še popraviti, saj imajo tako ljudje še nekako večjo motivacijo sploh kaj početi.

Č, moški 26 let, v VDC-ju je dve leti in pol: */Tisti, ki je delo dal/, pa /tudi pove, če je v redu narejeno/, potem pohvali oziroma pove, če je treba kaj popraviti.*

Ta princip je dober, saj uporabniki potem vedo, kako se izboljšati in kje so dobri, ker dobijo tako pohvalo kot tudi konstruktivno kritiko.

Česar sem pričakovala več, je bilo nekega razmišljanja o tem, da jim pri delu česarkoli primanjkuje. Sicer so povedali, da pogrešajo več kooperacije, ampak nekako sem si želela bolj konkretnih opredelitev del, vendar o tem nekako ne razmišljajo oziroma v zelo mali meri. Eden izmed sogovornikov je rekel, da ni novitet, da gre za bolj ali manj rutinsko delo, vsi drugi pa so bolj ali manj zadovoljni s tem, kar imajo, samo, da nekaj je. Zapadli so v neke rutine in to jim je dovolj.

Č, moški, 26 let, v VDC-ju je dve leti in pol: */Vsega sem se že naveličal/, ker /mi nič ne pokažejo, da bi kaj na novo delal/. Vedno /je bolj ali manj isto delo/.*

Za vsakega uporabnika je oblikovan individualen program, ki ga pripravi strokovna skupina. V njej sodelujejo skupinski habilitator, uporabnik in njegovi starši oziroma zakoniti zastopniki, delovni inštruktor ter strokovni vodja. (<http://www.dzc.si/files/2014/09/Program-dela-VDC-2015.pdf>). Tudi v Šmarju se izvajajo individualni programi, le da ga izvede socialna delavka, ki je sicer tudi skupinski habilitator, skupaj z uporabnikom, ostali pa niso prisotni. Čeprav se to izvaja, se je uporabnik dela naveličal, saj očitno v vsakoletnem individualnem programu ne opredelita posameznih korakov do konkretnih ciljev, ki so posledice želj uporabnika.

Uporabniki VDC-ja radi delajo v družbi drugih uporabnikov, se pravi v manjših skupinah, zato jim trenutna številčnost skupin bolj ali manj odgovarja. Občasno pa si zaželiyo miru oziroma časa zase in dela v tišini.

E, ženska, 37 let, v VDC-ju je 7 let: */Včasih bi mi bilo boljše, da bi sama šivala, ker ko nas je več, mi kdaj tudi ni všeč/. /Včasih se kar vsi poprek derejo na ušesa/.*

Tudi drugi sogovornik je omenjal, da bi mu včasih ustrezalo, da bi bil malo sam. Zdi se mi, da so to prostori, v katerih je vedno nekdo poleg in oseba sploh nima možnosti za zasebnost.

I, moški, 45 let, v VDC-ju je 5 let: *Jaz /sem bolj družaben tip človeka, tako da mi je v redu tak./ /Včasih mi paše, da sem sam, da malo premislim stvari./*

Denarne nagrade

V VDC-ju nimajo plačil oz. plače, temveč le denarne nagrade. Ker sem tam opravljala prakso, sem vedela, da so zneski za opravljeno delo izredno nizki. Kljub temu uporabniki o tem menijo, da je boljše, da dobijo vsaj to, kot pa sploh nič.

B, ženska, 38 let, v VDC-ju je leto in pol: *Ja, dobim nagrado/, ja, oziroma kakor se pač temu reče. /Nekaj je./*

Tudi analiza (https://www.irssv.si/upload2/VCD_CUDV%20koncno%2030.9.2016.pdf) na tem področju je pokazala, da je na primer v letu 2015 mesečna nagrada v povprečju (analiziranih je bilo 14 VDC-jev) znaša med 10 in 50 evri, kar je zelo malo, glede na to, kaj vse uporabniki počnejo in da 8 ur dnevno preživijo v varstveno-delovnih centrih.

Uporabljajo sistem denarnic, kot sami temu pravijo. Nekaj uporabnikov dobi denar kar na roke, seveda ti podpišejo, da so denar prevzeli, ena uporabnica od tistih, s katerimi sem se pogovarjala, dobi denar nakazan na transakcijski račun, večinoma uporabnikov pa denar dobi v posebni denarnici, v kateri sta dva lista papirja, ki služita kot obvestilo, koliko denarja je uporabnik tisti mesec prejel. Oba lista uporabnik skupaj z denarjem odnese domov, kjer ju starš ali skrbnik podpiše. En list in prazno denarnico uporabnik vrne vodji enote, ki jo uporabniki v svojih izrekih, ki jih citiram, označijo s Č, drugega pa obdrži starš ali skrbnik. S tem se VDC zavaruje pred kakršnimikoli zlorabami oziroma nevšečnostmi glede plačila.

B, ženska, 28 let, v VDC-ju je leto in pol: *Veš, kako je, /mi imamo take denarnice pa dva listka noter za podpisat. Oba mama podpiše, enega obdrži, enega pa odnesem nazaj k Č., da je pač dokaz, da je denar pri meni oziroma doma.*

H, ženska, 30 let, v VDC-ju je 10 let: */Denar dobimo v denarnice, pa imamo notri liste, pa se morejo starši podpisat. Potem pa en list obdržimo doma, enega pa dam Č./, /denar pa shrani mami./*

VDC se zaščiti tudi v primeru uporabnikov, ki živijo na bivalni enoti. Ti ljudje morajo za vse, kar kupijo, prinesiti račun in imeti dokazila, kako in za kaj točno so porabili svoj denar. S tem je oskrunjena njihova zasebnost, čeprav literatura pravi, da naj bi se vsakemu uporabniku zagotovila zasebnost in intimnost ob upoštevanju njegove osebnosti (<http://vdc-zagorje.si/wp-content/uploads/2016/01/Poro%C4%8Dilo-o-delu-2016-internet.pdf>). Če pri sebi pogledam, kolikokrat si denimo kupim sladkarije, kar se mnogim zdi slabo porabljen denar, ampak je kljub temu nekaj za mojo dušo, nekaj, kar imam zares rada, zato nikomur ni treba vedeti, da namesto ene čokoladice pojem in si kupim tri. Enako velja za uporabnike: če si bo nekdo kupil tatuje, ker si pravega ne more privoščiti, bo to takoj opredeljeno kot slabo zapravljen denar, čeprav gre za osebni denar, ki ga posameznik lahko porabi za karkoli želi. Razumem ta zaščitni sistem, po drugi strani pa se s tem krši tudi zasebnost uporabnika. Spodaj je opisan primer dokaznih računov: uporabnik govori o tem, da dobi denar na roke, ampak ko ga zapravi, potrebuje dokazila, kam točno je njegov denar šel.

G, moški 39 let, v VDC-ju je 10 let: */Na roko, pa potem lahko razpolagam z njim, kakor hočem/. Res pa je, da /karkoli kupim, rabim imeti račun, da imajo oni dokazila, kam je šel denar, če bi slučajno bilo kaj pride, da so dokazi/. /Tak imamo mi, ki smo na bivalni enoti./*

Mesečno se nagrada med posamezniki razlikuje, torej mesečno ne dobijo vsi uporabniki enakega zneska. Podatek, ki me ni presenetil, je bil ta, da znesek, ki ga uporabniki mesečno prejmejo kot plačilo, seveda ne pokriva vseh njihovih potreb. Znesek morajo kombinirati z drugimi prihodki od invalidnine, morebitne pokojnine in dodatki, kot je žepnina za tiste, ki bivajo v bivalni enoti. Vsaj v tem zadnjem primeru (primeru žepnin za uporabnike, ki živijo v bivalni enoti) ne gre za velike zneske, in sicer dobijo skupno največ 100 evrov. Mesečno teh 100 evrov ne smejo porabiti, ker morajo določen znesek shranjevati za nujne stvari, kot so sezonska oblačila, čevlji in podobno. Samorazpolaganje z lastnim denarjem

dejansko ne obstaja. Sicer obstajajo lepe razlage žepnin, kot je ta: »Sredstva žepnine so namenjena osebnim potrebam uporabnikov: nakupu sredstev za osebno higieno, doplačniških zdravil, oblačil, dodatnih plen, plačilu letovanja, kava in ostali priboljški. Zavod se z uporabniki, zakonitimi zastopniki, skrbniki za poseben primer ali s starši s podaljšano roditeljsko pravico, ki so izbrali plačilo storitve s preusmeritvijo sredstev, dogovori o načinu izplačila žepnine in pogostosti le-tega. Uporabnik lahko dvigne celotno žepnino takoj, lahko pa izrazi željo, da se bo denar dvigal sproti, glede na njegove sprotne potrebe«. (<http://www.vdcng.si/node/201>) Ampak kaj, ko se dejansko za tem skriva nadzor in vpogled v ves porabljen denar uporabnika. Kakorkoli, spodnji primeri govorijo o tem, da osebe v primeru, ko jim zmanjka denarne nagrade in ko potrebujejo denar za dodatne reči, ki si jih želijo kupiti, uporabijo druge prihodke, bodisi je to žepnina, invalidnina bodisi pokojnina.

F, moški 51 let, v VDC-ju je 11 mesecev: *Ja, no, zdaj /če ni dosti, pa še tako zaprosim Č. za več, pa mi da, ker imam, ker sem v bivalni enoti, mesečno žepnino/ in potem uporabim oboje, če je treba. /To je potem nekje 100 evrov oziroma ene 80 evrov pride. Porabim pa lahko do 40 evrov, ostalo pa se nalaga za primere, ko nujno kaj rabimo, na primer oblačila, kakšne nogavice, hlače recimo, majico./*

I, moški, 45 let v VDC-ju je 5 let: *Če mi pa tega denarja zmanjka, pa grem k Č., pa ji rečem, če mi lahko izplača še kaj, ker imamo tako še žepnino. Ampak tisto je bolj za kake večje potrebe – obutev, obleke./*

J, ženska, 40 let, v VDC-ju je 7 let: *Ne, /ni dovolj, pa saj jaz imam še tako druge prihodke, pa potem koristim oboje./*

Tudi shranjevanje denarja, ki ga uporabniki dobijo, v večini primerov preide na druge ljudi, starše, skrbnike, ne na same uporabnike. Nekaj uporabnikov pa je tudi takih, ki denarja niti ne poznajo, tako da z njim niti ne morejo upravljati.

B, ženska, 38 let, v VDC-ju je leto in pol: *Drugače pa /jaz denarja tako ne poznam, meni potem Č. pa mama povesta, koliko sem dobila./*

Pomoč v VDC

Pomoč osebam, ki to potrebujejo, je vrlina redkih ljudi – eni zares pomagajo, drugi pa le govorijo, da bi pomagali. Beseda pomoč je tudi širok pojem, ki si ga lahko vsak

posameznik razlaga po svoje. Vsekakor je meni všeč definicija, ki to besedo razdeli na dva dela: »po moč«. Priti po moč za nadaljevanje neke situacije, ki osebo teži. Uporabniki v VDC-ju jo velikokrat potrebujejo, moč namreč, in sicer na številnih področjih, na primer že pri upravljanju z denarjem, saj številni uporabniki denarja sploh ne poznajo. Pomoč potrebujejo pri delu v VDC-ju in na splošno v življenju. V VDC-ju pomoč ni tako izrazita, gre bolj za pomoč pri začetku nekega dela, na primer pri šivanju je treba marsikomu vdeti nitko, da lahko šiva, bodisi zaradi tresenja rok bodisi zaradi tega, ker po nekaj poskusih obupa in meni, da potrebuje pomoč. Uporabniki so tudi navajali pomoč v smislu informativne pomoči v primerih, ko gre za neke novitete dela in ne vedo, kako točno se je treba nečesa lotiti, dokler jim tega nekdo ne pokaže. To pomoč dobijo. Dobijo tudi moč, da naredijo nekaj, česar ne znajo oziroma se lotijo stvari, pri katerih potrebujejo podporo, potrebujejo moč nekoga, da jih podpira in spodbuja, da lahko gredo naprej.

Spodnji primeri opisujejo, da uporabniki v VDC-ju potrebujejo pomoč, ko nekaj prvič delajo, saj takrat še ne znajo narediti tega, kar jim je naročeno, saj si ne predstavljajo, kako določeno delo poteka. O tem govori predvsem oseba, ki jo opredeljujem s F, moški, star 51 let, ki je v VDC-ju zadnje leto. Moški (opredeljen s Č), star 26 let, ki je v VDC-ju dve leti in pol, pa zgolj predvideva, da bi pri novitetah potreboval pomoč, saj namreč že v enem izmed prejšnjih komentarjev pove, da nekih novitet ni, tako da gre zgolj za njegovo sklepanje, kje bi pomoč potreboval.

Č, moški 26 let, v VDC-ju je dve leti in pol: *Zdaj, /rabil bi pomoč pri stvareh, ki bi se jih na novo učil/, ker jih še ne znam.*

F, moški, 51 let, v VDC-ju je enajst mesecev: *Kar /prvič ne moreš nečesa sam, takrat sem rabil pri vsakem delu pomoč, da so mi pokazali stvari. Ne moreš kar prvič sam narediti nekaj, če ne veš kako pa kaj, moraš vprašati, ne./*

Spodnja sogovornica pa je opisala nenehno pomoč pri šivanju, saj ima igla po njenem mnenju zelo malo luknjico in je pogosto niti ne more vdeti brez pomoči. Pri tem ji pomagajo druge uporabnice ali kdo od zaposlenih.

H, ženska, 30 let, v VDC-ju je 10 let: */Rabim, ja, sam ne vedno. Na primer, pri šivanki, ko ne morem vdeti niti, ko je taka mala luknja, drugače pa ne/, ali /pa če sem rabila kaj na novo narediti, to nisem takoj na primer vedela./*

Pri vsakodnevni pomoči sem bolj pričakovala odzive v smislu spremstva, morda pri osebni higieni, informacijah, dobila pa sem tudi druge perspektive pomoči. Na primer, konkretno pri oblačilih so sogovorniki navajali pomoč ne samo pri nakupu in oblačenju, ampak tudi na primer pri kombiniranju in izbiri.

D, ženska, 32 let, v VDC-ju je 7 let: */Ja/ (20), ali pa /včasih vprašam P., če na primer nekaj paše skupaj./*

Ženska je opisovala, kako pri jutranjem oblačenju prosi za mnenje sostanovalko, ki sem jo opredelila s »P«. Sostanovalka ji svetuje, kaj lahko s čim kombinira, če ni ravno prepričana, kaj bi ustrezalo določenemu kosu oblačila, ki ga želi tisti dan obleči.

Še vedno pa vlada slaba obveščenost glede morebitnih medicinskih pripomočkov, ki bi lahko ustrezno pripomogli h kakovostnemu življenju posameznika. Po Zakonu o medicinskih pripomočkih (Ur. l., št. 98/09, 3. člen) je medicinski pripomoček vsak instrument, aparatura, naprava, programska oprema, ki je opredeljen izrecno za uporabo pri diagnostiki. Pripomočki so namenjeni diagnosticiranju, preprečevanju, spremljanju, zdravljenju in lažšanju bolezni, poškodbe. Po 7. členu istega zakona se lahko medicinski pripomočki tudi naredijo posebej za človeka, ki ga potrebuje, seveda po navodilu zdravnika. Posameznik spodaj pove, da je kot otrok imel opornico za noge, narejeno posebej zanj, in da mu je takrat ta pomagala, da je lažje hodil, a kasneje jo je prerasel in njegove pravice so se zožile, saj bi po njegovih besedah sodeč vse morali plačati.

Č, moški, 26 let, v VDC-ju je dve leti in pol: *Ja, /takrat sem dobil opornice za noge. Se dajo v čevlje, pa se hodi s tistim. Sem imel to dokler nisem prerastel, potem pa nisem dobil nič več, ker nisem imel več te pravice, bi rabil vse plačati, to pa tudi ni šlo. Takrat sem tudi dobil kolo, pa še kake druge pripomočke, samo tisto sem vse prerastel./*

Oseba spodaj pa pripoveduje, da ji pripomočki ne bi nič koristili, prav tako pa ni vedela, kako priti do njih oziroma se doma niti nikjer drugje o teh možnostih niso nikoli pogovarjali.

B: */Sej palica meni ne bi pomagala, če bi jaz to imela/, samo /za kakega psa vodnika je pa že potreben denar. Posebej o tem pa mi ni nikoli noben nič rekel./*

Zveza društev slepih in slabovidnih zagotavlja tehnične pripomočke upravičencem iz naslova obveznega zdravstvenega zavarovanja na podlagi sklenjene pogodbe z Zavodom

za zdravstveno zavarovanje Slovenije. Na podlagi ugotovljenih potreb medobčinskih društev slepih in slabovidnih pa Zveza nabavlja tudi druge tehnične pripomočke. Organizirajo in izvajajo pa tudi usposabljanje za uporabnike psov vodičev. (<http://www.zveza-slepih.si/programi/program-3/>) Tako da obstajajo načini, s katerimi bi oseba lahko prišla do pripomočkov, ne da bi jih v celoti financirala.

Izredno me je presenetilo mnenje enega izmed sogovornikov, ki je povedal, da letos ne gre na morje z VDC-jem, ker je leto poprej s tem imel slabo izkušnjo: glede na število zaposlenih je bilo treba skrbeti za preveč ljudi in ker potrebuje pomoč, da pride v morje, se seveda ni mogel iti kopat takrat, ko bi to želel sam, ampak ko je nekdo izmed zaposlenih imel čas. Pravi pa, da gre letos na morje še več uporabnikov kot leto poprej, zato bi bila situacija zanj verjetno še slabša. S tem je izpostavil resnično pereč problem glede zaposlitvenega kadra. Seveda sama enota glede tega ne more veliko ukrepati, ker dodatno zaposlovanje z vidika denarnih sredstev sloni na državi, ampak čeprav ne veš, točno na koga se obrniti v takšnih primerih, je to resna težava. Človek potrebuje pomoč, da bi počel nekaj, kar mu je všeč, nekdo bi mu jo lahko nudil, ampak ker je zaposlen že z nekom drugim, mu je enostavno ne more nuditi.

Č, moški, 26 let, v VDC-ju je dve leti in pol: *Zato pa /zdaj ne grem na morje, ker jih gre več, pa mi ne bi mogel ves čas kdo pomagati. Saj drugače sem bil že z VDC-jem na morju, samo sem bil dvakrat v vodi, potem so me pa pustili na ležalniku. Mislim, pustili, z drugimi so se tudi mogli ukvarjati, ko nas je bilo več. Zaposlenih je bilo premalo za vse nas. In nisem mogel iti v vodo, ko bi si mogoče želel, ampak ko so oni imeli čas./*

Kot pomoč so zanimivo izpostavljali tudi podporo določenih ljudi, staršev ali zaposlenih, tudi prijateljev. Čutiti je hvaležnost do tega, da so imeli v določenih težkih situacijah nekoga ob sebi in to opredeljujejo kot neke vrste pomoč.

Sogovornica govori o konkretnih primerih, ko je hodila po bolnišnicah, k raznim bioenergetikom, da bi se ji zmanjšali epileptični napadi oziroma, da bi dobila ustrezna zdravila, ki bi vsaj malo izboljšala njeno kakovost življenja. V največjo pomoč ji je bila mama, ki jo je vozila k vsem tem specialistom, v VDC-ju pa je to bila ena izmed zaposlenih in socialna delavka, ki sta ji pomagali besedno oziroma ji pomagali v primerih, ko je imela napade.

E, ženska, 37 let, v VDC-ju je 7 let: */V največjo pomoč mi je bila mama. Na vseh pregledih je bila z mano. Ona je bila največ z mano./ [...] Če gledam /od zaposlenih tukaj, je bila to A., ki mi je veliko pomagala. Ona je bila tudi prej na Golovcu pa še zdaj. Pomagala mi je tudi Č./*

Naslednji primer pa govori o vrstniški pomoči, o tem, kako so sogovornici prijatelji pomagali, da se je držala nekega sistema, da je dovolj pila, saj se je pred tem večkrat onesvestila zaradi dehidracije.

J, ženska, 40 let, v VDC-ju je 7 let: */Če sem kaj rabila, so mi prijatelji pomagali, na primer jaz nisem veliko tekočine pila, pa so me oni ob urah opozarjali na to. Spodbude sem res imela veliko./*

Nekateri so izpostavili tudi pomoč pri prevozu, ker so odvisni od drugih v primerih, ko bi radi kam šli oziroma ko morajo kam iti. Na to na primer nisem pomislila, ker je meni to nekaj samoumevnega, a ko to slišiš, se ti odprejo še drugi vidiki vpogleda v načine pomoči.

G, moški, 39 let, v VDC-ju je 10 let: *Potem /prevoz, se najdem pa grem z vlakom in avtobusom, ampak nisem pa čisto samostojen. Velikokrat so me vprašali, če imam izpit, samo to je povezano s financami pa tudi zdravstvom. Enkrat sem šel, me je Č. peljala na Ljubecno, kjer sem lahko vozil avto od avtošole in mi je šlo super. Obvladal sem avto, samo vprašanje, če bi zdravniškega, pa tu so še finance za vse to. To je še največji problem, ker so vedno kaki stroški/, razen če zadanem na loteriji.*

Sogovornik je celo poskušal voziti, ampak kot je sam omenil, verjetno ne bi dobil zdravniškega potrdila, ker ima občasno epileptične napade. Stroški bi se nekako že pokrili, ampak stanje, v katerega lahko zapade med vožnjo, je nekaj povsem drugega, ker bi s tem lahko ogrožal tako življenje drugih kot tudi svoje lastno življenje.

Pomoč pa uporabniki potrebujejo tudi pri obrokih. V VDC-ju jim pripadajo različni obroki. Nekaterim pripadata zajtrk in kosilo, drugim samo kosilo, ker jedo že bodisi doma bodisi na bivalni enoti, razlike pa so tudi pri kosilu. Kosilo lahko uporabniki jedo v Restavraciji Zadržnik – to je restavracija, s katero ima VDC sklenjeno pogodbo za kosila. Obstaja pa tudi možnost kosila v VDC-ju. Kje uporabniki kosijo, načeloma ni njihova prostovoljna odločitev. Nekaj je takšnih, ki sploh ne komunicirajo, vedo, kdaj je treba iti na stranišče in jest, poznajo nekaj osnovnih stvari v delavnicah (igračice, barvice in podobno), drugi pa so

tako gibalno ovirani, da zelo težko hodijo, zato kosijo v VDC-ju. Čeprav si kateri od uporabnikov kdaj morda zaželi, da bi se sprehodil do Zadružnika, se zaposleni s tem rešijo enega dela, saj lažje nadzorujejo ljudi, ki sedijo, kot pa da bi z njimi morali hoditi ali jim pomagali, da vstopijo v kombi oz. izstopijo iz kombija, s katerim včasih ostale, ki redno hodijo k Zadružniku, peljejo na kosilo. Ena izmed uporabnic ima sondo, ki jo hranijo zaposleni, in iz tega razloga ostaja v VDC-ju, uporabnice, s katerimi sem se pogovarjala sama, pa sicer pravijo, da jim je ljubše, da jedo v VDC-ju, čeprav ima vsaj ena željo, da bi lahko kosila pri Zadružniku. Za ljudi, ki obedujejo v VDC-ju, se hrana pripelje, torej kosila ne izbirajo sami, pa tudi vzamejo si ga ne sami, saj jim zaposleni pripravijo določeno količino obroka, ki je namenjena samo njim. Uporabniki lahko sicer dobijo večjo količino, če zanjo zaprosijo, ampak načeloma se tega ne poslužujejo, saj so mnenja, da je treba skrbeti za zdravo življenje uporabnikov in njihovo težo, saj naj bi bili večinoma pretežki. Če ostane kaj hrane (oziroma se hrana porazdeli tako, da je kaj ostane), jo za malico pogosto pojedjo zaposleni in si najbrž na tak način prihranijo kak evro. Uporabniki, ki obedujejo v VDC-ju in s katerimi sem se pogovarjala, nimajo težav s hrano, ki jo dobijo, ker načeloma vsi jedo vse, kakšnih zadev, ki jih ne jedo, pa v restavraciji tako ali tako ne pripravljajo oziroma jih zaposleni enostavno ne prinesejo.

Spodnji primer konkretno opisuje, da ta oseba pri jedi ni izbirčna, da je vse, česar ne je, pa zaposleni v VDC tako ali tako ne prinesejo.

E, ženska, 27 let, v VDC-ju je 7 let: */V redu mi je, ne kompliciram pri takih stvareh/. /Nisem izbirčna, jem skoraj vse, edino česar ne jem, je ričet, ampak tega pa tako ne dobimo/ in je v redu.*

So pa, kot sem že napisala zgoraj, uporabniki v VDC-ju na kosilu načeloma neprostovoljno oziroma so se sčasoma sprijaznili z obedovanjem v VDC-ju. S tem so se tem zadovoljili in četudi si po svoje želijo nazaj, imajo po drugi strani občutek, da je obedovanje v VDC-ju zanje na nek svoj način zdravo in dobro.

E, ženska, 37 let, v VDC-ju je 7 let: */Tukaj v VDC-ju./ To /sva se z mamo dogovorile tako/, pa tudi /jaz se tukaj boljše počutim, kot pa da grem k Zadružniku, ker tam je vedno zelo veliko ljudi, pa se derejo drug preko drugega./ Ja, /meni je tukaj boljše/. Čeprav ja, /se nisem za to sama odločila/. Jaz /sem prej hodila k Zadružniku, pa sem dobila enkrat kazen, dva tedna, da jem tukaj v VDC-ju/. /Ko pa sem videla, kako je tukaj, pa sem se z mamo*

dogovorila, da bi še vnaprej jedla tukaj./ Ja, /zaradi zvezka ... Jaz sem bila dokaj močna in sem želela shujšati in so mi vodili evidenco hrane, kaj jem pa koliko, in ker sem jedla veliko pa same stvari, ki redijo, so seveda pisali to noter, in ko je šefica to videla, je želela temu narediti konec./ /Ko sta bila dva tedna mimo, pa je Č. rekla, da lahko grem nazaj do Zadrūžnika, če želim, pa sem to povedala mami/. No, /mama me je potem vprašala, kaj si želim, iti nazaj ali ostati tukaj, pa dobiti hrano, ki je zame primernejša, pa sem rekla, da bi rada ostala tukaj/. /Tukaj dobim tudi manjše porcije, ker recimo pri Zadrūžniku se nisem mogla zadrževati in sem pojedla vse, kar sem dobila/. Tako da /zdaj pa sem shujšala in res ne bi rada prišla več do teže, ki sem jo imela./

Za številne uporabnike se uporablja zvezke, v katere se zapiše, kaj pojedjo, da se vodi evidenca. To je dobro v primeru, da pride do kakšnih bolečin, ker so nekateri občutljivi na določeno hrano, po drugi strani pa se je tudi že zgodilo, da so starši katerega od uporabnikov prišli v VDC in zaposlene krivili, da ima njihov otrok preveč kilogramov. Uporabniki v VDC-ju sicer preživljajo samo dopoldneve, tako da je potemtakem krivda tudi na starših in na ta način so se zaposleni nekako obranili krivde. V zgornjem primeru je to, da uporabnica zdaj obeduje v VDC-ju, sicer bila posledica kazni, ki jo je njena mama očitno nekako obrnila tako, da je hčeri razložila, da bo na ta način resnično shujšala. Mama je namreč bila obremenjena s hčerino težo in ji ni bilo mar, kakšen način bo ubrala, samo da uporabnica ne bi bila pretežka, uporabnica pa ji seveda želi ustreči.

Tudi pri drugi uporabnici so na odločitev za obedovanje v VDC-ju vplivali starši, ampak po njihovih besedah so po mojem mnenju na to bolj vplivali zaposleni. Uporabnica namreč pravi, da je pri kosilu gledala druge ljudi oziroma v njihove krožnike, zato je počasneje obedovala. Starši tega niso mogli vedeti, če jih ni bilo poleg, se pravi, da so o tem govorili z zaposlenimi. Skozi pogovor so potem bodisi sami prišli do ideje, da bi uporabnica jedla v VDC-ju, bodisi so zgolj potrdili idejo zaposlenih v zvezi s tem.

D, ženska, 32 let, v VDC-ju je 7 let: *Tukaj /v VDC-ju/, /včasih sem hodila k Zadrūžniku skupaj z ostalimi/, pa /nekdo od zaposlenih je šel vedno zraven/. Ojoj (globoko vzdihne) ... Nina. Hmm ... zato /ker so tudi starši rekli, da naj bo tako/, /da je to boljše za mene/. Ker /jaz sem tam namesto, da bi gledala v svoj krožnik, gledala v drugega ali pa druge ljudi/ in /so me vedno čakali, ker že tako počasi jem/. V redu je. /Mi paše, da sem tukaj/, je pa res, da /si želim iti tudi nazaj kdaj tja/, /sploh zdaj, ko je ena oseba (novi fant) /.../ tam/, jaz pa tukaj.*

Včasih se zgodi, da kdo zboli oziroma ima druge bolezenske težave – od glavobola, slabosti, do slabega počutja. Tudi v teh primerih se lahko osebi kosilo prinese v VDC in takrat oseba ne izbere sama, kaj bo jedla, temveč to zanjo storijo zaposleni. V tem primeru se oseba lahko sama odloči, ali je dovolj pri močeh, da gre do Zadružnika, ali bo raje ostala v VDC-ju, kjer bo tudi jedla.

J, ženska, 40 let, v VDC-ju je 7 let: */V redu mi je/, /če sem se pa kdaj slabo počutila, sem pa tudi tu jedla, samo grem raje tja./*

Pri Zadružniku je dovoljena samostojnost, kar pomeni, da si lahko uporabniki sami izberejo, kaj bodo jedli in lahko gredo tudi po dodatno porcijo hrane, če jim je količina, ki jo sprva dobijo, premajhna. V 99 % jim je hrane tudi dovolj, samo en uporabnik, s katerim sem se pogovarjala, je rekel, da je včasih hrane premalo.

I, moški, 45 let, v VDC-ju je 5 let: *Sej /hrane je, nič ne rečem, je pa nekaj, ne, kar me včasih res moti, da zdaj, ko nas poznajo, no, saj včasih dobim malo več, včasih malo manj, ampak lahko bi vedno dobil malo več./ Pa /lahko bi šel, saj včasih še grem po kako solato, samo, ja, ni vedno to dovolj./ Kar je pa drugo, /na bivalni imamo ob šestih zvečer oziroma popoldan večerjo in ja, če jem pri kosilu manj, komaj čakam, da bo večerja, da se najem./*

Do Zadružnika jih tudi vedno nekdo spremlja, ne hodijo sami, kar sem že vedela, sem pa razmišljala v tej smeri, da morebiti komu težavo predstavlja cesta, ker večji del poti poteka ob cesti. Izkazalo se je, da nihče nima večjih težav s tem, še tista oseba, ki jo je sicer strah ceste, se v tem primeru ne boji, saj pravi, da je vedno nekdo poleg, da ni sama in da zaradi tega to ni težava.

Č, moški, 26 let, v VDC-ju je dve leti in pol: *Pa /takrat me ni strah, vedno je nekdo zraven/, ki vse to malo nadzira.*

Uporabil je besedo »nadzira« – vsekakor nekdo gleda na njihovo varnost, saj do Zadružnika ne gredo sami, vendar bi sama temu bolj rekla, da jih nekdo spremlja, čeprav po svoje se verjetno uporabnik počuti pod nadzorom, saj ves čas nekdo vidi, kako hodi, kaj in kako je, s kom se pogovarja.

Odnosi v VDC Šmarje pri Jelšah

Veliko sem prebrala o tem, da zaposleni ne delajo vedno v prid uporabnika, vendar sem za kolektiv, ki ga poznam, vedno menila drugače. A izkazalo se je, da drži ravno to, o čemer sem brala.

Pokroviteljski odnos do ljudi z intelektualnimi ovirami se ohranja tudi pri aktivnostih, ki jih ljudje z intelektualnimi ovirami v varstveno-delovnih centrih izvajajo. (Krstulović, 2016: 145)

Namesto da bi se podpiralo želje uporabnikov, se jih spodbujalo k učenju tega, česar si želijo, se jih ne jemlje resno ali pa se jih odpravi z agresivnim vedenjem in nesramnimi besedami. Spodnji primer sogovornika govori o tem, da je svoje želje povedal že dvema zaposlenima, ampak sta se ga oba nekako znebila. Ena oseba je odgovornost preložila na drugo osebo, druga zaposlena oseba pa je uporabnika enostavno odgnala tako, da mu je rekla, da tega, kar si želi početi, enostavno ne zmore.

Č, moški, 26 let, v VDC-ju je dve leti in pol: */Rad bi se naučil barvati pa lakirati lesne izdelke/. Ja, /sem povedal že Č., pa mi je rekla, da se naj s C. zmenim/. Ja, /sem mu rekel, pa je rekel, da jaz tega ne znam, zato tega ne bom delal/. Tudi to, da /vem, da bi mogoče nekajkrat naredil narobe, ampak da sem se pripravljen naučiti/, ampak /me ni poslušal/. /Strah me je bilo/, ker /ni ravno lepo rekel/. /Je bil bolj »šarf«./*

Izjava osebe Č govori o strahu, ki ga je povzročil odziv osebja v VDC-ju; uporabniku se je zdel grob, sam pa je pravilno ocenil, da bi z nekaj dolgotrajnejše podpore bil kos delu, ki si ga želi opravljati. Član osebja v tem primeru ni podpora uporabniku, da bi ta razširil nabor svojih spretnosti, temveč ga k določenemu delu spusti le, če se mu zdi, da ga ta že zna opravljati in ne takrat, ko bi uporabnik s primerno podporo lahko izboljšal svoje spretnosti. Uporabniki posledično ne izražajo svojih želja, so pasivni, njihova samozavest pa je nizka.

Želje so načeloma velikokrat izražene, ampak bodisi niso slišane, se nanje »pozabi« bodisi se uporabnikom pove, da tega niso sposobni delati. S tem seveda osebje ne dela v prid uporabnikov, kajti dokler jim ne omogočijo, da bi stvari poskusili, ne morejo oceniti, če so osebe nečesa sposobne ali ne. Velikokrat se uporabniki potem tolažijo tudi s tem, da jih je veliko in da zaposleni vsem res ne morejo ugoditi in izpolniti želj.

A oseba Č ni edini primer nespodbudnega osebja v VDC-jih. Tudi naslednja sogovornica je pripovedovala o podobnem odzivu zaposlenih, ko je eni izmed zaposlenih povedala, da

si želi šivati na šivalni stroj, ta pa je na njene želje pozabila. Kljub temu se uporabnica ni razburjala, ampak je to sprejela in potrpežljivo čaka, da se bo to izpolnilo oziroma bo poskusila to še kdaj omeniti. Saj se zgodi, da človek kdaj kaj pozabi, ampak v tem primeru bi si zaposlena to lahko tudi zapisala.

D, ženska, 32 let, v VDC-ju je 7 let: *Ja, /sem, sam se ne spomnim točno komu, mislim, da naši B/. /Pogovarjali smo se potem, da bi poskusila kdaj, samo še nisem/, bom pa. /Še bom mogla kdaj omenit/, ker je to že nekaj časa nazaj.*

Drug primer je primer sogovornice, ki zagovarja osebje, da vseh želj uporabnikov res ne morejo izpolniti, ker jih je preveč. Verjamem, da to ne gre naenkrat, ampak skozi leto bi se lahko pri marsikomu kaj uresničilo, pa se ne. Uporabniki imajo namreč vsaj dvakrat letno z vodjo sestanek, na katerem imajo možnost povedati, česa si želijo, najsi gre za ogled kakšnega novega filma, karkoli na delovnem mestu, kakšen ogled in podobno in potem skuša vodja s pomočjo drugih zaposlenih te želje tudi realizirati.

E, ženska, 37 let, v VDC-ju je 7 let: *Ja, saj mi /imamo večkrat sestanke, pa potem na listke napišemo te svoje želje/, potem pa, /sej je razumljivo, da ne morejo za vse izpolniti, ko nas je več tukaj/, ne.*

Predvidevala sem, da si številni uporabniki želijo poskusiti delo v kateri od drugih delavnic, ki so še na voljo. Bodisi ker jih delo res zanima bodisi ker imajo tam partnerja ali zgolj neko osebo, ki jim je zelo pri srcu. To se je potrdilo. Spodnji primer govori o prilagajanju partnerja svoji puncici.

F, moški, 51 let, v VDC-ju je enajst mesecev: *Ja /zdaj, punca pravi, da bi bilo dobro, da bi se naučil šivati, tako da če bo vztrajala, bom že moral iti./ (se začne smejati).*

Ko smo se na splošno pogovarjali o prihodnosti za življenje, sta z mano govorila dva sogovornika, ki sta imela zelo konkretizirano vizijo o sebi, o svoji prihodnosti, o tem, kaj bi si enkrat v prihodnosti še želela početi. Želim si, da bi tudi drugi (zaposleni) to opazili in jima dali možnost, da se resnično preizkusita v tem, kar si želita početi, ker se mi zdi, da sta rojena za to.

G, moški, 39 let, v VDC-ju je 10 let: */Še več nekkih del bi rad imel zunaj, če bi se dalo. Ne vem točno kaj, ampak samo da bi lahko šel ven, da bi kaj pomagal, da bi bila zgolj to moja*

naloga/. /Da ko bi me kdo rabil, bi se točno vedelo, da je to moja naloga/, da je to moje delo. Da bi bilo terena še več, da si tudi malo med drugimi.

Oseba si torej želi več dela zunaj – pri tem ne gre za fizično delo zunaj, ampak delo na terenu. Gre točno za opravila, ki jih občasno počne, na primer gre k zdravniku po zdravila za ostale uporabnike, odnese pošto, odnese dokumente na CSD, gre po stvari v trgovino tudi za druge uporabnike ali zaposlene in podobno. Sogovornik ima izredno rad ta občutek odgovornosti, občutek, da lahko nekaj uspešno uredi, in tega si v prihodnosti želi še več. S tem se strinjam, ker se vidi, da je primeren za takšne stvari, le da bi moralo biti tudi to delo cenjeno in drugače obravnavano, trenutno pa to, kar počne, vsak posamezniki vidi drugače: nekdo bo to videl kot pomoč ostalim, tako uporabnikom kot zaposlenim, nekdo drug pa kot izkoriščanje s strani zaposlenih.

Naslednji primer se nanaša na športne dejavnosti uporabnic in uporabnikov v VDC-ju. Oseba pogreša šport, pravzaprav več športnih aktivnosti, saj jih je v prejšnjem VDC-ju bilo na razpolago več. Bil je dober košarkar in tudi zdaj se udeleži igre košarke, kadar so športne aktivnosti na voljo, zato se mi njegovo razmišljanje, da bi počasi zaključil in morda začel z drugačnim načinom dela v tem športu, zdi utemeljeno. Je oseba, ki rada pomaga in zna svetovati, je potrpežljiva in se mi zdi, da bi zaposleni lahko poskusili s to vlogo, seveda v primeru strinjanja tudi drugih uporabnikov, ker se svetovanje, ki bi ga ta oseba lahko nudila, zopet lahko prikazuje na več načinov. Nekateri bi lahko to dojeli kot dobronamerno pomoč, spet drugi pa kot nekaj, s čimer se oseba želi pokazati. Vsekakor se mi zdi razmišljanje na mestu in sama bi mu nedvomno dala priložnost, da s katerim od zaposlenih dela še na tej ravni, le da bi bilo v tem primeru treba spremeniti tudi principe športnih aktivnosti, da bi jih bilo več, saj bi le takrat lahko prišel bolj do izraza.

I, moški, 45 let, v VDC-ju je 5 let: To pa /lahko rečem, da ja, da pogrešam/. Samo je pa tudi res, da /počasi že razmišljam, da se ukvarjam s športom več kot 20 let in da bi se počasi nehal, da bi delal toliko, kolikor mi zdravje dopušča. Nisem več tako hiter, kot sem bil, pride to z leti, počasi že bom 50. Ampak to še ne pomeni, da bi vse opustil, jaz bi še vedno ostal v športu, ampak kot kak pomočnik kakega trenerja, košarke./ Ker tega sem preigral ogromno, tukaj sem res garal. So bili težki treningi. Samo s tem sem dosegel cilj, ki sem si ga zadal. Bil sem vedno nek borec. Tako da jaz /sem razmišljal, da bi se umaknil iz tekmovanj in bi dal priložnost mlajšim, ampak sem pripravljen pomagati, svetovati, kot trener, pomočnik/, kakorkoli.

Kar se tiče odnosa uporabnikov z zaposlenimi, sem pričakovala, da bo večina ta odnos opredelila kot pozitiven in dober. Načeloma je v VDC-ju trenutno res zaposlen tak kolektiv, ki ima čut za sočloveka, ampak opazila sem, da zaposleni prevečkrat zapadejo v rutinsko delo in pozabijo delati na sposobnostih ljudi, ki vsak dan prihajajo v VDC. Namesto da bi uporabnika spodbujali k nekemu delu, ga motivirali, raje nekaj naredijo namesto njega, ker je to hitreje in po njihovem mnenju velikokrat tudi bolj kakovostno. Kakorkoli, kot sem že omenila, večina uporabnikov meni, da je odnos dober. Imajo občutek, da lahko zaposlenim zaupajo, se z njimi pogovorijo o določenih težavah. Vsak uporabnik ima svojo osebo, kateri se najprej zaupa, ampak pri večini je to socialna delavka, ki je tudi po mojem mnenju srčika celotnega VDC-ja. Zaradi birokracije in drugih organizacijskih del, ki so ji naložena, ima res premalokrat čas za ljudi, ampak ona je kljub temu tista, ki opazi, ko je s človekom kaj narobe, ga spodbudi, da ji pride povedat, kaj je tisto, kar ga muči, veseli, osrečuje, ga poskuša nasmejati in ohrabriti, da bo iz njene pisarne odšel nekoliko boljše volje in predvsem pomirjen v primeru kakršnihkoli težav.

E, ženska, 37 let, v VDC-ju je 7 let: */Dobro se razumemo./ Moram reči, da /se skoraj ves čas v redu razumemo./ /Najrajši imam Č., ker mi je res zdaj v tej zadnji situaciji najbolj stala ob strani/. Pa tudi /ona je drugače prva, na katero se bom obrnila, ker vem, da mi bo ona od vseh tukaj najprej znala pomagati/ in me bo najbolj razumela.*

Uporabnica je govorila o primeru, ko jo je po sedmih letih zapustil fant, s katerim sta skupaj živela tudi v bivalni enoti. Socialna delavka je bila tista, ki jo je najbolj podpirala in jo bodrila, ji vlivala moč. Uporabnica tudi meni, da je socialna delavka tista, ki osebe najbolj pozna, jih razume in jim najbolj zna pomagati.

Dva od sogovornikov sta povedala, da odnos ni vedno enak, da je odvisen od razpoloženja in tudi od količine spanja, pa tudi od skupnih lastnosti, razmišljanj. Meni je to tako samoumevno, da o odnosih ne razmišljam tako podrobno – z nekom se en dan razumeš, drug dan ne, pomembno pa je, kakšen je odnos na splošno, ne dnevno. Sogovornika pa sta to lepo opredelila in natančno razložila.

Č, moški 26 let, v VDC-ju je dve leti in pol: */Z enimi malo bolj, z enimi malo manj./ /Z B. se najbolj razumem./ /Mlajša je./ /Najbolj blizu mi je po letih./ /Imava nekaj skupnih stvari./ Pa tak, /najbolj me razume./ Sej /drugače pa se razumem z vsemi./*

Uporabnik opisuje, zakaj se najbolje razume z eno izmed zaposlenih. Opredeli, da je za dober odnos zanj pomembna majhna razlika med leti in skupne stvari, ki osebe zanimajo, da se lahko o tem pogovarjata. Drug primer pa govori o vsakodnevnem odnosu med uporabnikom in zaposlenimi, pove, da nanj vpliva razpoloženje, če je dobre ali slabe volje, naspanost oziroma nenaspanost, morebiten konflikt s kom.

G, moški, 39 let, v VDC-ju je 10 let: *Jaz bom rekel tak, odvisno zdaj, /lahko se razumeš super, lahko jih ti pozdraviš lepo, pa oni ne tak, ker je odvisno od tega, kako so razpoloženi./ /Recimo naša Č., pri njej se takoj vidi ali je slabe volje ali je dobre volje. Isto kot jaz. Čeprav jaz bi lahko za sebe tako rekel, da dopoldan delam v redu, popoldan me pa prime kdaj kaj, pa začnem noreti/, včasih že tudi dopoldan. Mi gre vse na živce na primer. In ko mi eden stopi na živce v tistem trenutku, se ne morem več zadrževati. In mi gre vse sam še bolj na živce, potem koncentracije ni, funkcionirat ne morem več, kot bi moral. Nič. /Odvisno je to tudi od tega, kako si naspan, kako nisi./*

Omenjali pa so tudi odnose z bivšimi zaposlenimi, za katere sem vedela, da niso bili tako dobri, kot so z zaposlenimi, ki so trenutno v VDC-ju. Če bi to nalogo delala vsaj eno leto nazaj, bi mnenja o teh odnosih najbrž bila še veliko bogatejša, barvitejša in bolj raznolika, predvsem pa bi se odražale negativne izkušnje uporabnikov v odnosih z zaposlenimi, tako pa jih je samo nekaj omenilo določene situacije, ki seveda niso bile primerne za VDC. Na začetku prakse oziroma mojih prihodov v VDC sem vprašala, kaj naredi vodja enote, ko izve, da kdo od zaposlenih z uporabniki ravna v neskladju s pravili, in mi je socialna delavka povedala, da se pogovorijo s tem zaposlenim, poskusijo najti rešitve, s katerimi bi bila drugič situacija drugačna, da odpustiti zaposlenega pa ona, kot socialna delavka ne more, ker ni direktorica. Če bi hoteli koga odpustiti, bi za to bili potrebni trdni dokazi, dogajanje, ki se nenehno ponavlja, še vedno pa ne bi bilo nujno, da bi direktor to osebo odpustil, ampak bi verjetno prej želel najti kakšno drugo rešitev.

Strokovno osebje, od zdravnic in zdravnikov do socialnih delavk in delavcev ter pedagoginj in pedagogov, ima do deklific in žensk z ovirami (zlasti če imajo intelektualne ovire) pokroviteljsko paternalistični odnos. (http://www.drustvo-sos.si/uploads/datoteke/Darja%20Zavir%C5%A1ek_Nasilje%20nad%20hendikepiranimi%20%C5%BEenskami.pdf) V spodnjem primeru uporabnica opisuje, kaj se ji je dogajalo v primeru dveh zdaj že bivših zaposlenih. Ena je bila socialna delavka, ki se po rojstvu otroka v VDC ni več vrnila. Ta oseba ni dovolila, da bi se uporabniki med seboj združili,

da bi dva uporabnika postala par. Druga pa je bila zaposlena, varuhinja pravzaprav, ki jo je poniževala, dala ji je vzdevek, ki uporabnici ni bil všeč, jezila je fanta uporabnice, ki ga uporabnica spodaj navaja kot »mojega«, prav tako pa je uporabnica namesto nje hranila drugo uporabnico, ki ima sondo, in jo poniževala, ko česa ni v redu naredila.

H, ženska, 30 let, v VDC-ju je 10 let: */Ej, ne. M. pa res ne. Ona je bila namesto Č., pa meni pa B. ni dovolila, da bi bila par. Samo potem je šla v porodniško, je bila noseča, pa je ni bilo nič več nazaj. Videla pa sem tudi Ma, tudi ona mi ni bila všeč./ Ves čas mi je govorila, da ne znam delati, da kako se obnašam. To je rekla tudi, ko je bila Č. poleg, samo ona se je potem zavzela za mene. Manj jo vidim, rajši jo mam. Pa jezila je mojega pa se je hihitala, ko je padel, ko smo šli tekat. Pa norce se je delala, pomagala sem mu pa samo jaz. Pa na živce mi je šlo, ko mi je dala vzdevek. Jaz imam ime. Sem ji povedala, da mi ni všeč, pa me ni upoštevala. Tako da, če pride nazaj delat, mene tukaj več ne bo, ker jaz z njo ne morem delati. Saj tudi zdaj, odkar je na bolniški, nas ne pride nič pogledat pa nič. Drugače pa mi je vedno rekla, naj hranim M., pa me je enkrat celo pošpukala, vem da to ni naredila zanalašč, ampak potem mi je Ma rekla, da kako jo to hranim, da ne znam. Pa sej nisem jaz rekla, da bi jo hranila, če si me ti prosila za pomoč. Takrat bi ji bila najrajši flašo na glavi razbila./*

Seveda je nekaj konfliktov in slabših odnosov prisotnih tudi v kolektivu, ki je zdaj tukaj. Sogovornica govori o odnosu z delavcem, ki je v bivalni enoti. Ta oseba uporabnici govori, kaj naj bi jedla in kako naj bi se gibal, uporabnici pa to ni všeč, saj se želi sama odločati o tem, kaj bi bilo zanjo prav oziroma ne, zato s težavo prideta do skupnih točk.

D, ženska, 32 let, v VDC-ju je 7 let: *Ja, no. /Z D. (zaposlen) se ne razumem najboljše/. No, /če se razumem z njim, je vse okej, če pa se skregava, se pa lahko tudi zelo skregava/. /[...] ker enostavno /nimava nekih skupnih točk/.*

Govorili smo tudi o enakem oziroma neenakem obravnavanju zaposlenih do uporabnikov. V primeru neenakega obravnavanja, ki nima upravičenega razloga, tj. ko so nekateri ljudje obravnavani slabše od drugih, gre za diskriminacijo. Ta se pogosto težko prepozna in se njen obstoj zanika (http://www.mdds.gov.si/si/delovna_podrocja/enake_moznosti/zagovornik/diskriminacija/), zato je bilo na primer veliko pasivnih odzivov, ko sem se s sogovorniki pogovarjala o tej tematiki. Pričakovala sem pasivnost, ki se je tudi pogosto pokazala, kljub temu pa je kar

nekaj sogovornikov povedalo, da se to da opaziti. Vsak, ki je z mano govoril o tem, ima svoj pogled, interpretacijo neenakega obravnavanja, skupno pa jim je samo to, da gre za neenako obravnavanje s strani zaposlenih. Zanimiv se mi je zdel podatek, da osebe mislijo, da se razlike pojavljajo zgolj takrat, ko z zaposlenim pridejo v konflikt. Menijo torej, da jih zaradi konfliktov, ki jih kot uporabniki po mnenju zaposlenih povzročajo, zaposleni obravnavajo drugače, kot če ne bi povzročali konfliktov. Obravnavajo jih slabše. Niso več pridni, ampak tisti, ki ne ubogajo, delajo in se ravnavajo po svojih pravilih.

B, ženska, 38 let, v VDC-ju je leto in pol: *Ne vem, /meni se ne zdi, da bi delali kake razlike/, je pa res, da /v neke konflikte ne prihajam, da bi imela možnost to bolj videt/. /No, vsak se vedno ne zavzame isto, to je res./ Ampak /tako pač je./ /Je tudi kdaj kaka situacija, ko je kaj nefer./ /Ampak o tem zdaj ne mislim nič reči./*

Kot je razvidno iz povedanega, je bilo tudi nekaj uporabnikov, ki so neenakosti videli, a jih niso želeli izpostaviti, kar sem seveda spoštovala. To, kar je oseba B povedala glede konfliktov, bi lahko potrdila z izjavo osebe D (glej spodnji primer). Neenaka obravnavanja se resnično vidijo v konfliktnih situacijah oziroma na podlagi spodnjega primera ugotavljam, da gre bolj za subjektivnost zaposlenih – neke osebe vidijo drugače kot druge, jih ne marajo tako kot druge, se jim zdi, da potrebujejo več kritike. Tega ne morem potrditi, temveč lahko zgolj sklepam, ampak takšen je vidik uporabnice:

D, ženska, 32 let, v VDC-ju je 7 let: */Sej smo skoraj isti/, no. Recimo, da rečem, ajd, /sem jaz skoraj na boljšem kot ostali/ ali pa vsaj nekateri, ker /mi kar dosti popuščajo, pa vse dovolijo/, ne. Ja, /lahko dam primer z mojo sostanovalko. Z njo so dosti bolj strogi kot z mano/, pa /čeprav tudi jaz kdaj česa ne naredim/ ali pa kaj. Sam /ona takrat, ko kaj ne naredi, posluša od koga, jaz pa ne vedno/.*

Spet drugi so neenako obravnavanje videli v različnih potrebah uporabnikov. Primer spodaj pripoveduje o tem, da imajo nekateri uporabniki drugačne potrebe, kot jih ima ta oseba, na primer eni se radi stiskajo, objemajo, medtem ko oseba, ki govori o tem, nima takšnih potreb. Nekateri potrebujejo več pozornosti in se z njimi zaposleni veliko več ukvarjajo kot na primer s to osebo, ki tega ne potrebuje toliko.

Č, moški 26 let, v VDC-ju je dve leti in pol: *Ne vem ... /morda eni se bolj radi stiskajo, jaz pa ne tak/. Ja, /varovanci, eni se radi med seboj objemajo, jaz pa ne rabim tega/. No, /rad*

se dotikam, na primer po laseh/ oziroma se bolj igram na ta način, ampak ne vseh, pa tudi meni ne paše, če bi mi vsak to delal.

Če se ustavim še pri potrebah uporabnikov, lahko rečem tudi, da se neenako obravnavanje kaže tudi na področju samostojnosti oz. nesamostojnosti. Tudi sama sem opazila, da so zaposleni veliko bolj strpni in prijaznejši do tistih, ki takoj razumejo, kaj zaposleni želijo od njih, kot pa do tistih, ki jim primanjkuje koncentracije oziroma večkrat vprašajo po neki stvari, torej stvari dojemajo nekoliko počasneje.

D, ženska, 32 let, v VDC-ju je 7 let: *Bom na splošno rekla, da /kdaj pa kdaj imam tak občutek, da tisti, ki velik govorijo, pa so mal bolj sposobni, da jih imajo rajši/. /Ne bom pa izpostavljala poimensko/, sam /to ni prav, ne, ne do mene ne do ostalih/.*

Velikokrat se zgodi, da so sposobnejši uporabniki izkoriščeni za pomoč tistim, ki potrebujejo več pomoči in podpore. Sami pogosto ne vidijo, da gre za izkoriščanje, eden izmed sogovornikov pa mi je dal vedeti ravno to, da se včasih počuti tudi izkoriščenega, ker je bolj sposoben kot njegov sostanovalec.

F, moški, 51 let, v VDC-ju je enajst mesecev: *Ja, /mene ne obravnavajo veliko, ker sem toliko sposoben, da lahko vse sam naredim/. Tudi /pri tuširanju ne rabim pomoči kot jo nekateri/. /Sem pa ugotovil, da me malo izkoristijo, na primer, da pomagam T. se obleči. Oni mu zvečer pripravijo, kaj bo oblekel, jaz pa mu potem zjutraj pomagam, da tisto obleče. Pa tudi na splošno njega morajo bolj usmerjati, da si zobe umije, da se mora zdaj obleči./*

Nekaj je bilo tudi govora o tem, da drugi uporabniki potrebujejo veliko več pomoči pri higieni, prehranjevanju in preoblačenju kot denimo moji sogovorniki. Sicer moji sogovorniki na to gledajo razumsko, ampak si kljub temu želijo boljšega obravnavanja zase, nekega pogovora, neke pozornosti. Ena izmed sogovornic je povedala, da se je o tej raznolikosti pogovarjala že doma, preden se je kamorkoli sploh vključila – v šolo, druge VDC-je in institucije. Zdi se mi, da starši premalo delajo na razgledanosti otrok in da je največja težava predvsem v tem, da se starši premalo ukvarjajo s svojimi otroki, kar posledično privede do tega, da ljudje z oviro delujejo pasivno oziroma so v družbi tako videni. Ljudje z oviro bi imeli širši pogled, morda tudi nekoliko drugačno razumevanje, in bi bili pogosto veliko bolj samostojni, če bi se z njimi in na njih že v začetku delalo. Tudi okolje bi jih drugače sprejemalo, če staršev in skrbnikov ne bi bilo prevečkrat sram, da

imajo otroka z oviro. Seveda se dinamika družine ob rojstvu otroka na splošno spremeni, ko se staršem rodi otrok z oviro, pa je teh vprašanj še več. Velikokrat se sprašujejo, zakaj ravno oni, kako bo z otrokom, ali so sposobni vzgajati otroka, lahko imajo tudi občutek krivde, da so oni krivi za rojstvo oviranega otroka. (Kesič Dimic, 2010) Zato se mi zdi zelo pomembno, da navkljub vsem tem občutkom, ki jih starši doživijo ob rojstvu oviranega otroka, zberejo moč in začnejo delati na tem, da je ne glede na oviro lahko otrok zelo dober v nekih stvareh, da odkrijejo otrokove prednosti in na njih delajo, da mu razložijo določene vidike življenja in tako bogatijo njegovo razgledanost. O tem dobro priča spodnji primer, ko se je uporabnica, preden je šla v šolo, z mamo pogovorila o razlikah med ljudmi, verjetno pa je to tematiko na podlagi različnih situacij tudi nadgrajevala, saj se ji po odgovoru sodeč vidi, da o tem kar nekaj ve.

E, ženska, 37 let, v VDC-ju je 7 let: *Nekateri /varovanci se med seboj tudi razlikujejo, ker so drugače prizadeti kot jaz/. Ampak jaz osebno jih ne izpostavljam, /razumem, da so te razlike/. Pa /meni je mama, že preden sem šla sem, razložila, da se lahko zgodi, da bomo ljudje tukaj različno prizadeti in bodo eni potrebovali več pozornosti, nege, se pravi več neke energije s strani zaposlenih, kot bom to potrebovala jaz/ in /meni zaradi tega ni hudo, jaz razumem, da eni rabijo tega več/. Ker /tako je bilo tudi v Golovcu, s tem, da so bili tam nekateri še dosti slabši, dosti bolj prizadeti kot so tukaj in so bile te razlike še večje/. No, in /razumem, da imamo bolj in manj sposobne varovance/ in /P. je med tistimi, ki so zelo malo sposobni/. Pa /ona je tudi bolj glasna, spušča zvoke, ampak jo razumemo, medtem če bi to delali mi, bi bili drugače obravnavani/, ker /se zavedamo, da to ni v redu delati med več ljudmi. Ona se tega pač ne zaveda./ In zdaj, ko jo poznamo, njo najprej utišaš tako, da jo malo stisneš k sebi, pa je v redu, /za nas, ko se zavedamo, kaj je prav in kaj ne, če bi se drli, bi nas kdo skregal./ Pa /tudi to je, da ima recimo ona najraje J. (eno izmed uporabnic), to sprejemem, jaz tudi vem, da se na A. (sostanovalko) lahko najbolj zanesem/, ker sva že dolgo sostanovalki, pa razumeva se in vse. Pa /na primer V. (ena izmed uporabnic), ne, ona je tu ena izmed najbolj prizadetih, ampak lahko vsaj sama je, medtem ko M. (uporabnica s sondo) ne more, ko ima na primer 10 bolezni.*

Ena izmed sogovornic je o neenakem obravnavanju govorila tudi z zaposlenimi, povedala jim je svoje mnenje o tem, kako ona vidi njihovo obravnavanje uporabnikov, vključno z njo. To je bilo pogumno dejanje, saj v splošnem velja, da so ti uporabniki pasivni in ne povedo svojega mnenja. Povedala je, da misli, da so nekateri uporabniki obravnavani bolj

in da jih imajo zaposleni raje. Sicer se ne čudim odzivom zaposlenih, a sem kljub temu bila vesela za njen pogum. Marsikdo ne najde moči, da bi to povedal na glas, da bi svoje mnenje povedal avtoriteti, ona pa jo je, čeprav so jo potem na hitro odpravili.

D, ženska, 32 let, v VDC-ju je 7 let: *Ja, /sem to tudi že povedala, tudi že na glas/. Isto /sem povedala s tem primerom, če dam primer kar na tebi, ti me nimaš rada tako kot imaš druge, veš kaj mislim?/ [...] So mi rekli (zaposleni), da imajo mene tudi, enako kot ostale/. /Ampak saj tudi jaz nimam vseh isto rada/, /ene imam malo bolj, druge malo manj/.*

Kljub dobremu argumentu, ker eni ljudje so nam res nekoliko bolj pri srcu kot drugi, se z njimi bolje razumemo, kot z drugimi, so ji zaposleni oporekali in ji želeli vsiliti mnenje, da so v njihovih očeh vsi uporabniki videni enako. O zaposlenih je govorila v množini, tako da ne morem vedeti, če je bilo zaposlenih več ali se je pogovarjala samo z enim in je mnenje enega potem posplošila na vse ostale. Tudi če je šlo za slednje, nekako po izkušnjah sodeč menim, da bi se bolj ali manj vsi zaposleni odzvali tako, da bi rekli, da imajo vse enako radi, ker bi s tem želeli dati občutek, da so vsi uporabniki enaki, čeprav tovrstne izjave morda niso ravno primerne, ker uporabniki tako ali tako vedo, da to ni čisto res.

Na novitete se v življenju različno odzovemo, bodisi smo nad njimi evforično navdušeni bodisi je v nas pretiran strah, kako bomo nekaj izpeljali, kako se bomo nekam vključili, kako bomo nekaj sprejeli. V VDC se je v zadnjem letu vključilo kar nekaj novih uporabnikov. Ne vsi naenkrat, ampak postopoma. Uporabniki, ki so tam že dlje časa, so jih različno sprejeli, velikokrat precej negativno, saj so se po mojem mnenju počutili ogroženi, da prihaja v njihovo okolje nekdo, ki ga bo kateri od zaposlenih imel raje, ki bo dobil več pozornosti, ki bo v nekem smislu boljši od njih. Kljub težkim začetkom za obe strani, torej tako za tiste, ki so uporabniki VDC-ja že dlje časa, kot tudi za tiste, ki so prišli na novo, pa se jim je po nekaj mesecih kljub temu uspelo nekako prilagoditi drug drugemu, se sprejeti in začeti neke pristne odnose kolegialnosti.

H, ženska, 30 let, v VDC-ju je 10 let: *Pa /novi so boljše obravnavani kot mi, ki smo že dlje časa tukaj/. Na primer, /mi jim vedno pomagamo, če rabijo kaj, oni pa ne želijo nazaj, pa je to kar okej, noben nič ne reče/. Več jim pustijo.*

Zdi se, kot da uporabniki, ki so že dlje časa v VDC-ju, potrebujejo neko zahvalo uporabnikov, ki pridejo na novo, v primerih, ko jim kakorkoli pomagajo. Potrebujejo neko

potrditev, da so bili oni tisti, ki so jim pomagali pri vključitvi, ampak tega uporabniki, ki pridejo na novo, ne morejo vedeti, niti ne znajo pokazati, saj si predstavljamo, da je toliko novosti, toliko sprememb, da ta situacija zanje predstavlja šok, zato težko potem vsemu skupaj sledijo. Za vsako noviteto potrebujemo čas, da se je navadimo, sploh če gre za popolno spremembo življenjskega poteka, nov krog ljudi, s katerim se bo oseba v prihodnosti družila, in tudi novo delo, ki ga morda vse do vključitve sploh ni bila vajena. Morebiti starejši uporabniki menijo, da jim novinci predstavljajo grožnjo tudi zato, ker se bojijo, da bo z njihovim prihodom ogrožena še tista naklonjenost in pozornost, ki jo dobijo s strani osebja, zato postanejo do novincev rivalski, namesto kolegialni. Naloga strokovnega osebja bi bila, da to dinamiko prepozna in skrbi za medsebojno povezovanje in solidarnost, namesto da s svojo naklonjenostjo novincem še poglobljajo prepad med uporabniki in onemogočajo njihovo medsebojno sodelovanje in podporo. Morda takšno ravnanje predstavlja nezavedno željo, da bi se uporabniki borili za naklonjenost osebja.

Odnose z drugimi uporabniki, kot sem sklepala že predhodno, so opredelili kot dobre. Izpostavljali so zaupanje, medsebojno pomoč in podporo, nekaj pristnega – prijateljstva. Bilo mi je všeč, da niso vsega posplošili in so nekateri povedali, da so se zaradi različnosti uporabnikov med njimi spletli tudi različni odnosi.

Primer sogovornika opisuje odnose s skoraj vsemi uporabniki VDC-ja, tako da vse navedene črke predstavljajo druge uporabnike. Ko govori o »delavnici za sebe«, sogovornik s tem misli lesno delavnico, kjer so sami moški. Delavnica je v pritličju in tam ni nobene druge delavnice, torej so po svoje izolirani, kar pa jim ustreza, saj lahko med delom gredo tudi ven, ker je pred njihovo delavnico dvorišče, pa še glasneje lahko poslušajo glasbo, ker s tem ne motijo drugih delavnic.

I, moški 45 let, v VDC-ju je 5 let: *Ja, /tukaj, ko smo skupaj v isti delavnici, se super razumemo, bom kar rekel, da smo delavnica za sebe/. /To ne pomeni, da smo izolirani, ampak res smo za sebe. Z G. P. se res najbolj razumem, ker se najdlje poznavam, tudi z B., pa z R. pa še z enim M. pa P./ /S puncami pa tako, bom tako rekel, s tistimi, ki so šivilje, s šiviljsko delavnico, to so H., T., S., J., E., D., S., zdaj, če sem katero spustil, se opravičujem, tako da s temi se pogovarjamo, se hecamo/. /Pomagam pa vsem, koliko je pač v moji moči/. /Z ostalimi pa, ne da so manj vredni, ampak se ne pogovarjam toliko./ Recimo /D. (moški, 68 let, v VDC-ju je 10 let), on je tu daleč najstarejši, se super drži za svoja leta, pa ta tanov F. (moški, 51 let, v VDC-ju je enajst mesecev), res da malo slabše*

sliši, z njim se tudi dobro razumet, pa B. (ženska, 35 let, v VDC-ju je 6 let), na njo ne smem pozabiti. Pri njej je pa tako, da jo malo težko razumem, pa ne da imam slabo mnenje o njej, ampak se trudim nekak, da jo razumem, če je pa ne, pa koga drugega vprašam./

Po drugi strani je bilo izpostavljenih tudi nekaj malo slabših odnosov.

Sogovornica govori o sostanovalcu v bivalni enoti, v VDC-ju namreč nima toliko stikov z njim, ker on dela v lesni delavnici, sama pa v šiviljski delavnici. Gre za osebo I, moškega, starega 45 let, ki je v VDC-ju 5 let. To je oseba, ki ne prenese nepravičnih odnosov, čenč, obrekovanja, je hitre jeze in precej trmoglav, ima pa zelo rad red in disciplino.

E, ženska, 37 let, v VDC-ju je 7 let: Drugače pa /v stanovanjski zna biti zelo težek I., še predvčerajšnjem se je drl, da nismo nečesa naredili, ko smo nekam šli/.

Red in disciplina seveda nista vrlini vsakega posameznika, zato ni bilo prav, da se je drl na svoje sostanovalce, ker bi to lahko povedal na drugačen način. Ampak raznolikost dni prinese različne reakcije posameznikov, vsekakor pa so ti negativni odnosi bolj naključni, niso stalni, odvisni so od določenih situacij, volje in razpoloženja.

Uporabniki so prav tako povedali, da konflikte poskušajo reševati sproti, s čimer bi se strinjala, saj sem imela to velikokrat priložnost videti, v kolikor jim to ne gre, pa gredo do zaposlenega, povedo, v čem je težava, in jih on nekako usmeri oziroma jim pomaga rešiti to, kar jih teži.

F, moški, 51 let, v VDC-ju je enajst mesecev: /Z nobenimi nimam težav. Če so, se sproti rešujejo, če je potrebno z zaposlenimi/.

Socialna mreža

Stiki s svojci in sorodniki so ljudem praviloma najpomembnejši. Nekatere ljudi so svojci »odložili« v institucije in zanje ne želijo več slišati, kaj šele jih obiskovati. Uporabniki, katerih svojci živijo v bližini institucij, prihajajo na obisk ali pa gre človek domov na krajše bivanje, a takšni primeri so redki. (Zaviršek idr., 2015: 37)

Socialna mreža uporabnikov ni zelo široka, kar sem pričakovala. Je nekaj posameznikov, ki imajo prijatelje izven VDC-ja, ampak so z njimi redkokdaj v stiku v živo, temveč bolj preko telefona ali e-pošte. Tudi izven VDC-ja se uporabniki med seboj ne družijo, razen

tisti, ki skupaj živijo na bivalni enoti. Sicer pa druženja potekajo bolj v smislu nekih dejavnosti.

E, ženska, 37 let, v VDC-ju je 7 let: *Ja, /se kdaj dobim s kom./ Na primer, /z J. (uporabnica v VDC-ju) sem se dobila, pa tudi s S. (uporabnica v VDC-ju), ker so mame v enem odboru in smo hodili skupaj tja./ Ja, to pa /na primer, če imamo kake delavnice čez teden, če gremo jezdit na primer ali pa če gremo kam na kak plesni krožek, pa smo potem skupaj tam tak dolgo, dokler pač vse skupaj traja/.*

F, moški, 51 let, v VDC-ju je enajst mesecev: */Dobivamo se samo tukaj v službenih dejavnostih/. /Popoldan pa zunanji ne pridejo velikokrat na bivalno, zdaj če pridejo, pa se družimo/.*

Oba primera govorita o tem, da se uporabniki bolj ali manj družijo le v VDC-ju ali na določenih aktivnostih, ki jih imajo občasno tudi popoldan, ampak teh ne obiskujejo vsi, ki so vključeni v VDC.

Na te aktivnosti pa ne hodijo sami, kot pove sogovornica spodaj, temveč je z njimi vedno nekdo od zaposlenih ali staršev, se pravi nekdo, ki jih spremlja. E, ženska, 37 let, v VDC-ju je 7 let: */Starši ali pa kdo od zaposlenih/.*

Kot sem že omenila, uporabniki nimajo razširjene socialne mreže, saj se z drugimi uporabniki večinoma družijo le v VDC-ju, kot smo videli v zgornjih primerih, poleg tega pa se družijo še z družinskimi člani oziroma bližnjimi in nekoliko daljnimi sorodniki. Nekaj je takih, ki so z družino ves čas doma, drugi pa z družino hodijo tudi na izlete. Premalo pa je takšnih, ki imajo prave prijatelje, s katerimi se družijo oziroma s katerimi so v stalnem stiku.

Spodaj so primeri uporabnikov, ki imajo prijatelje zunaj VDC-ja, s katerimi imajo pristne stike.

Č, moški, 26 let, v VDC-ju je dve leti in pol: *Včasih /jih (prijatelje) grem pogledat domov, me mama pelje/, pa sem potem pri njih.*

I, moški, 45 let, v VDC-ju je 5 let: *Ja, /lahko rečem, da imam (prijatelje)/. Samo /je pa res, da, saj veš službe pa to, šola pa to, in da se ne vidimo tako pogosto/. Današnji tempo življenja nam to malo onemogoča. /.../ Zdaj /nazadnje smo se, ko smo imeli kres, smo bili*

malo zunaj. Ampak niso bili vsi ti, pa niti jaz nisem bil dolgo tam. Pa tudi oni niso bili dolgo, so šli drugi dan na B., so mene tudi povabili, ampak mi ni bilo, sem se raje naspal./

J, ženska, 40 let, v VDC-ju je 7 let: */S sošolko se drugače družim, greva kdaj na kavo./*

Za prijateljstva pa štejejo tudi odnose z ljudmi, ki so bili le v določenih delih življenja z njimi, a jih ne pozabijo in še vedno verjamejo, da je odnos obojestranski in prijateljski.

E, ženska, 37 let, v VDC-ju je 7 let: */Imam eno zares dobro prijateljico še iz šole, to je A. A.. Z njo se recimo veliko ne moreva videti, ona je v C. (kraj), slišiva se pa dosti preko telefona. Drugače pa sem jo že povabila v Šmarje, pa še ni prišla, ker je tudi problem prevoz pa tak naprej. Je pa rekla, da se bo poskusila z mamom dogovoriti, da bi jo kdaj pripeljala, ker meni vem, da bi na primer šefica (vodja VDC-ja oz. socialna delavka) odobravalala to, da se bi z njo dobila./ No, to je nekdo, ki bi ga rada izpostavila, drugače pa /sem imela ljudi tudi na Golovcu, s katerimi smo izgubili stik, se ne slišimo vsak dan, ampak ko se vidimo, se pogovarjamo, ni občutka, da bi se karkoli spremenilo/, čeprav nismo več skupaj. Recimo /dobro sem se razumela tudi s spremljevalko na taboru, T. S., od nje imam na primer še številko, sva se kdaj za tem še slišali, ampak zdaj je nočem motiti, ker vem, da hodi v L. (kraj) v šolo in se ima ogromno za učiti./*

Iz opisa uporabnice o različnih odnosih lahko razberemo klic po razširjeni socialni mreži. Opira se na neke odnose, ki so bili pomembni v danih situacijah, niso pa več pristni. S tem se potrjuje tudi moje predvidevanje, da uporabniki nimajo široke socialne mreže ljudi, s katerimi bi se lahko družili in se jim zaupali.

Dostopnost/nedostopnost

Dostopnost je pojem, ki se uporablja v zvezi z zagotavljanjem enakih možnosti za vse ljudi. Med ljudmi je dostopnost znana predvsem v smislu dela na dostopnosti ljudi, ki so ovirani, in sicer dostopnosti do institucij ali informacij, skratka večje kakovosti življenja na splošno v okolju, v katerem se gibajo in živijo. (http://www.dostop.org/dokumenti/Brosura%20Dostopnost!_web.pdf)

Prostori VDC-ja so dokaj veliki in dostopni tudi za ljudi, ki so na vozičku. VDC ima tri nadstropja, ampak zaradi dvigala so vsa nadstropja dostopna, prav tako tudi vsi prostori. V VDC-ju so na razpolago tudi stopnice in ker je na voljo samo eno dvigalo, sem pričakovala, da bodo povedali, da jih motijo stopnice, ampak po njihovem mnenju stopnice

ne predstavljajo ovire, ker je dvigalo, ko ga potrebujejo, na voljo. VDC ima tudi dva vhoda in oba sta dostopna za vsakogar, ker z nobene strani ni stopnic.

G, moški, 39 let, v VDC-ju je 10 let: */To lahko greš vsepovsod kamorkoli hočeš (uporabnik ima v mislih vse prostore v VDC-ju)./ Ja, /za nekatere, ko so na vozičkih, je tako dvigalo. Tudi na primer D. (moški, star 68 let, v VDC-ju je 10 let), ko lahko hodi, je padel po stopnicah in zdaj hodi z dvigalom./ In saj /tudi meni se lahko zgodi, da padem po stopnicah, pa se mi kaj zgodi, ampak zaenkrat to za mene ni problem./*

Zanimivo je bilo to, da se ne znajo opredeliti glede stranišč, in sicer eni pravijo, da imajo zaposleni in uporabniki ločena stranišča, spet drugi, da imajo skupna. Ker so pred časom ta stranišča res bila ločena, predvidevam, da so nekako navajeni tega sistema. Edina ločnica, ki jo imajo v povezavi s straniščem, je, da so stranišča ločena za moške in ženske uporabnike teh prostorov. Stranišča pa sicer niso prilagojena uporabnikom vozičkov. V VDC sta vključena dva takšna uporabnika, moški in ženska. Noben od njiju ne uporablja stranišča, saj imata oba plenice. Če se bo v prihodnosti v VDC vključila še kakšna oseba, ki uporablja voziček in ne uporablja plenice, bodo morali najbrž narediti tudi kaj glede dostopnosti stranišč, saj so stranišča zelo ozka in majhna, tako da bo potrebna celotna prenova teh prostorov.

Primeri slabega počutja

Sogovorniki so se strinjali glede tega, da jih v primerih, ko se ne počutijo dobro in gredo počivat oziroma vzamejo zdravilo ali pa zgolj delajo dalje, zaposleni povprašajo o počutju. Tega občutka jaz na primer nisem dobila, ko sem delala tam, ali pa sem bila na to premalo pozorna, vsekakor pa se mi je to, kar so povedali, zdelo pozitivno in dobro. Zaposleni jim v primeru bolečin ali stiske predlagajo posebno sobo, ki ji rečejo soba za počitek, kjer je na voljo sicer le ena postelja, kar bi lahko predstavljalo težavo, ampak tega ni nihče izpostavil. Je pa res, da lahko v primeru, da se več ljudi ne počuti dobro, izkoristijo dnevni prostor, kjer se nahaja sedežna garnitura, ki je v takih primerih lahko tudi namenjena počitku. Sobo za počitek lahko uporabljajo neomejeno, se pravi, če se nekdo že zjutraj ne počuti dobro, je lahko ves čas tam, če se stanje vmes slabša, pokličejo tudi starše oz. skrbnike ali pa osebo odpeljejo k zdravniku. Ko želi sobo po lastni presoji uporabiti kateri od uporabnikov, mora ta oseba o tem obvestiti nekoga izmed zaposlenih, da se ve, kje se

uporabnik nahaja, v primerih, če se to osebo potrebuje oziroma če bi do česar koli prišlo, da se ve, kje se oseba nahaja. To je na nek način dobro pravilo, po drugi strani pa, če govorim zase, tudi jaz doma ne povem o vsakem premiku, ki ga naredim iz kuhinje v sobo, kamor grem na primer počivat. Sogovorniki so sicer izpostavljali tudi to, da se veliko raje in pogosteje, kot da grejo počivat, o neki stiski, bolečini, kakršnakoli že je, z nekom pogovorijo. To je največkrat vodja enote, kateri tudi najbolj zaupajo in jo spoštujejo.

B, ženska, 38 let, v VDC-ju je leto in pol: *Rajši imam, da se takrat (ko začuti stisko) kdo z mano pogovarja/, tega sem že tudi na splošno zelo potrebna. No, /takrat grem k Č. ali pa rečem kateremu od zaposlenih/, tako da ni noben problem, takoj rešim težavo.*

Težava pri teh pogovorih je ta, da zaposleni nimajo vedno časa, ko si uporabniki želijo pogovora in morajo večkrat čakati, da lahko izrazijo svojo stisko, kar je sicer en velik minus, ki ga ne bi mogli rešiti z več zaposlitvenega kadra, saj bi uporabniki še vedno hodili k tistim zaposlenim, ki jim najbolj zaupajo, to pa je najbolj pogosto kar socialna delavka. Je pa res, da bi ti zaposleni, se pravi konkretno socialna delavka, v primeru dodatnega kadra verjetno imela malo manj dela, ker bi se to porazdelilo na druge morebitne zaposlene.

Č, moški 26 let, v VDC-ju je dve leti in pol: *Ja, /ko ima ona (socialna delavka) čas/, saj /jo vprašam, kdaj ima ona čas, kdaj lahko pridem/, potem pa /sem lahko tam, dokler rabim biti, dokler ne povem vsega./*

Strah

Vsak izmed nas se srečuje s kakšnim občutkom strahu. Ko sem premišljevala o tem vprašanju, nisem pričakovala nobenih konkretnih odgovorov, vendar ne zato, ker mi jih uporabniki ne bi dali, ampak ker smo ljudje individualna bitja in se vsak sooča s čisto drugačnim strahom kot nekdo drug. Predvidevala sem, da bodo uporabniki izpostavili strah, ki je povezan z nasiljem, da bo kdo od sogovornikov imel tovrstno izkušnjo. Zavirškova (1997) pravi, da ima oseba, ki je bila žrtev nasilja, občutek strahu, ko ima neka druga oseba (nasilnež) nad njo nadzor. Ko ima ta občutek, je pozorna na vsako kretnjo, besedno grožnjo, molk storilca, živi v neprestanem strahu, saj mora ves čas predvidevati, kaj bo storilec naredil. O tem ni bilo veliko govora, bolj so opisovali dejanske izkušnje nasilja kot pa strah ob/po njih. Seveda bi morala tista oseba, na katero se nekdo z izkušnjo nasilja in strahu obrne, v takih primerih tej osebi dati občutek, da ji verjame, ji nekako dati

vedeti, da za to ni kriva sama, ceniti je potrebno vse občutke osebe, ki pridejo s to izkušnjo, izraziti je potrebno sočutje, spoštovati odločitve osebe v teh situacijah, jo spodbujati, da javno spregovori o tem in ji zagotoviti podporno mrežo. (Bass E., idr., 1998) Pričakovala sem tudi strah glede mišljenja drugih – kaj si drugi mislijo o meni, kako me vidijo, zakaj jaz mislim, da je tako.

H, ženska, 30 let, v VDC-ju je 10 let: */Strah me je, kaj si drugi mislijo o meni. Ker vedno vidijo, kako se jaz tukaj notri obnašam, pa vedno grejo k Č. povedat, pa me potem še ona sprašuje zakaj sem to, to, to/. Sej ji jaz potem povem, zakaj sem nekaj rekla, naredila, tako da je v redu.*

Uporabnica dobro ubesedi strah, ki ga občuti ob tem, kaj bodo drugi rekli, če bo ona kaj rekla in naredila točno tako, kot si sama želi. Zdi se mi, da je to kar družben strah, ki je tako samoumeven in že toliko prisoten v nas, da sploh ne razmišljamo o tem, ampak delamo nekaj, da bo vse v redu in da nas bo družba sprejela. Ne upamo si biti mi, ko smo, pa se nam zdi, da drugi to opazijo v negativnem kontekstu. Tako sem si pojasnjevala tudi besede sogovornice: če bo v celoti takšna, kot je, se boji, kaj si bodo drugi uporabniki in zaposleni mislili o njej, pa čeprav ne bo naredila nič slabega, samo ko bo na primer jezna, bo to nekako povedala ali pokazala, ko bo žalostna, bo naredila enako. O teh čustvih razpravljam zato, ker se nahajamo v družbi, ki nas vzgaja, da se teh stvari ne kaže in o njih ne govori. Sogovornica pa je oseba, katere čustva se ji lahko prebere na obrazu, saj jih ne zna in ne zmore kazati, zaradi tega pa se obremenjuje potem s tem, kaj si bodo drugi mislili, saj išče podporo povsod, ne samo pri zaposlenih, temveč tudi pri ostalih uporabnikih, ampak vsi ne razumejo njene hitre jeze, vznemirjenosti, žalosti, kar jo dodatno bremeni in se še bolj obremenjuje s tem, kako je izpadla v očeh nekoga, ker je v nekem trenutku pokazala jezo.

Strah jih je tudi odnosa drugih do njih, na primer agresivnega vedenja oziroma tona in jakosti besed, ki jih oseba izgovori. Iz tega lahko sklepam, da je oseba, ki ima ta strah, v preteklosti imela slabe izkušnje s tem, če je kdo povzdignil glas, morda je bilo zraven prisotno tudi nasilje. Slabo izkušnjo lahko sicer predstavlja že konstruktivna kritika, ki osebi, kateri je namenjena, ni izrečena na besedno primeren način. Lahko gre seveda še za kaj hujšega, a to je le moje sklepanje in predvidevanje.

Č, moški, 26 let, v VDC-ju je dve leti in pol: */Strah me je edino, ko kdo povzdigne glas./*

Uporabnike pa je strah tudi za ljudi, ki jih imajo rade, na primer, da bodo njim pomembne osebe umrle, zbolele, da se jim bo zgodilo kaj slabega.

J, ženska, 40 let, v VDC-ju je 7 let: *Ja, /strah me je, da bi zgubila koga, ki ga imam rada, na primer, da bi njemu (govori konkretno o fantu) kaj prišlo, da bi ga izgubila ali pa da bi zelo hudo zbolel./ Tako da za njega me je res najbolj strah. /Pa za mamico me je strah, ker ima težave s pritiskom./*

Strah pa je bil prisoten tudi ob samem začetku oziroma ob vključitvi v VDC. Uporabniki so se srečevali z občutki neprijetnosti, saj niso vedeli, kaj jih čaka, ali se bodo vklopili, kakšni bodo odnosi, ali se bodo razumeli, bodo sprejeti.

F, moški, 51 let, v VDC-ju je 11 mesecev: *Ja, /bilo me je strah, kako se bom kaj vključil, kako se bo vse skupaj razvijalo, kako bom jaz to kaj sprejel, zdaj pa, hvala bogu, me ni več tega strah./ Isto je bilo tudi v K. (prejšnji VDC) na začetku, prvi mesec sem želel kar doma ostati. To je potem minilo, vsaki dan je bilo lažje/, nekako /sem se poskušal zamotiti, pa tudi drugi so me začeli vključevati v svoje življenje./*

K, ženska, 35 let, v VDC-ju je 5 let: */Na začetku malo, ko sem prišla sem, ker sem se ustrašila, kako bo potekalo delo tukaj./ Pa /ko sem mogla še druga spoznavati./*

Občutek samote

Nekako sem predvidevala, da če imajo uporabniki zelo ozko socialno mrežo ljudi, bodo izražali tudi občutke samote, ampak v večini primerov so sogovorniki rekli, da imajo radi trenutke, ko so sami, saj je drugače vedno kdo zraven, vedno nekdo ve, kaj delajo, kje in s kom so. Ko na primer doma starši odidejo v trgovino oziroma po kakih drugih opravkih, pa je to čas zanje. Vse to mi da vedeti, da uporabniki pogrešajo več zasebnosti. Ni nekih spontanah odločitev, reakcij, dejanj, vedno se morajo za vse zagovarjati, predvideti nekaj in obvestiti nekoga o svojih namenih in korakih, kar seveda ni dobro za njihov osebni razvoj. Spodnja dva primera opisujeta, da sta sogovornici radi sami, da je to čas le zanju in za njune misli.

B, ženska, 38 let, v VDC-ju je leto in pol: *Na primer, /če grejo domači v trgovino ali pa na banko/, samo tisto je na primer za kako uro, pa /se poskusim zamotit tako, da kvačkam, pa radio poslušam,/ [...] /se malo umirim od vsega/, /sem sama s svojimi mislimi./*

D, ženska, 32 let, v VDC-ju je 7 let: *V bistvu jaz /imam rada, da sem sama/, ker /sem ves čas z nekom in mi včasih paše, da si dam slušalke in poslušam glasbo in ni tam (poleg nje) nikogar drugega./*

Dva uporabnika pa imata s samoto večje težave. Eden od njiju nima družine, je praktično že od rojstva bil v rejništvu in vsi stiki, ki jih ima, so ljudje iz VDC-ja in družina njegove punce. Ta sogovornik izraža svojo osamljenost:

G, moški, 39 let, v VDC-ju je 10 let: */Včasih razmišljam, da sem malo osamljen/. Malo /razmišljam, da bi bilo tako kot na začetku, da bi imel več teh nekih odnosov z ljudmi, da ne bi več razmišljal o tem, da nimam nikogar, vsi drugi pa imajo nekoga/. Na primer, /ko sedim pred bivalno čez vikende, ko grejo drugi domov, ali pa med prazniki še bolj. Ali pa na primer, ko ima kdo telefon (s tem želi povedati, da ko se kdo od sostanovalcev v bivalni enoti s kom pogovarja preko telefona), razmišljam kako ti je prav, vsaj imaš nekoga s komer se lahko pogovarjaš, mene nihče ne pokliče. Edini pogovor, ki ga imam, je s punco od pol devetih do devetih./ Drugače me pa nihče ne pokliče.*

Ta oseba je sicer zelo družabna, zato ji pristni stiki še bolj primanjkujejo in to je tudi eden izmed razlogov, zakaj gre ta oseba tako rada delat »na teren« (tema, o kateri sem že pisala), kot sama temu pravi, saj je tako obdana z ljudmi in se vsaj v tistem trenutku ne počuti samo.

Eni od sogovornic pa je umrl oče, ki ga je imela zelo rada, stiki z mamo pa so zelo omejeni, čeprav je mama le nekaj metrov stran od VDC-ja, v domu upokoјencev. Sogovornica pove, da ima občutek, da nima ne očeta ne mame, ker dejansko z njo ne more imeti stikov, poleg tega je tudi dementna in se veliko stvari niti ne spomni več – je tako blizu, pa hkrati tako daleč.

K, ženska, 35 let, v VDC-ju je 5 let: *Ja, /včasih se počutim, kot da sem osamljena, ker nimam očeta, pa mame ne, ker je v domu/. Samo moram potem pozabiti, /se začnem potem s prijatelji pogovarjati o čem/. Ker /to okolje tu me spominja na mamo, ker ona je tudi v Šmarju, jaz pa ne morem iz VDC-ja ven, včasih se počutim zaprto/, sploh na začetku (ko se je vključila v VDC, je bilo to še bolj prisotno). Čeprav mamica je bila najprej v RS v domu, /ni bila ves čas tukaj, mami je potem prišla v Šmarje, ko sem že jaz bila tukaj. Takrat sem se najbolj osamljeno počutila, kot da nimam ne očeta in ne mame. Mama je bila tako blizu*

oziroma še vedno je, jaz pa ne morem do nje. Vidim jo na kakih 14 dni, kličeva se edino, ampak pisati pa ne more, ima on telefon za starejše, na tri gumbе./

Skoraj lahko vidi dom upokoencev, ampak ne more vsakodnevno do mame. Če bi šla tja, bi moral vedno iti nekdo zraven, poleg tega se zaposlenim zdi, da stiki z mamo niso najbolj zdrava izbira, saj je mama dementna in uporabniki velikokrat reče stvari, ki jo potem še bolj prizadenejo. Uporabnica sicer razume, da je mama dementna, kljub temu pa ne more mimo občutka, da so jo besede prizadele. Ker gre za njeno mamo, si jo seveda kljub bolečini želi videti. Težko je reči, kaj boli bolj – to, da jo ne more videti, ali to, da jo vidi, pa jo potem mama zelo pogosto besedno prizadene.

Reševanje konfliktov

Pravega načina reševanja konfliktov ni. Koliko nas je na svetu, toliko je načinov reševanja. Skozi leta dela v VDC-ju sem imela možnost videti, kako uporabniki med seboj ali z zaposlenimi rešujejo konfliktnе situacije, zanimalo pa me je, kako je bilo s tem tekom življenja. Kjerkoli so bili, v šoli, zavodu, povsod so konflikte reševali s poskusom neke samostojnosti, ko to ni bila rešitev, pa so vmes posegli zaposleni. Eden od sogovornikov je povedal, da so v šoli morali to reševati sami, da ni bilo nekih pogovorov, kot jih imajo zdaj v VDC-ju, hodil pa je na šolo s prilagojenim programom.

Č, moški, 26 let, v VDC-ju je dve leti in pol: /Pustili so nas, da se zmenimo sami. Zaposleni nam niso ravno pomagali. Če si se s kom skregal, pa se ni hotel pogovoriti, se pač nisma menla tako dolgo, dokler se je mulil. Oni so nas pustili, so šli na kavo, se pogovarjali/ in to je bilo to.

Zaradi določenih življenjskih situacij pa so se uporabniki nekim konfliktnim situacijam izogibali. Niso se zmogli postaviti zase, ker se niso znali oziroma tako ali drugače niso imeli moči.

D: Pa /jaz se nisem hotela prepirati, če je prišlo do česa, sem se raje zaprla v sobo, se zjokala, premislila in prišla nazaj boljše./

Včasih niti izoliranost ni pomagala, temveč so jih pred konflikti in posledično agresivnimi situacijami morali zavarovati drugi družinski člani ali čisto tretje osebe. Primer spodaj sicer ni »samo« konfliktna situacija, gre hkrati tudi za verbalno nasilje.

E, ženska, 37 let, v VDC-ju je 7 let: */Največji konflikti so bili doma, ko se je oče napil. Takrat sta še stara mama pa stari ata živela. Sem kdaj tudi klicala sosedo, da je prišla pomagat kaj reševati, pa včasih je prišla še policija. Takrat je bila cela zbrka. Ker stari ata, če se je napil, je šel spat, ata, pa ko se ga je napil, zdaj ni več tak hudo, no, je pa bila cela štala pri nas. To je tudi P. videl, ko je bil kdaj pri nas. Ko je bil ata pijan, se je kdaj (besedno) spravljal na P. (sestro), ni hotel spati, tečen je, ne moreš ga prenašati./*

Moje opazovanje z udeležbo in pogovori z uporabniki so me utrdili v spoznanju, da skrbniki in družinski člani osebo z ovirami, ki želi povedati svoje mnenje, na različne načine utišajo. Enemu uporabniku se je dogajalo, da ga je gospa, pri kateri je bil v rejništvu, omamljala, ko sta prišla do konfliktov. Zakaj je to počela, ni jasno, najbrž se ni mogla soočiti s tem, da je povedal svoje mnenje, sploh, če je imel dejansko prav.

G, moški, 39 let, v VDC-ju je 10 let: *Ja, /tam sem se dostikrat skregal, ker je vedno moglo biti po njeno, pa enega dela nisem dokončal, sem dobil že drugega. Pa če sem se skregal, je imela gospa neke tabletko, ki mi jih je dala, da sem se pomiril. Neke sadne z okusom. Enkrat vem, da sem po tistih tabletah spal, pa sem bil drugi dan zlaman, kot da bi bil ne vem kako pijan. Normalnega pogovora o nečem nisva imela, nikoli ji nisem smel ničesar reči./*

S čim točno ga je omamljala, ne morem vedeti, verjetno pa je šlo za neke prepovedane substance, zaradi česar bi rejnica lahko bila ovadena.

Življenje doma

Odnosi z domačimi niso vedno takšni, kakršni bi si želeli, da bi bili. Nekako sem predvidevala, da bo nekaj uporabnikov izhajalo iz družin, v katerih odnosi med družinskimi člani niso najboljši. Včasih lahko osebe z ovirami drugi (tudi domači) vidijo kot nekaj, kar ne bi bilo potrebno, nekaj, s čimer se je treba dodatno ukvarjati in podobno. Uporabnica B. je govorila o ignoriranju lastne družine. Zanja je najbolje, da je ves čas tiho, če jo kdo kaj vpraša, lahko odgovori, drugače pa je bolje, da povzroča čim manj hrupa in zvoka.

B, ženska, 38 let, v VDC-ju je leto in pol: */Pri meni je napaka, da se želim pogovarjati doma, pa oni tega nočejo, se nočejo pogovarjati z mano./ Pa dobro, saj to ni pomembno, pač so taki, da se ne želijo pogovarjati. /Umaknem se, sprijaznila sem se./ /Pa ja, saj sem*

že rekla, pa ni bilo nič drugače. Navajeni so tak, da se ne pogovarjajo veliko. Tega res ne morem nikakor rešiti./

Izpostavljeno je bilo tudi strahospoštovanje do očeta, ki se je kazalo tako, da si Č. ne upa izražati svojih mnenj, želja ipd., saj je bil s strani odraslih prevečkrat zavržen, kar je privedlo tudi do strahu.

Č, moški, 26 let, v VDC-ju je dve leti in pol: /Ata je bil bolj tak, bolj me je rad komandiral, pa bolj tak, kako hodim, pa da naj kaj naredim, samo jaz sem tiho./

Oba primera sta precej zapletena in potrebno bi bilo delo na družinah, saj vsaj nekdo od družinskih članov teh dveh oseb ne sprejema kot svojih, se ju morda sramuje, zato pa so odzivi nanju takšni, kot so.

Uporabniki so omenjali tudi razlike med njimi in brati oziroma sestrami, da je obravnavanje s strani staršev različno. Spodaj je podan primer sogovornice, ki govori o razliki med njo, ki je nekoliko močnejše postave, in sestro, ki je bolj drobna. Po opisu sodeč predvidevam, da mama vidi še druge razlike, zato uporabnico in njeno sestro tako različno obravnava. Skoraj upam si reči, da čeprav ima uporabnico rada, bi po svoje naredila vse, da ne bi kakorkoli izstopala, da bi bila »normalna«.

E, ženska, 37 let, v VDC-ju je 7 let: Pa je tudi res, da /jaz na primer moram hoditi od železniške pa do doma peš in obratno, ta mlajšo sestro pa mama pride iskat in jo pelje na vlak. Sem vprašala mamo, pa je rekla, da jaz lahko hodim. Njo vedno gre iskat, tudi v Š. (oddaljen kraj), če je treba. Pa sem rekla mami, da zakaj se dela taka razlika, sploh ker ona lahko gre hitro, jaz pa hodim dosti počasneje. Pa je rekla, da jaz naj hodim, da ne bo kaj narobe./ Da /jaz več pojem, sestra je pa suha, pa da se ne bi zredila še bolj. Pa razumem, da ko si nese kdaj kaj v Lj., da ne more hoditi, to ja, to je drugo. Da je pa vedno tak, pa ko ne vzame vedno kaj zraven, je pa spet drugo. Pa jaz hodim v največji vročini na primer ob petkih domov. Pa ko sem rekla kdaj mami, naj pride po mene, je rekla, da naj grem peš./

Glede prostorov doma sem pričakovala, da bodo uporabniki imeli lastne sobe, pa to ne drži v vseh primerih: eni uporabniki služijo dnevna soba za njeno sobo, druga uporabnica pa sobo deli še z bratom. Sogovorniki, ki živijo v bivalni enoti, imajo tako ali tako sostanovalca, ker so vse sobe polne in so vse narejene za dve osebi. V svojih sobah se počutijo dobro,

imajo mir, in čeprav jo načeloma še z nekom delijo, tudi zasebnost. Uporabniki iz bivalne enote jo imajo vsaj čez vikende, ko gredo sami domov ali pa ko gre domov sostanovalec oziroma sostanovalka. Tisti, ki živijo doma, pa so tudi zadovoljni s takim načinom življenja, kot ga imajo. Sostanovalec si v bivalni enoti niso sami izbirali oziroma to možnost je imel očitno samo eden.

I, moški, 45 let, v VDC-ju je 5 let: *S kom drugim bi se težko tako ujel, če bi zbiral koga drugega, ne vem, raje bi bil sam, tako da super, da /sem si izbral njega./*

Tudi drugi prostori so v souporabi z drugimi, doma z domačimi, v bivalni enoti pa imata po dve osebi skupaj kopalnico in stranišče. Zaposleni imajo svoje higienske prostore. Tudi zaklepanja ni. Zaklepa se občasno samo ena uporabnica, ki živi doma in to takrat, kadar ima na obisku fanta, da imata nekoliko zasebnosti.

J, ženska, 40 let, v VDC-ju je 7 let: */Ja, včasih pa tudi zaklenem/, samo jaz bi tako mogla ključavnico menjati, ker mi ne prime nekaj v redu. /Ko je G. (fant) pri meni, je najbolj v redu, da se, čeprav mama ni nikoli takrat prišla v sobo./*

Ovire

Uporabniki se srečujejo tudi z različnimi ovirami. Nekako sem predvidevala, da bodo govorili o telesnih in fizičnih ovirah, nisem pa nekako pomislila na psihične ovire in ovire pri samostojnosti. Kot psihično oviro je eden izmed sogovornikov izpostavljala (ne)komunikativnost. Gre seveda za osamljenost, pomanjkanje stikov, izkušenj z odnosi oziroma pomanjkanje resničnih odnosov, v katerih bi oseba lahko doživela tudi zanimanje drugih zanj. Dokler ni prišel v VDC Šmarje, se namreč ni mogel z nikomer pogovarjati oziroma vsaj ne veliko. Odkar je menjal okolje in dobil punco, pa mu jezik teče kot namazan. Sprememba okolja torej nedvomno vpliva na ogromno stvari, pri konkretnem uporabniku so bile te spremembe zelo pozitivno usmerjene.

F, moški, 51 let, v VDC-ju je enajst mesecev: */Zdaj sem starejši, vem, kako te nastanitve potekajo, sem se že navadil pa sprejel, pa tu sem še punco spoznal in je verjetno tudi to vplivalo na vse skupaj./*

Kot telesno oviro sta dve uporabnici navedli delno slepoto, ena namreč loči samo svetlobo in temo, druga pa tudi zelo slabo vidi, vendar svoje natančne dioptrije ne pozna. Zaradi tega imata težave z dostopanjem oziroma z orientacijo – včasih imata denimo občutek, da

je nekaj na levi strani, vendar je na desni. Kar mnogo uporabnikov ima na splošno težave z vidom in pri vsakodnevnem delu in gibanju potrebujejo korekcijska očala. Tudi zlom noge in poškodba roke sta bili kratkotrajna telesna težava, ki je povzročila odvisnost od nekoga drugega. Uporabnika, ki sta starejša od 40 let, pa kot telesno težavo navajata že sluh, se pravi težave s sluhom in težave pri spominjanju stvari, kar pa nekako sovпада z leti.

Za slepe in slabovidne so težava semaforji, saj ne vidijo barv, ki se spreminjajo, in ne vedo, kdaj lahko gredo čez cesto, zato je zelo pomembno, da semafor vsebuje tudi zvok, torej, da piska, ko lahko pešec gre čez cesto. Zdelo se mi je pomembno, da osebe sploh poznajo ovire, da niso tako otopele, kot na primer pri plačilih, ko jih je veliko omenilo, da je pomembno, da je vsaj nekaj boljše kot nič.

B, ženska, 38 let, v VDC-ju je leto in pol: */Ponekod imajo semaforje, ki piskajo, tisto mi je v redu, samo ni vsepovsod.*

K, ženska, 35 let, v VDC-ju je 5 let: */Ja, čez semaforje ne morem iti, ker luči ne vidim, pa takrat me lahko avto rukne. Mama me je tudi mogla spremljala do šole, da sem lahko do tja prišla, ker nisem videla semaforjev, čeprav šola je bila blizu, sva hodili peš./*

Očala so sicer pripomoček ob neki oviri, ampak včasih so lahko tudi ovira, na primer spati ne moreš z njimi. Ena izmed sogovornic pa je izrazila svoj pogled na to, zakaj so očala lahko ovira.

H, ženska, 30 let, v VDC-ju je 10 let: *Plavam z očali. Si jih pa med plavanjem pošpricam, samo mi potem A. (ena od zaposlenih) pomaga, da obrišem. Drugače pa /motijo me, ko jokam. Ker si ne morem v redu obrisati oči./*

Težava je tudi dostopnost, bodisi do prostorov bodisi so nedostopna prevozna sredstva, avtobus, kombi ali vlak, saj so stopnice, če govorim o prevoznih sredstvih, narejene precej navpično in je prostor ob vstopu zelo ozek. Sogovornica spodaj govori o tem, da se s težavo spravi v kombi, saj ni prilagojen na sprednji strani.

D, ženska, 32 let, v VDC-ju je 7 let: *Ja, /ni posebej narejenih stopnic, tukaj mi res mora vedno kdo pomagati. Isto kot na primer na avtobusu. Tam sem bila menda samo enkrat, s šolo, ko smo šli ne vem kam, samo vem, da je bila muka./*

Ni pa težavna samo dostopnost v prostore, torej kako priti v neko stavbo, ampak je dostopanje težavno tudi v samih prostorih, na primer na bazenih.

H, ženska, 30 let, v VDC-ju je 10 let: */Drugače ob bazenih pa, ko je voda, imam natikače, ki mi ne drsijo, pa hodim počasi. Pa tudi ne morem v bazen iti po onih ta strmih stopnicah, ker me je vedno strah, da bom kr padla v bazen, da mi bo zdrsnilo, grem po onih normalnih, ko gre večina notri./*

Ovira pa je tudi samostojnost oziroma boljše rečeno nesamostojnost. Nesamostojnost je odvisnost od drugih ljudi (oblačenje, hranjenje, spremljanje v javni prostor ipd.). (Zaviršek 2014). Uporabniki potrebujejo pomoč bodisi staršev, skrbnikov, zaposlenih bodisi ljudi, ki jim v tistem trenutku lahko pomagajo. Na primer pregled pri zdravniku: tudi pri obravnavah, ki so jih imeli ali jih še imajo (bioenergija, preventivni pregledi), v večini primerov za tovrstno dejanje potrebujejo spremstvo, torej starše, skrbnike ali zaposlene, tudi druge, bolj sposobne uporabnike. Razumem, da uporabniki potrebujejo spremstvo, vendar me je razjezilo to, da so vsi ljudje, s katerimi sem se pogovarjala, sposobni govoriti zase, sposobni povedati, kaj jih teži in boli, ampak večinoma zanje v ambulanti govori tista oseba, ki jih spremlja. Že mene razjezi, ko sem samo opazovalec, uporabniki pa se ob tem soočajo z občutki nemoči, ker ne pridejo do besede, in s slabimi občutki, ker ne povedo točno tistega, kar mislijo in želijo, ker zanje govori nekdo drug, če že govorijo, pa jih nekdo prekinja in popravlja. Prva sogovornica je izpostavila primer, ko zaposleni govorijo namesto nje, druga pa je omenila, da to pri zdravniku počne mama.

E, ženska, 37 let, v VDC-ju je 7 let: */Rajši bi kdaj bila tudi sama, ker imam občutek, da se potem zdravnica bolj pogovarja z zaposlenim kot z mano, čeprav sem jaz bolna/. /Lahko bi kdaj še kaj drugega povedala, pa enostavno ne morem, če je kdo zraven, ker niti ne prideš do besede./*

H, ženska, 30 let, v VDC-ju je 10 let: */Ni mi v redu, rada bi kdaj povedala tudi kaj sama, sam sej veš, kaka je mami, ona je tam vsemogočna pa glasna, jaz sem pa ona tiha./*

Samostojnost/nesamostojnost

Obstajajo stvari, pri katerih uporabniki radi izpostavijo svojo samostojnost, na primer pri oblačilih. Oblačijo se sami, sami izbirajo in kombinirajo oblačila, pomoč potrebujejo pri nakupih in včasih pri kombinaciji določenih kosov oblačil. Tudi glede osebne higiene

povedo, da veliko naredijo sami. Najbolj pomembna pa se mi zdi izjava enega izmed uporabnikov, ki pove, da ko je doma, se sam odloča, kam bo šel in kam ne, kar kaže na resnično korekten odnos v družini.

I, moški, 45 let, v VDC-ju je 5 let: */Zdaj se pa tako sam odločam, če bom šel ali ne kam, ko sem na primer doma. Samo zdaj pa bi rad mir, pa mi niti ni, da bi kam šel./*

Tudi glede zbujanja so relativno samostojni, večina se jih zbuja z budilko in sami. Določene, predvsem tiste, ki so v bivalni enoti, hodijo zaposleni preverjat, če so se uspeli zbuditi ali ne. Veliko jih ima tudi neka jutranja opravila, ki jih opravljajo sami. Kar se tiče poteka popoldneva, velikokrat niso posledica samostojnega odločanja, ampak drugi določajo, kako bo popoldan potekal oziroma kaj vse morajo narediti. Za določena dela zunaj se včasih odločijo sami, večkrat pa jim je naročeno, bodisi s strani staršev bodisi s strani zaposlenih, pri tistih, ki živijo na bivalni enoti. Predvsem je to prišlo do izraza v bivalni enoti. Uporabniki točno vedo, kakšno je njihovo delo v ponedeljek, kakšno v torek in tako naprej. Kaj pomeni, če si dežuren in kaj, če nisi. Tudi dežurstev si ne izbirajo sami, to določijo zaposleni. Spet neki rituali, ki jih počnejo dan za dnem, teden za tednom. Ni trenutkov, ki se zgodijo spontano, ampak so vnaprej načrtovani.

G, moški, 39 let, v VDC-ju je 10 let: */Vsak dan imamo sesanje, čiščenje sob, včasih še kopalnico zraven, ob torkih pač. Potem pa priprava večerje, če si dežuren, pa še pospravljanje kuhinje, kasneje pa kako gledanje televizije ali pa pomagat komu kaj, ker eni naredijo vse sami ali pa s pomočjo zaposlenega, drugi pa res rabijo še kako pomoč več, tam pa tudi jaz pomagam. Drugače pa jaz tudi kosim zunaj, čistim okolico. No, ko to naredimo, pa se lahko sprehajamo ali pa delamo kaj notri./*

Kot sem rekla, vidi se, da je vse določeno in predvideno, ni nekih trenutkov, ko se v hipu odločiš, da boš pa naredil to in to, ker imajo določen sistem, da lahko vsi funkcionirajo složno.

O poteku popoldneva se sami odločajo predvsem tisti, ki živijo s svojimi starši oziroma skrbniki. Ti uporabniki pomagajo pri domačih opravilih, se vozijo s kolesom, gredo na sprehod ali gledajo televizijo.

Odraslost

Uporabniki imajo različne opredelitve odraslosti, vsak si besedo »odraslost« razlaga drugače. Definicije so me izredno prevzele, zato jih želim izpostaviti:

B, ženska, 38 let, v VDC-ju je leto in pol: */Meni pomeni, kako bi rekla, da se lepo obnašam, da ne zmerjam, da ne preklinjam, da ne nerviram druge, ker to sem tudi kdaj delala/, zdaj pa če mene kaj muči, grem na samo, pa se zjokam, pa mi je boljše. /Odrasla sem, ker lahko delam neke stvari./ /.../ /Lahko si zdaj posteljem, oblačila zložim, juho si lahko sama vzamem./ Drugače kuhat pa prati pa ne morem, pa še dosti je drugih stvari, ki jih ne morem, na primer tudi likati.*

Č, moški, 26 let, v VDC-ju je dve leti in pol: */Da si dosti zrel in star za neke stvari. Na primer za spolnost, ne moreš tega delati, če si otrok./ /Pa ko odrasteš, lahko greš delat izpit za avto. Greš v višje šole. Potem dobiš službo, če jo dobiš./*

D, ženska, 32 let, v VDC-ju je 7 let: */Da se ne obnašam otročje, se pravi, da me ne lamle, pa mi ne seka, pa da ne tekam za fanti. Pa trudim se, da se ne stiskam toliko, ker to ni primerno za odraslo osebo, jaz sem že velika punca in bi se lahko potrudila pa odnehala./ Da /lahko več pomagam/ pa zdaj /lahko imam fanta./*

E, ženska, 37 let, v VDC-ju je 7 let: *To /mi pomeni veliko./ /Jaz sem odrasla. Prej ko sem bila mlajša, nisem stvari tako dojemala, kot jih zdaj./ Pa /zdaj, ko sem odrasla, imam tudi več prijateljev, pa tudi boljše se počutim. Imam res res dobro prijateljico D., ne vem, kaj sem naredila, da jo imam./*

F, moški, 51 let, v VDC-ju je enajst mesecev: */Po moje, da sem jaz odrasel glede na to, koliko sem star./ /Ko sem bil otrok, sem bil sramežljiv, nagajiv, razposajen, igrali smo se, zdaj tega ni. Ni več otroških iger, niso mi več zanimive, razen če bi moral kakega otroka imitirati./ /Stvari bolj sprejemam, kot sem jih. Spremembe so./*

G, moški, 39 let, v VDC-ju je 10 let: *Hmm, /da si zrel, da si polnoleten, da znaš za sebe poskrbeti, da veš, kaj lahko, kaj ne. Ti se od otroštva dalje učiš, kaj je pomembno za odraslost./ /Ko si polnoleten, da lahko odločaš o tem, kaj lahko narediš pa kaj ne. Da znaš sprejeti kritiko, ko ti bo na primer rekel kdo od zaposlenih, da nekaj nisi v redu naredil, da znaš to sprejeti, ne pa da se muliš in delaš po svoje./*

H, ženska, 30 let, v VDC-ju je 10 let: *Ja, /staram se/, letos že bom 30. Pa /lepo se zdaj obnašam, pomagam drugim./*

I, moški, 45 let, v VDC-ju je 5 let: *Ja, hah, ne vem kaj bi zdaj rekel, sploh. /Pomeni odrasti na en ali več načinov. Jaz sem že zdaj toliko star, da sem dejansko že odrasel. Pa vsak si razlaga to na svoj način. Zdaj, če gledam kot takrat, ko sem bil otrok, so drugačna leta, starejši sem, tudi drugače razmišljam, imam neke druge težave, kot prej, ko sem bil otrok./*

J, ženska, 40 let, v VDC-ju je 7 let: *Da /več razmišljam, več vem/, /spoznaš različne ljudi, z različnimi ljudmi se lahko pogovarjaš, res več tega razmišljanja, nekako tudi veš, kako se s kom pogovarjaš, da ne pristopiš do vsake osebe enako, da se drugače pogovarjaš z uradno osebo, fajn je, da spoznavaš ljudi, da niso samo prijatelji krog ljudi, s katerimi se pogovarjaš./*

K, ženska, 35 let, v VDC-ju je 5 let: *Zdaj si me pa dobila.. Hmm. /Čeprav sem opredeljena kot otrok z duševno motnjo in sem invalid, sem kljub temu odrasla, čeprav tista specifična vedno ostane. Otroci si do 18. leta, ko rabiš pomoč staršev in oskrbnikov./*

Razmišljanja so zelo raznolika in kažejo na to, da uporabniki veliko razmišljajo o določenih stvareh, ali pa so se o tem že s kom pogovarjali. Najpogosteje se nekako kot znak odraslosti pojavi starost, seveda pa so s tem povezane tudi neke zmožnosti oz. možnosti, ki jih kot odrasel lahko delaš, so ti dovoljene, medtem ko za otroka nekaj ne bi bilo dovoljeno. Vmes so bile izjave, da kot odrasel že veš, kako se s kom pogovarjati, da se ne moreš z vsako osebo pogovarjati na enak način – spet nekaj, kar je morda družbeno samoumevno in ne razmišljamo o tem vsak dan. Pa tudi izjava osebe K., ki pravi, da je njena diagnoza drugačna od tega, kar dejansko je, v diagnozi je opredeljena kot otrok, sicer pa je odrasla oseba. Po Zakonu o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (Ur. l., št. 58/2011, 1. člen) se usmerjanje otrok, mladoletnikov in polnoletnih oseb ureja s posebnimi vzgojno-izobraževalnimi potrebami ter določajo načini in oblike izvajanja vzgoje in izobraževanja. Določbe zakona izjemoma veljajo tudi za izobraževanje polnoletnih oseb nad 21. letom starosti do vključno 26. leta starosti, ki se neprekinjeno izobražujejo v prilagojenih programih poklicnega in strokovnega izobraževanja z enakovrednim izobrazbenim standardom ter posebnega rehabilitacijskega programa. Določbe tega zakona izjemoma veljajo tudi za izobraževanje polnoletnih oseb nad 21. letom starosti do vključno 26. leta starosti, ki so vključene v program izobraževanja in usposabljanja za odrasle, ki je

del posebnega programa za otroke z oznako zmerne, težje in težke motnje v duševnem razvoju. Potemtakem se je njena opredelitev morala spremeniti, vendar oseba tega niti ne ve ali pa točno ne razloči med več izrazi. Pravi tudi, da je invalid, kar drži v zakonodajnem pomenu, saj ima status invalida. Po Zakonu o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb (Ur. l., št. 41/1983, 1., 7. čl.) je invalid oseba, ki je zmerno, težje, težko ter najtežje telesno prizadeta. Ti ljudje se ne morejo usposobiti za samostojno življenje. Status invalida in materialne pravice po tem zakonu pridobijo prizadete osebe z dopolnjenim 18. letom starosti oziroma z dnem ugotovitve invalidnosti, če je bila ta ugotovljena kasneje v času rednega šolanja, vendar najdlje do dopolnjenega 26. leta starosti.

Partnerska zveza

Tudi ko so uporabniki skušali opredeliti partnersko zvezo, so bila njihova mnenja zelo raznolika, gosta, premišljena, mogoče bolj povezana z nekimi lastnimi željami, z nečim, kar so že izkusili, kar si sami želijo, morda povezana s tem, kar nekje vidijo ali pa so videli, ali pa zgolj interpretacija tega, kar jim je nekdo o partnerstvu povedal oziroma so bili o tem tako ali drugače seznanjeni.

B, ženska, 38 let, v VDC-ju je leto in pol: */Meni je važno, da ima oseba srce v redu, pa da maš roke pridne, si prijazen, mu pomagaš, spoštuješ človeka, se razumeš z njim kot fantom./*

D, ženska, 32 let, v VDC-ju je 7 let: */Ojoj, zdaj si me pa našla. Amm ... /za mene pomeni, da me objame/, pa kaj še? Amm ... /da mi kakega lupčeka da (fant), za dobro jutro že, da imam dan polepšan/. Drugače /pa, da si kaj poveva, pa da je z mano, da mu lahko zaupam./*

E, ženska, 37 let, v VDC-ju je 7 let: */Da se dva razumeta, da si razkrijeta svoja čustva. Da probleme rešujeta skupaj, ne najprej z drugimi, pa jaz na primer sploh ne vem, kaj se s fantom dogaja./*

F, moški, 51 let, v VDC-ju je enajst mesecev: */To pomeni, da sva drug do drugega v redu, da sva iskrena, srečna./*

G, moški, 39 let, v VDC-ju je 10 let: */Da imaš koga rad. Da se ne kregaš, če pa že, pa da se lahko pogovoriš, da se lahko pobotaš, ker takrat čutiš ljubezen v sebi, da veš, da je vreden./*

I, moški, 45 let, v VDC-ju je 5 let: */Mi pomeni, da imam nekoga ob sebi, se pravi punco, ki jo imam rad./ Ampak /to ne pomeni, da imam nekoga zraven zaradi seksa, spolnih odnosov. To ne. Pa tudi nastradala bi, ker take stvari pač v teh institucijah niso dovoljene, pa še punca lahko zanosi./ /Mi pa tudi veliko pomeni, da sva veliko skupaj./ Pa /pomembno je tudi, da se razumeš z osebo, da se pogovarjaš./ /Pomembna je sama ljubezen, delo na vsem tem./*

J, ženska, 40 let, v VDC-ju je 7 let: */Predvsem, da se ujameva, raziščeva neke življenjske zgodbe, narediva neke dogovore, kako bo to funkcioniralo, se pogovoriva o stvareh, ki naju motijo, sama razčistiva stvari, se imava rada, si zaupava in si verjameva./ /Imava neke skupne želje, na primer midva si oba želiva, da se bi poročila./*

Iz primerov sodeč vsi partnersko zvezo vidijo kot ujemanje dveh ljudi, veliko pogovora, stikov, sreče. Nekateri to imajo, drugi so imeli, tretji pa si tega močno želijo. Kar me ni presenetilo, je bilo to, da za svoje zveze nimajo podpore domačih, podporo imajo v VDC-jih s strani zaposlenih, mogoče s strani bratov, sester, redkokdo s strani staršev, podpora pa je seveda tudi s strani drugih uporabnikov. Ena izmed uporabnic je rekla tudi, da za zvezo ne bi bila sposobna, ker je slepa in ker ne bi mogla ničesar fizično narediti. Po pogovoru sodeč so ji take stvari najbrž povedali doma in je nekako tudi sama začela vanje verjeti, ker se pri njej čuti delček želje po tem, da si tega kljub temu nekoliko želi.

B, ženska, 38 let, v VDC-ju je leto in pol: */Zakaj bi imela fanta, vidim ne, sposobna nisem .../ Glej, /ne morem kuhati, ne morem prati/, pa /to je treba znati tudi kaj za njega narediti/, to /ni zdaj samo to, da bi jaz samo fanta imela/. Plus tega še /zdrava nisem/.*

Ženska živi v ruralnem okolju, kjer so kmečki ljudje, in tam je pomembno, da ženska zna opravljati gospodinjska opravila, da jih zmore. Doma sicer vedno kaj dela, ampak nič od naštetega in jo verjetno doma zaradi tega tudi ponižujejo. Moje sklepanje temelji predvsem na že podanih izjavah in na tem, da vem, da se z domačimi ne razume in da se nihče sploh ne želi pogovarjati z njo oziroma se kakorkoli z njo ukvarjati. Manj kot je vidna in slišana, boljše je za ostale družinske člane, po njihovem mnenju sodeč.

Vprašala sem jo med drugim tudi to, glede na njeno zadnjo izjavo, da ni niti zdrava, da bi lahko imela fanta, če imajo fanta samo zdrave punce, pa je rekla, da ne, ampak da je to njeno pomanjkanje zdravja samo še en razlog več za njeno odločitev. Po svoje je to globoko razmišljanje, po drugi strani pa se mi zdi škoda, da je njeno razmišljanje takšno

kot je, saj je ravno to tisto, kar ji onemogoča, da bi lahko imela partnerja. Razumem tudi dejstvo, da je v prejšnjem zavodu imela negativno izkušnjo (bila je posiljena) in tudi to, da verjetno takrat tega niso najbolj predelali, kar vpliva na njeno razmišljanje o fantih in odnosih z njimi.

B, ženska, 38 let, v VDC-ju je leto in pol: *Glej, pa še to je, /kolikokrat se zgodi kakšno »s*anje«, pa se komaj rešiš/, res /bolje, da si sam/, ti nič ne manjka, vsaj meni ne.*

Ko je povedala »kolikokrat se zgodi kakšno »s*anje«, je s tem opisovala stalna posilstva, iz katerih se ni zmoгла in znala rešiti. Kdo je v zavodu Dobrna za to vedel in kdo ne, ni povedala, dejstvo pa je, da ko so zaposleni to ugotovili, so informacijo posredovali staršem, kjer pa ni imela podpore. Za vprašati se je, če jo je imela v zavodu, ker če bi jo imela, bi vedela, na koga se obrniti in bi se stalnost nasilja že prej končala in tudi ustrezno bi šla čez bolečino in občutke, ki jih je v tistem obdobju doživljala. Ne bi se počutila krive, ker starši so namreč trdili ravno to, da je kriva sama. Vsekakor je pomembno, kako predelaš situacije, ki te bremenijo, ker tako je življenje potem nekoliko lažje, ne obremenjuješ se celo življenje zaradi morebitno čisto napačnih vzrokov. Še dva sogovornika sta govorila o slabih izkušnjah v preteklosti, ker sta to na ustrezen način predelala, imela podporo in razumevanje, pa imata danes oba srečni zvezi. Prvi primer je zgodba sogovornice, ki je govorila o svojih preteklih razmerjih.

E, ženska, 37 let, v VDC-ju je 7 let: */Drugi (fant, partner) je bil B. G. (fant iz VDC Golovec), tretji je bil A. (fant iz VDC Golovec), ki me je spravil na stranišče, pa mi je hotel otroka narediti. Četrty je bil, pa ne da sem zdaj kurba, da ne bi kdo mislil, ampak je bil spet A. (fant iz VDC Golovec). Potem gremo naprej, VDC Šmarje, kjer je bil P., zdaj pa A./ /Moram reči, da B.G. (fant iz VDC Golovec) je znal izkoriščati. Ko sem hodila na plavanje, mi je ves čas govoril, da naj mu to kupim, naj mu ono kupim. In tisti, ki je učil plavanje (eden od zaposlenih), je to ugotovil in mi je rekel, da naj mu ne kupujem, če mi on ne vrača. Pa je potem tudi ta klical moje starše domov, pa jim je povedal, kaj mi B. (fant iz VDC Golovec) dela. B. (fant iz VDC Golovec) me je drugače enkrat peljal na WC, pa mi je z britvico šel brit ta spodnjo./*

Gre za nasilne slike, ki jih je morala tekom življenja doživljati moja sogovornica. Ona je imela glede tega doma izredno podporo. Čeprav je mama velikokrat ni enako obravnavala kot njeno sestro in so bile stvari, ki bi jih lahko drugače izpeljala, pa ji je glede tega

izredno stala ob strani. Vedno ji je lahko uporabnica take stvari povedala in sta se pogovorili o tem. Imela pa je podporo tudi v VDC Golovec, saj se je delavec, ki je učil plavanje, za njo zavzel in jo rešil iz začaranega kroga izkoriščanja. Če so glede tega kasneje imeli pogovore v VDC Golovec, uporabnica ni omenjala, povedala pa je, da se je o vsem tem pogovarjala z mamo.

Drug primer pa je primer sogovornika, ki je imel izkušnjo z nasilno partnerko, s katero je bil v razmerju zelo dolgo časa. Najpogostejša oblika nasilja žensk nad moškimi poteka na verbalni ravni, se pravi ženske manipulirajo, ponižujejo, žalijo moškega, kar pa zanj pomeni stres, obremenitev in to vodi do čustvenih posledic – agresija, bes, nizka samozavest. Telesnih napadov naj bi bilo manj, ker so fizično moški močnejši od žensk. (Zajc, 2010) Moj sogovornik se je te partnerke rešil, ko je spremenil okolje, ko je šel iz VDC Golovec v VDC Šmarje pri Jelšah. Če bi bil še vedno tam, bi najbrž še vedno doživljal vsa agresivna dejanja punce. Sicer jih ni podrobno opisoval, je pa povedal, da ga je med drugim tudi tepla.

G, moški, 39 let, v VDC-ju je 10 let: *Sej /prej sem imel eno punco 12 ali 13 let, pa ni bilo to to, kar sem si jaz želel, svobodo, prijaznost/... /Bila je agresivna, nasilna. Jaz pa tudi ves čas nisem mogel dopuščati, da me tam tepe pa ne vem kaj./*

Velika večina mojih sogovornikov, kot sem že omenila, nima neke podpore za svoje zveze, nima spodbud, najpogosteje so to starši oziroma skrbniki, ki partnerskih zvez ne odobravajo. Njihovi razlogi se skrivajo v posledicah, ki jih lahko prinese s seboj zveza. Bojijo se, da bodo njihovi otroci oziroma danes že odrasli ljudje začeli s spolnostjo in da bodo dobili otroka. Pozabljajo pa v takšnih primerih na možnost zaščite, s katero bi se dalo ta strah omejiti in zasidrati. Prav tako kot oni in kot ostali ljudje si tudi njihovi otroci (ker gre najpogosteje za starše, ki ne dovolijo spolnosti) želijo izkustva tovrstnih občutkov, užitka, imajo svojevrstne potrebe. Velikokrat bi bili ljudje z oviro, če bi dobili otroka, mnogo boljši starši kot ljudje, ki so družbeno videni brez ovire, saj se soočajo s tabuji, ovirami, nečim, kar je videno drugačno, grdo morda, in bi svoje otroke učili sprejemati vse to, ne pa da dandanes ljudje v veliki meri pogledajo stran, že če vidijo nekoga samo na vozičku. Čeprav, kot pravi Koželj (2009), na hendikepirane ljudi družba gleda drugače, obravnava jih neenakovredno. Poudarjajo se nezmožnosti, ovire in občutek, da niso sposobni. Če se hendikepirani osebi doda še status starša, je pogled družbe še bolj diskriminatoren, stigmatizirajoč. (Koželj, 2009:9)

Primer sogovornice je, da starši ne smejo vedeti, da ima v VDC-ju oziroma v bivalni enoti fanta, saj tega ne podpirajo, ker so mišljenja, da lahko zanosi in dobi otroka. Nihče od staršev oz. skrbnikov pa v teh pogovorih ne omenja zaščite oziroma je ta pogovor s starši (z mamo) imela samo ena uporabnica, ki so ji bili potem spolni odnosi s partnerjem, ki ga je imela v bivalni enoti, dovoljeni.

D, ženska, 32 let, v VDC-ju je 7 let: */Starši recimo tudi za zdaj ne smejo vedeti. Ker o tem sem doma jaz že spraševala doma, če lahko imam fanta. Potem pa je moja mama rekla, da pač, da ne, da ga ne morem imeti./ Da se boji, da bom zanosila in da ne bo mogel nihče skrbeti za otroka./*

Drug primer pa je primer sogovornice, ki ji prav tako mama ne dovoli imeti fanta. Sogovornica živi doma, tako da ji je veliko težje kot sogovornici v zgornjem primeru. Brat jo sicer podpira, oče je zelo malo doma, seveda pa mamino mnenje preglasi vsa ostala in tako ne sme imeti fanta iz že omenjenega razloga v prejšnjem primeru – ker lahko zanosi.

H, ženska, 30 let, v VDC-ju je 10 let: */Ne smem/, saj veš, kako je mamica. /Prepovedujejo mi doma./ /Če bi brata vprašala, bi dovolil./ /Boji se, da bi bila noseča, da jaz ne bi mogla skrbeti za otroka./*

Zanimivo je, da se je tudi vsaj eden izmed uporabnikov srečal s prepovedjo staršev glede partnerske zveze, ker načeloma so ženske tiste, ki imajo težave, lahko nosijo neke posledice, ampak v tem primeru je bila mama zelo striktna, učenje, ne pa punce. Takrat je bil sicer res star 13, 14 let, morda nekoliko mlad za zvezo, mama pa je le želela, da dokonča šolo.

F, moški, 51 let, v VDC-ju je enajst mesecev: */Mama je bila stroga. So mi bile punce v šoli vseč in je učiteljica povedala to mami, kot da je vedela, da je ona bolj stroga kot oče, pa je takrat malo manjkalo, da me ni s šibo. Ni dovolila tega. Da v šoli se moram učiti ne pa letati za punce, je rekla/, da ne sme slišati glede tega nikoli več.*

Seveda pa so se srečevali, ali pa se še, z željami po partnerju oziroma partnerki, kar je logično. Smo živa bitja, proizvajamo miselne procese, in ker imamo čustva, si posledično tudi neke stvari želimo.

Č, moški, 26 let, v VDC-ju je dve leti in pol: */Bi jo pa rad imel enkrat/. Upam, da bo enkrat kaj./ /.../ /Bil bi srečen. Pa ko mame ne bi bilo več, se ne bi toliko na sestro obesil.*

Želim si, da bi me imela rada, pa da bi mi pomagala kaj, kaka oblačila zlikati, da bi kaj skuhala, da bi imela dober avto, kaki BMW. Potem kasneje bi se poročila, pa posvojila otroka, če ne bi mogla imeti svojih otrok, ker jaz imam rad otroke./

Razmišljanje sogovornika se mi zdi sicer razumsko, po drugi strani pa je lahko to tudi izkoriščevalno razmišljanje, saj si želi nekoga, da v prihodnosti ne bi obremenjeval sestre. Odgovor je tipično hierarhičen – kuhanje in likanje je žensko delo. Se mi pa zdi zrelo razmišljanje glede otrok, ve kako bi postopal, če s partnerko ne bi mogel imeti lastnih otrok.

Tisti, s katerimi sem se pogovarjala in ki imajo partnerje, ti prihajajo iz VDC-ja oziroma tudi bivalne enote. Ti pari imajo podporo zaposlenih, čeprav se je tekom let že nekajkrat zgodilo, da sta se dva uporabnika razšla, pa sta se kasneje spet pobotala ali pa so se pari zamenjali. Spijo ne skupaj, to možnost ima le en par, kjer uporabnica živi doma, njen partner, ki živi v bivalni enoti, pa občasno pride k njej. V bivalni enoti je s prejšnjim partnerjem imela to možnost ena uporabnica, a sta se razšla. Na tem, da se je to izpolnilo in začelo udejanjati, so delali tako zaposleni kot uporabniki, saj je to potrebno sprejeti iz vseh strani, potrebna so strinjanja vseh udeleženi. Pomembno pa je tudi zavedanje ostalih uporabnikov, da imata lahko partnerja, ki sta skupaj v sobi, tudi spolne odnose. Par pa se mora zavedati, da v celotnem objektu ni sam in da ne moreta imeti spolnih odnosov kar v dnevni sobi, kjer se nahajajo vsi. Vidi se, da zaposleni res delajo na uporabnikovih čustvenih potrebah, da jih jemljejo kot sebi enake, ne pa kot uboge in nezmožne, vsaj res glede te čustvene strani, občutkov in potreb. Nekaj teh ljudi, ki so v zvezah, je sicer omenilo ljubosumnosti s strani ostalih uporabnikov, kar se mi zdi normalno in prisotno povsod, ne samo v takih institucijah.

H, ženska, 30 let, v VDC-ju je 10 let: */Ljubosumni so bili, ker sva se midva lupčkala, sicer sva se skrivala, sva se pa tudi pred drugimi/, so naju čisto drugače gledali. /Saj še zdaj so kdaj./*

Kar si želijo glede svojih zvez, pa je trajanje in zasebnost. Predvsem tega zadnjega, se pravi zasebnosti, jim primanjkuje in vse, kar si želijo, so neki trenutki samo zase, za osebo in njenega partnerja oz. partnerko.

D, ženska, 32 let, v VDC-ju je 7 let: */Želim si, da bi dolgo trajalo/. /Kasneje tudi skupno sobo/, tak kot sta imela P. in P. (par, ki je živel skupaj v bivalni enoti), /pa da bi imela kasneje tudi zasebnost, ker zdaj sva v skupnih prostorih pa nisva nič sama./*

E, ženska, 37 let, v VDC-ju je 7 let: *To je /zaenkrat kar težko, ker nama ne pustijo v sobo, da bi lahko bila vsaj 5 minut sama./ /Skupaj sva lahko na primer na fotelju, ampak tam naju vsak vidi./*

Vidi se, da je potreba po zasebnosti velika, da si želijo manj nadzora, da želijo, da zaposleni spoznajo, da vedo, kaj počnejo in da imajo iste potrebe kot vsi.

Predvsem ženske uporabnice sanjajo tudi o poroki. Ena ima konkretne želje, kako in kaj bo vse potekalo.

J, ženska, 40 let, v VDC-ju je 7 let: */Najbolj pa, da bi se enkrat poročila. To je moja največja želja/. /V ožjem krogu, da bi prišli tisti, ki jih imava res rada/, ampak jaz /ne bi jih toliko povabila, že zaradi njega, ker jih nima/. Pa /za obleko ne bi dala veliko, bi pa si jo kupila, pa imela bi dolgo in belo obleko, pa vlečko/. /Prstane bi imela pa tak, da bi v mojem imela biserček, on pa bi imel navadnega ali pa da bi oba imela enake z biserčki/. Pa /za šopek, ne bi ga metala, ampak bi ga izročila/. /Pa praznovala bi obletnico poroke, pa bi si takrat spet kako novo obleko kupila./ Drugače /on bi pa imel modro obleko ali pa bi bila oba v belem stilu/. /Otrok drugače tak ne morem imeti, takrat je pač lahko bilo, zdaj ne, pa tako sem zaščitena. Je pa res, da si želim tega, to je več vredno, kot da bi mi kdo dal ne vem kak dragoceno rožo na svetu. Pa tudi starši bi me podpirali.*

Kot da si želi neke pravljice po vseh padcih, ki jih je v življenju doživela. Imela je namreč splav, saj je v 18. letu zanosila, in ker ni vedela kdo je oče, je splavila. Zdaj je otrok vsako leto večja želja, ampak ve, da emocionalno ni zmožna skrbeti zanj, saj ima emocionalne motnje, za otroka pa kdo drug razen staršev ne bi mogel poskrbeti. Čeprav bi jo pri tej odločitvi podpirali, se zaveda, da so tudi oni vsako leto starejši.

Obstajajo tudi Svetovalnice za pare v okviru Sožitja, o čemer sama nisem veliko vedela, vendar mi je ena izmed sogovornic, ki je uporabnica le-tega, razložila, kako stvari potekajo.

J, ženska, 40 let, v VDC-ju je 7 let: *Drugače pa /hodiva v Celje za pare v svetovalnico, pa se tam ogromno naučiva, imava to preko Sožitja./ /Sprašujejo nas, kako dolgo sva skupaj,*

kaj imava skupnega, če imava odnose, res vse, vse o partnerstvu/. Pa ti potem odgovarjaš, pa /so kake igre, pa neki plesi so, taki romantični, pa kavo pijemo skupaj, pa jogo, pa kovanje imamo tudi, res še pa še. Pa po trgovinah smo že šli, pa smo mogli drug drugemu nekaj kupit/. Kar smo pač želel kupit oziroma oni nam.

Čeprav sem že nekaj časa prostovoljka v VDC-ju, tam sem imela tudi prakso, za vse aktivnosti uporabnikov nisem vedela in to mi je bilo res nekaj novega. Sicer se ne izvaja vsako leto, ampak vsako leto vključijo nek drugi par, nazadnje na primer mojo sogovornico in njenega partnerja. To poteka preko Društva Sožitje Celje – gre za društvo, ki pomaga osebam z oznako motenj v duševnem razvoju, ima pa različne dejavnosti za okoliške občine in ena izmed njih je tudi ta svetovalnica za pare. (<http://www.sozitje-celje.si/onas>)

Ena uporabnica, s katero sem se pogovarjala, pa se sooča z drugo težavo glede zveze – oddaljenostjo. Ima partnerja, ki je v drugem VDC-ju, in njuni stiki so vse prej kot pogosti. Ker živi na bivalni enoti, seveda on tam ne more prespati, ker ni dovolj prostora, odkar je kapaciteta zasedena, ona pa k njemu ne more, ker obstajajo ovire, neki strahovi v glavi, ki jih še ni premostila.

K, ženska, 35 let, v VDC-ju je 5 let: Tak /enkrat na mesec, če se, na teh prireditvah, ko so/. /Preko sms-a, kličeva se enkrat na teden/. Sej /ga pogrešam, slišat se pa ne moreva večkrat, ker bi bil prevelik račun, telefon je predrag/. /.../ /Nimajo delavci časa, da bi mene peljali gor ali pa njega dol. Mogli bi se to malo bolj dogovorit.

Kot je povedala, se vidita zelo poredko, morda na kakšnih prireditvah, ki jih imajo VDC-ji, tudi preko tehnologije se ne slišita veliko, da bi se fizično videla, je pa onemogočeno, ker delavci v VDC Šentjur nimajo časa, da bi njega pripeljali v VDC Šmarje in obratno. Seveda so to ovire, ki jih ima v glavi, o tem se namreč še z zaposlenimi ni niti pogovarjala, tako da verjamem, da bi se našla priložnost, ker so tudi eni izmed drugih uporabnic VDC-ja Šmarje pri Jelšah že večkrat pripravili presenečenje, da jo je prišel obiskat fant iz VDC Slovenske Konjice.

Spolnost in zaščita

Strah je prisoten tudi glede spolnih odnosov, in sicer zaradi različnih situacij, ki so jih osebe doživele, bodisi je šlo za spolno nasilje, okoriščanje s spolnostjo bodisi pa so jim bile stvari zgolj predstavljene negativno in spolnost prepovedana. Spodnji primer govori o tem, da se uporabnica boji telesnih stikov s svojim partnerjem zaradi pretekle izkušnje. Partner v preteklosti jo je v spolnost silil in jo izsiljeval, če se mu ni predala.

K, ženska, 35 let, v VDC-ju je 5 let: /Spat ne bi mogla skupaj, ker bi mogla še kaj drugega, ne samo spati, mene je pa tega strah, ker sem imela slabo izkušnjo. Saj zato pa se sprašujem, če bi sploh imela fanta, ker jaz bi ga imela, samo ne bi imela z njim spolnih odnosov/, ne.

Ena izmed uporabnic, ki se je želela z mano pogovarjati zgolj o določeni tematiki, mi je tudi povedala, da ji gre na živce, da ji partner ves čas omenja seks, da njej ni vedno do tega, a da on tega ne razume.

X: Pa mi piše, ko boš zaščitena, boma seks, pa mu rečem včasih ja, včasih pa ne vem ali pa ne, pa govori potem prosim, prosim, prosim.*

Tudi pri spolnosti je nekaj podobnega kot pri zvezi, seveda se soočajo s še večjim nasprotovanjem, predvsem staršev. Kar pa me je izredno razveselilo, pa je, da so se o tem pogovarjali tako že v šoli, v zavodih kot tudi tukaj v Šmarju pri Jelšah. Kar nekaj je bilo tudi takih, ki so bili samoiniciativni in so sami iskali neke podatke o tem oziroma morebiti je bilo teh še več, pa niso bili pripravljeni tega deliti. Kljub temu pa sem skozi pogovor dobila občutek, da si želijo pogovorov o spolnosti še več. Sama vem, da je to tematika, ki je prisotna v številnih vidikih vsakdanjega življenja, če ne drugega, pride do nekih šal v zvezi s tem, tukaj pa tega ni. Ne pogovarjajo se veliko o tem, če že, pa bolj v smislu nekih fizičnih privlačnosti: »Vem, da ti je ta všeč,« ali pa »Daj ga pobožaj, daj mu lupčka«. To niso otroci, ki bi pestovali svoje igračke in se ljubeznivo obnašali do njih, to so odrasli ljudje, ki se prav tako imajo možnost pogovarjati o seksu. Dve uporabnici pa sta se o tem imeli možnost pogovarjati z mamo. Kot sem že tolikokrat omenila, se vse začne v primarnih odnosih. Kolikor naredijo starši oziroma tiste pomembne prve osebe s svojimi otroki doma, toliko potem o lastni vrednosti menijo osebe same. Enako velja tudi za zaščito. Tukaj pa me je zmotilo naslednje: eno je, da so se o tem pogovarjali s pomembnimi drugimi in da so jih ti spodbujali k zaščiti, drugo pa je, da so se namesto njih

tudi odločali. Uporabnice, ker samo one uporabljajo zaščito, se v veliki meri niso same odločile za določeno vrsto zaščite ali pa za zaščito nasploh.

D, ženska, 32 let, v VDC-ju je 7 let: */Ja, z našim medicincem se je pogovarjala. Tukaj pač. Je rekel, da bom dobila obroček, samo ne vem zakaj./ /Mama pa bi rada, da bi šla na operacijo, da bi se sterilizirala, samo zakaj, pa ne vem, ker spolnih odnosov tako nimam. Jaz pa tako ne morem reči ne./ Ja, /ne morem reči ne, da ne želim tega, ker oni odločajo o meni, čeprav je moje telo./*

Gre za telo uporabnikov, njihovo lastno telo, o katerem odločajo drugi, in sicer brez najmanjše pojasnitve, zakaj se mora nekaj zgoditi. Uporabnica se tega zaveda, ampak nima možnosti, da bi to spremenila – lahko povpraša, ampak vprašanje, kako bi se ji odgovor sploh argumentiralo. »Medicinc«, ki ga omenja, je medicinski brat, ki je zaposlen v bivalni enoti in ki skrbi za zdravje tamkajšnjih uporabnikov. Kot je rekla sama, sploh ne ve, zakaj ji je predlagal vaginalni obroček in na primer mama sterilizacijo, saj tako nima spolnih odnosov. Morda zaradi menstruacije, ker je potem možnost, da je oseba nima več, v vsakem primeru gre za nestrinjanje s strani uporabnice. Zaradi odločanj drugih pa je prišlo pri drugi uporabnici do situacije, ki bi lahko povzročila onemoglost mišičevja, zaradi česar bi oseba lahko pristala na invalidskem vozičku.

E, ženska, 37 let, v VDC-ju je 7 let: */Jaz sem imela samo tablete, kasneje sem imela injekcijsko zaščito. Lani pa sem tako bila na posegu, sem bila sterilizirana. So mi tudi povedali, če bi bila še dlje na teh injekcijah, bi lahko pristala na invalidskem vozičku./*

Že za kontracepcijske tablete se ni odločila sama, kajti ko je šla v VDC Golovec, ji je mama rekla, da je bolje zanjo, da se zaščiti in tam je potem šla h ginekologu, ki ji je predpisal tablete. Ker je tablete pozabila jemati in ker so vplivale na napade epilepsije, so ji določili zaščito z injekcijo, ta pa, kot je rekla sama, tudi ni bila dobra za njen organizem, čeprav je bila na ta način zaščitena vsaj 6 let.

Všeč mi je bila samoiniciativnost ene izmed uporabnic, ko si je nekako sama izborila pregled pri ginekologu. Sicer ni bil povezan z zaščito, ampak kasneje se je z njim pogovarjala tudi o tem.

B, ženska, 38 let, v VDC-ju je leto in pol: *Jaz /sem sama vprašala medicinsko sestro v Dobrni, ko še nisem vedela nič o tem, da če je kaki zdravnik, ki ti pogleda tukaj, ko lulaš.*

Ko še nisem vedela za te stvari. Potem pa mi je rekla, da se da. Ker mene je vedno mučilo, sem imela vedno težave, te krče pa to, tega zdaj ni, razen kak dan pred menstruacijo./

Sicer je bila samoiniciativna in je želela pomoč zaradi krčev, ki so jo mučili ob menstruaciji, kljub temu pa so jo starši kasneje, ko so jo sicer že izpisali iz Dobrne, po spolno-nasilnem incidentu dali sterilizirati, ne da bi imela kakršnokoli možnost ugovora.

Videnje samega sebe

Skozi pogovor sem opazovala raznolikosti vseh sogovornikov, zato me je resnično zanimalo, kako se vidijo, kako mislijo, da jih drugi vidijo in kako si želijo biti videni. Predpostavljala sem, da sami sebe vidijo kot prijazne osebe, a hkrati z nekoliko nizko samopodobo, saj so skozi pogovor govorili o svojih nezmožnostih, neznanjih, pomoči in podobno. Izkazalo se je drugače. Govorili so o svoji pripadnosti v VDC-ju, da se vidijo tukaj, o zadovoljstvu glede samih sebe, dobrovoljnosti, prijaznosti, prilagodljivosti, govorili pa so tudi o osebni rasti skozi leta. Kako jih drugi vidijo, tukaj so bili nekoliko skeptični pri svojih odgovorih. Niso vedeli, kaj točno mi odgovoriti, kajti niso se znali postaviti v vlogo drugih. So pa izpostavljali to, da se jim zdi, da za druge niso težavni, da jih različno obravnavajo, ker nimajo z vsemi enak odnos, da jih vidijo kot vesele, prijazne, poštene in zgovorne osebe. Ena izmed sogovornic je omenila, da se ji zdi, da je ne sprejemajo, saj preveč govori, to pa veliki večini ni všeč.

K, ženska, 35 let, v VDC-ju je 5 let: / Tako kot sem, me morejo sprejeti, lahko me tudi ne bi, no./ /Časih imam občutek, da me niso vsi sprejeli, ker sem dosti zgovorna, ves čas nekaj govorim. Nekaterim to ni všeč./

To, da veliko govori in da to nekaterim ni všeč, je res, tako uporabniki kot zaposleni se potem občasno šalijo na račun njenih besed, kar seveda ni v redu, glede na to, da to vpliva na njeno videnje same sebe.

Želje, prihodnost

Glede želja, kako biti viden, pa so izpostavljali, da si želijo, da jih drugi vidijo kot dobre osebe, jih sprejmejo z vsem, kar nosijo s sabo, tako s pozitivnimi kot z negativnimi vidiki. Želijo pa biti predvsem tudi slišani.

Č, moški, 26 let, v VDC-ju je dve leti in pol: */Da bi me kdaj slišali, ker jaz imam tudi želje./*

Oseba si želi biti slišana v VDC-ju, želi se namreč naučiti novih stvari, a ravno tisti zaposleni, s katerim je skupaj v delavnici, ima to osebo za nesposobno. Ne sliši njenih želja. Oseba pa želi biti slišana tudi doma, saj že nekaj časa govori o tem, da ne želi biti v VDC-ju, da želi iti delat še kam drugam, a ga vsaj mama ne upošteva in ne jemlje resno. Ta uporabnik bi torej rad spremenil svojo prihodnost, ne bi rad ostal v VDC-ju.

Č, moški, 26 let, v VDC-ju je dve leti in pol: */Vidim se doma, ampak to okolje tukaj pa bi rad spremenil, pa mama ne pusti. Pravi, da kaj bom delal doma, da doma ni kaj za delati. Samo da bi pa šel kam drugam delat, tega ji pa še nisem omenjal./*

Želijo si splošnih stvari, kot so zdravje, fizična moč, zveza. Želijo si življenj, ki jih imajo drugi, ki nimajo ovir, ki imajo družbeno gledano »normalno« življenje.

J, ženska, 40 let, v VDC-ju je 7 let: *Hmm, /želim si, da bi zaživela enako kot živita moj brat ali pa moja mamica, ampak ne vidim prihodnosti v tem, da bi bilo to mogoče./ Ja, /brat ima otroka, družino, tudi mama ima to, jaz pa te možnosti nimam. Želim si, da bi lahko skupaj živela vsaj z G. (fant), da bi imela enake možnosti kot vsi ostali, čeprav mislim, da to se tako ne bo zgodilo. Si pa predstavljam, da bi imela otroka, samo me je strah, da mi ga ne bi vzeli. Si pa drugače veliko želim, samo ni vedno tako, da se želje uresničijo. Recimo si želim imeti izpit za avto, samo ko vem, da zdravniškega ne bi dobila. Tako da vse tako lahko ni./*

Gre za želje, ki so odraz življenja ljudi, ki so ji pomembni, želi si družinskega življenja, otrok, izpita za avto, vse to je odraz neke želje po samostojnosti, partnerstvu, zasebnosti. Vse to pa ji je onemogočeno, ker je nekdo, za katerega je treba skrbeti.

Veliko je tudi uporabnikov, ki ne želijo razmišljati o neki daljni prihodnosti, saj pravijo, da se lahko načrti spremenijo in da niso vse želje uresničljive, zato je bolje, da se prepuščajo vsakemu dnevu posebej. Ena izmed sogovornic pa je rekla, da se v prihodnosti želi najti.

K, ženska, 35 let, v VDC-ju je 5 let: *Vem. /Jaz bi imela kake druge želje, samo to ne morem odgovoriti. Imela bi dva fanta, ampak to ne more iti tak. Ali pa punco. Ampak ne vem, kaj bi bilo najboljše, ne vem, kaj točno bi rada. Rada bi se malo bolj zresnila, pa da ne bi bila toliko otročja.*

Vse to so bile želje, videnja. Ena izmed uporabnic, sogovornic, pa ima že precej načrtano prihodnost oziroma del nje. Vidi se, da razmišlja o svoji varnosti, da razmišlja o tem, kdo bi zanjo skrbel s čutom, ne samo z neko obvezo.

J, ženska, 40 let, v VDC-ju je 7 let : *Pa /tudi prihodnost imam že urejeno, ko mojih ne bo več, bo moja skrbnica kasneje M., nečakinja. Sem si to sama izbrala.*

5. ZAKLJUČEK

Osebe, ki so bile v rejništvu, kot sem predvidevala, nimajo vedno pozitivne izkušnje – rešitev je seveda na strani zakonodaje in posledično tudi centrov za socialno delo, ki spremljajo in opazujejo situacije rejencev v rejniških družinah, prav tako pa tudi razmere rejnikov. Ti morajo na center za socialno delo tudi oddajati vsakoletna poročila o tem, kaj se dogaja in podobno. Seveda so v poročilih stvari napisane na prikrit način, in ker je na centrih za socialno delo premalo kadra, da bi bile vse rejniške družine pokrite in docela pod nadzorom, se v teh družinah na žalost dogajajo tudi slabe stvari, ki uničujejo življenja ljudi, rejencev, ki za to niso čisto nič krivi, se pravi, da bi v prvi vrsti morala država narediti nekaj na delovnih mestih teh smeri.

Rešitev, ki jo vidim za težavo glede slabih socialnih razmer doma, je delo na družini. Težava je tudi v tem, da te družine oziroma družinski člani, ki so žrtve nasilja v lastnih družinah, ne pridejo same na CSD in povedo, kaj je njihova težava, ker jih je sram ali ker enostavno ne uvidijo slabosti svojega položaja. Centri za socialno delo tudi niso prisotni v vsaki občini in tako ljudje, ki tam delajo, seveda ne poznajo celotne populacije, ki spada pod njihov nadzor. V vsaki občini (načeloma občine niso tako velike) bi moral biti sorazmeren del strokovnih delavcev in vsaj nekdo, ki bi poznal razmere občanov, kot naj bi jih na primer v občini župan, samo da bi bil to nek strokovnjak za delo z ljudmi, kot je socialni delavec. Ta oseba ali te osebe bi skrbele za svoje občane v smislu urejanja njihovih socialnih razmer. Tu bi seveda prišlo do problema subjektivnosti in tega, da bi občani najbrž tega človeka poznali in imeli občutek, da mora zanje vse narediti, saj bi ga v nasprotnem primeru grdo gledali in bi ta oseba potem imela občutek obremenjenosti, ker ne bi mogla vsem zadostiti, tako kot bi si to želeli. To bi se dalo rešiti tako, da oseba morda ne bi bila iz istega kraja, ampak bi bila od kraja oddaljena določeno število kilometrov in bi prihajala iz druge občine. Vsakih 5 let pa bi se na primer tudi zamenjala, ker je za poklice socialnih delavcev oziroma podobnih drugih poklicev, pri katerih se dela z ljudmi, tako priporočljivo, da vsake toliko časa menjajo delovno mesto zaradi morebitne izgorelosti.

Če kot strokovni delavci vemo, kaj se je zgodilo v življenju našega uporabnika, mu je treba pomagati, da se opolnomoči in predela določeno zadevo, ki se ga je tako ali drugače dotaknila. Strokovni delavci prevečkrat kar pustijo uporabnika, če jim ta reče, da ne želi o

nečem govoriti oziroma nekako zmanjšajo vrednost določenega dogodka v smislu »oh, saj to pa ni tako hudo«, »je že dolgo od takrat, ko se je to zgodilo« in »verjetno ji/mu je tako ali tako ustrezalo«. Tudi če vse to drži, ne moremo celotne zgodbe sklepati glede na to, kar nam je povedano, ker uporabnik sprva olepša stvari, saj ne ve, koliko lahko osebi zaupa in pove, skozi čas pa se lahko popolnoma odpre, če ima seveda za to možnost, česar pa velikokrat primanjkuje. Ker večkrat nima možnosti se v celoti odpreti, preprosto ne more govoriti o neki situaciji. Seveda ne more govoriti z vsakim, ampak načeloma je vsakič, ko daš neko bolečo stvar iz sebe, ko jo predelaš, lažje. Jo lažje poveš. Rešitev je delo na samih zaposlenih, kako opogumiti uporabnika, ga poslušati in navsezadnje slišati.

Nobena šola ni manjvredna, ampak se mi zdi, da če starši delajo na lastnih otrocih, so ti zmožni narediti veliko, veliko več, kot sprva mislimo. Poznam primer mame, ki so ji rekli, da bo njen sin že v prvem razredu šel v šolo s prilagojenim programom. Junija je dokončal 9. razred OŠ brez prilagojenega programa, sicer je imel prilagojene teste, ampak je šolo ves čas obiskoval z vrstniki, ki jih je poznal že iz vrtca. Morebiti nekoliko težje razume in dojema neke predmete, kot sta fizika in kemija, ampak pri vseh ostalih predmetih je bil v zlati sredini. Mnogo učencev je imelo slabši učni uspeh, pa ni nihče rekel, da morajo obiskovati šolo s prilagojenim programom, njega pa so, ker je do tretjega razreda težje govoril, takoj označili kot nesposobnega za šolo brez prilagojenega programa. Kar hočem s tem povedati, je to, da je velikokrat od staršev odvisno, kako bodo njihovi otroci videni. Šola s prilagojenim programom ni manjvredna, je pa res, da je delo tam drugačno. Delalo naj bi se na posamezniku in se razvijalo njegova znanja, se ga spodbujalo in podobno, česar tudi povsod ne delajo, temveč imajo te otroke za uboge in neumne ter jih velikokrat prepustijo same sebi, kot sem navedla že v razpravi primera osebe Č, moškega, 26 let, ki je v VDC-ju dve leti in pol. Soočil se je s to izkušnjo, da so vrstniki drug za drugega skrbeli tudi v primerih napadov epilepsije. Žalostno je tudi to, da se otroka, če se družbeno nesprejemljivo obnaša, tudi kar označi, da ni primeren za šolo brez prilagojenega programa in je s tem takoj viden kot nekdo, ki je neinteligenten in omejen. Če bi prišlo do pravih pristopov, tokrat s strani strokovnih delavcev, in nekoliko večje vztrajnosti staršev, bi se dosegla tudi sprememba v obnašanju otroka in njegovo življenje ne bi bilo označeno kot nesposobno in nezmožno razmišljati, delati in živeti njegovih sanj in želja.

Kako rešiti slišnost uporabnikov? V prvi meri doma. Č, moški, 26 let, v VDC-ju je dve leti in pol: *Ja, /mami sem že velikokrat povedal, da mi ni všeč, da ne bi rad šel/, ampak /me*

noče čisto nič poslušati./ /Pravi, da se bom že navadil./ Primer kaže na nezmožnost odzivanja mame na želje sina. Ni pripravljena delati na zmožnostih, ki so še na voljo. Ta konkreten primer bi se dalo rešiti tako, da bi ta oseba, ta uporabnik te stvari povedal še komu drugemu, na primer socialni delavki, ki bi kasneje lahko poklicala starše na razgovor in bi skupaj začeli delati na tem, da bi se zgodile spremembe. Kako pa bi uporabniki lahko bili slišani s strani zaposlenih? Da ne bi bilo več navedb uporabnikov, kot je ta, ko je zaposleni željo uporabnika, da bi se naučil nekaj novega, izničil s tem, da mu je enostavno rekel, da tega ne zna, namesto da bi mu dal možnost se pokazati: Č, moški, 26 let, v VDC-ju je dve leti in pol: *Ja, /sem mu rekel, pa je rekel, da jaz tega ne znam, zato tega ne bom delal./* Spet bi oseba iz konkretnega primera lahko šla do socialne delavke, ki bi lahko v tem primeru reagirala na enoti. Jaz vem, kako bi se to dalo rešiti, oseba iz tega primera pa očitno nima občutka, da bi se to lahko obravnavalo drugače, torej bi s strani zaposlenih bilo potrebnega veliko več dela na opolnomočenju, na spodbudi o tem, da spregovorijo. Potrebni je več delavnic, namenjenih uporabnikom, na teme o tem, kako spregovoriti, kako in komu povedati, ker teh res primanjkuje in bi bile nujno potrebne, saj zaradi pomanjkanja teh informacij uporabniki ne vedo točno, kdaj je vredno spregovoriti in kdaj ne.

Zasebnost je nekaj, po čemer ima potrebo najverjetneje vsak človek. Uporabniki v VDC-ju so preveč pod nadzorom, ve se za vsak njihov korak, enako se dogaja tudi doma oziroma predvsem v bivalni enoti. Prav je, da glede na to, da delajo in delujejo v neki instituciji, obstajajo neka pravila, sicer bi nastal kaos, ampak po drugi strani oseba nima občutka, da bi lahko kar koli naredila, ne da ne bi nekdo vedel za vsak njen korak. Ali nismo svobodna država? Po drugi strani pa svobodo zapiramo v neke kletke, da oseba na primer niti do svoje mame ne morejo, čeprav so le nekaj metrov stran? Primer K, ženske, 35 let, v VDC-ju je 5 let: */To okolje tu me spominja na mamo, ker ona je tudi v Šmarju, jaz pa ne morem iz VDC-ja ven, včasih se počutim zaprto./* Vse to namreč kaže na to, da VDC-ji niso ravno najbolj primerna institucija za ljudi, če se ne smejo svobodno izražati oziroma imeti neke svobode, če ne smejo nečesa narediti po svojih željah in če se zatirajo njihove osnovne želje. Vsi ljudje živimo po pravilih in nihče ni čisto svoboden, ampak to, da moram vedno, ko grem na stranišče, o tem nekemu povedati, bi ubilo mojo integriteto in verjamem, da ubija tudi integrirate teh uporabnikov.

Težava je tudi informiranost, tako na področju spolnosti, zaščite, zdravstva in pravic kot tudi na področjih, ki jih uporabniki sploh ne omenjajo. Prav je, da imajo delavnice, kjer se učijo ročnih spretnosti, a primanjkuje nekih pogovorov, razprav z ljudmi, ki bi jim povedali, kam se zateči, če imaš doma očeta alkoholika, na koga se obrniti, če želiš določeno zaščito, kakšna zaščita sploh obstaja in podobne zadeve. Primanjkuje poučnih zadev, uporabniki pa hlepijo po informacijah, ki bi jih še dodatno krepile. Sama imam prostovoljno individualno uro z eno izmed uporabnic in o čem se želi pogovarjati? O tem, kako pregnati stres, kam se zateči v primerih, ko starši ne zmorejo, morejo ali ne želijo skrbeti zase, kaj narediti v primerih nasilja. To so informacije, ki jih resnično primanjkuje, vendar si jih želijo. Prav je, da poznajo lokalne basni in zgodbe, ampak mnogo koristnejše je to, kar sem izpostavila. Uporabniki mogoče tudi premalo izražajo željo po tem, kajti ko sem se pogovarjala s svojimi sogovorniki, te stvari dojameš šele skozi pogovor, saj osebe tega ne povedo neposredno: »Veš, želim si pogovora o tem,« temveč to dojameš iz povedanega, kot povzeto interpretacijo povedanega. In spet smo v začaranem krogu slišnosti oziroma neslišnosti. Uporabniki nekaj govorijo in se jih poslušajo, ampak ne slišijo se tisto, kar je povedano še med vrsticami.

Bivanje v zavodih ni težava, temveč so težavne razmere v teh zavodih, težava je, da je v zavodih preveč uporabnikov na premalo zaposlenih. Primer: E, ženska, 37 let, v VDC-ju je 7 let, ki govori o prejšnjem VDC-ju, o Golovcu: */Tam je bilo tudi tako, da nisi mogel iti do vsakega pa se z njim pogovoriti, ker ni imel časa ali pa volje ne/, ker nas je bilo res zelo veliko.* Ali primer J, ženske, 40 let, v VDC-ju je 7 let, ki govori isto o prejšnjem VDC-ju, VDC Golovec: *Drugače pa /tam je bilo res zelo veliko ljudi, različnih med seboj, tja ne bi več šla nazaj, tu mi je res veliko boljše. Tu ti kdo pomaga, se lahko pogovoriš, tam pa ni bilo tega./* To bi se moralo spremeniti z večjim številom zaposlenih in primernim delovnim kadrom. Za takšno vrsto dela ni primeren kar vsak, kajti nima vsak občutka za delo z ljudmi. Enako je v VDC Šmarje pri Jelšah – že res, da je to manjši VDC s 30 vključenimi uporabniki, ampak kljub temu so 4 zaposleni na to število premalo, sploh glede na to, da imajo uporabniki neke potrebe, ki jih zaposleni ne morejo vedno uresničiti, ker delajo nekaj drugega ali se ukvarjajo s kom drugim. Po mojem mnenju bi se tu moral spremeniti sistem zaposlovanja, in sicer se ne bi smela upoštevati številčnost ljudi, se pravi, da denimo 1 zaposleni skrbi za 8 ljudi, ampak bi se to moralo presoјati glede na potrebe ljudi, ki so vključeni, saj bi se tako tudi posledično lažje delalo na njihovi samostojnosti in

neodvisnosti in bi se lahko celo začelo z delom, kot je samostojna vključitev v okolje, ne pa da ostajamo pri pasivnosti uporabnikov, ki ostajajo zadovoljni zgolj s tem, kar imajo, saj ne vedo, da obstajajo možnosti za mnogo več.

V VDC Šmarje pri Jelšah bi bilo nujno razširiti ponudbo del, saj so ljudje že počasi naveličani te izbire, ki jo trenutno imajo, in hrepenijo po stvareh, ki so jih imeli v drugih institucijah ali pa jih poznajo od kod drugod. Dejstvo je, da jim manjka kooperativnega dela. Vodstvo se izgovarja, da je VDC oddaljen od vsega in da so težave s prevozom, ampak se mi zdi, da če bi razširili te ponudbe, bi se jim kasneje pokrtil tudi prevoz. Kar pa nedvomno manjka, je možnost integracijske zaposlitve, saj bi se s tem dejansko delalo na samostojnosti uporabnika. Nekaj podobnih primerov sem naštel že v teoretičnem delu, a to je eden izmed pomembnih primerov, ki bi ga na podoben način lahko v večji meri prenesli k nam: Pameijer je organizacija na Nizozemskem, ki pomaga 4000 osebam z oznako motnje v duševnem razvoju in/ali psiho-socialnimi težavami. Njihov cilj je, da za vsakega invalida najdejo primerno in ustrezno plačano delovno mesto v podjetjih. Podjetja podpira tako, da ta omogočijo zaposlitev invalidnih ljudi na rednih delovnih mestih z redno plačo. Nadzor in razvoj invalidov poteka preko e-platforme, ki vključuje elektronsko učenje, elektronske portfelje in socialne medije. Na delovnih mestih jih usposobijo z rednimi izobraževanji. Invalidi na delo odhajajo sami ali v skupinah, vsi so potem v podjetjih redno zaposleni in jih obravnavajo kot ostale sodelavce. Plačani so v skladu z dogovori, ki so podani v pogodbah z delodajalci. (Jeras, 2016: 21) Seveda ta organizacija ni VDC, kljub temu pa bi se način dela, ki ga organizacija ima, lahko prenesel v tukajšnje VDC-je, da ljudje ne bi ostajali v VDC-jih, ampak krepili svoja znanja, se priučili spretnosti za nadaljnjo pot in bili kasneje samostojnejši. Z razširitvijo delavnic pa bi se uporabniki tudi znebili občutka, da jim je dolgčas. Treba bi bilo organizirati več delavnic s tematikami, ki jih zanimajo.

Prav je, da za osebe, ki nimajo možnosti drugega prevoza, poskrbijo zaposleni, a glede na to, da določeni uporabniki lahko hodijo na vlak ali avtobus, bi bilo morda dobro, da bi to poskusil še kdo drug. Sicer o tem izrecno ni govoril nihče, ampak verjetno se v tako številni skupini še skriva kdo, ki bi poskusil tudi javni prevoz in ki bi rad delal na svoji samostojnosti in občutku, da nekaj zmore.

Pomemben je pogovor. Pomemben je pogovor z vodjo enote, s socialno delavko. Edina težava pri vsem tem je, da ji večkrat zmanjka časa, čeprav se resnično trudi, da bi bila na

voljo vsakomur. Rešitev za to bi nedvomno bila, da bi se kader še bolj razširil, kot se je že, le da v nekoliko premajhnem številu, da bi se delo porazdelilo. Čakanje na pogovor, čakanje na čas zaposlenega bi nedvomno rešili z razširitvijo zaposlitvenega kadra. Potrebna bi bila tudi sprememba načina dela. Uporabniki bi morali delati s pomočjo zaposlenega, se pravi, da bi zaposleni bili na voljo za spodbude, motivacijo in pomoč, ko se delo zares zatakne, tako pa zaposleni naredijo večino dela, uporabniki pa le kakšne manjše stvari, da ravno ne sedijo ves čas in čakajo, da bi minila ura. Če bi se delo preneslo na uporabnike (seveda delo, ki si ga želijo delati), bi zaposleni imeli več časa tudi za pogovore. Uporabniki bi dejansko še več delali na določenih izdelkih, s čimer bi se izboljšala njihova samozavest, saj bi imeli občutek, kaj vse lahko naredijo in zmorejo.

Odnosi med uporabniki in zaposlenimi so korektni. Obstajajo tako dobri dnevi kot tudi tisti dnevi, ko pride do preprirov, kar je povsem običajno. Napaka določenih ljudi iz kolektiva je, da vsi ne delajo na željah uporabnikov, da jih imajo za nesposobne in manjvredne in to je eden izmed razlogov, zakaj so nekateri uporabniki tako pasivni in delajo le to, kar jim je naročeno. Super je, da so se neke spremembe že uresničile, sicer čisto slučajno, ker je ena izmed zaposlenih, ki je imela do uporabnikov negativen odnos, na bolniškem dopustu in nima namena priti nazaj, spremembo pa bi bilo treba narediti vsaj še pri enem zaposlenem. Najprej bi sicer poskusila z izobraževanji za zaposlene glede odnosa do uporabnikov, do vzpostavitve čuta do ljudi z oviro, če to ne bi doprineslo nekih sprememb, pa bi se bilo treba poslužiti tudi česa drugega, denimo menjave položaja ali celo službe. Ljudje z oviro si zaslužijo korektnost tistih, ki delajo z njimi.

Neenako obravnavanje je seveda težko izničiti, ker smo subjektivna bitja in že na podlagi tega pride do nekih neenakosti, ki si jih mogoče ne želimo. Ampak da bi se to zmanjšalo, bi bilo treba uvesti dodatna izobraževanja za zaposlene, kot sem že prej napisala, na tematiko odnosov do uporabnikov, njihovih potreb. Oni bi morali biti tisti, ki povedo, česa si želijo, ne pa da zgolj pasivno čakajo, da jih bo kdo imitiral in jim povedal, kaj naj naredijo, če vsi tega ne naredijo dovolj dobro in hitro, pa so seveda tisti, ki jim to uspe (ker jim po možnosti to tudi gre), videti boljši in sposobnejši.

Odnos med uporabniki je dober. Se razumejo, prihaja sicer do občasnih konfliktov, kar pa v skupini 30 in več ljudi tako ni izključujoče. Za izboljšanje njihovega odnosa bi zagotovo poskrbela raznolikost delavnic, saj bi, če bi delali neke zanimive stvari in stvari, ki jih

zanimajo, bili bolj srečni, kar bi posledično vplivalo tudi na njihove odnose tako v VDC-ju kot tudi drugje.

Druženje izven VDC-ja z drugimi uporabniki bi se nedvomno moralo zgoditi le v primeru, če si uporabniki tega želijo. Vsak potrebuje nek stik in v VDC-ju morebiti ni toliko časa za pogovor, ki si ga na primer dve uporabnici želita, kot bi ta bil mogoč na popoldanski kavi, ko prideta domov. Seveda bi bilo potrebno sodelovanje staršev ali zaposlenih, odvisno od tega, kje oseba živi, saj so uporabniki odvisni od prevoza, ampak to bi se moralo začeti izvajati, saj so uporabniki izrazili želje po tem.

VDC je zares dostopen vsakomur, edina negativna stvar, ki sem jo opazila, je dostopnost stranišč. Ljudje, ki so na vozičkih, v VDC-ju ne bi mogli iti na stranišče, saj so stranišča majhna in ozka.

Dobro se mi zdi, da imajo zaposleni čut, da uporabnikom dajo vedeti, da so opazili dokončanost izdelka, da to kakor koli že komentirajo. Narobe pri tem pa je, da so ti izdelki posledica nekega dela, ki si ga velikokrat niso sami izbrali, temveč so jim zaposleni dali navodila, kaj bodo tisti dan delali in pika. Premalo se posluša želje uporabnikov in to bi zagotovo morala biti ena izmed sprememb.

Težava denarnih nagrad bi se rešila z večjo količino kooperativnega dela in dejansko integracijsko zaposlitvijo. Tako bi ljudje dobili plačo, kar bi rešilo težavo s »simboličnim zneskom«.

Ljudje so bili večinoma z vsem zadovoljni in ničesar ne pogrešajo. Njihovo zadovoljstvo je morebiti povezano s slabimi življenjskimi okoliščinami, ki so jih izkusili in preživeli pred institucionalizacijo, morebiti pa s sprijaznenostjo s skromnim življenjem, ki so se ga naučili v instituciji. A prav v tem, ko opisujejo drobne spremembe na področju spoštovanja zasebnosti in dostojanstva (zadovoljstvo, da imajo kopalnice ključe; da imajo sobe zvonec ipd.), je zaznati tragiko in oddaljenost institucionalnega življenja od življenja zunaj institucij. Skupna značilnost pripovedovanj ljudi, ki živijo v institucijah, je njihova skromnost. Veselijo se majhnih stvari in želijo si sprememb, ki so za ljudi »zunaj« samoumevne. Osrečuje jih tisto, o čemer ljudje običajno niti ne razmišljajo. Pogrešajo stvari, ki jih ljudje zunaj institucij jemljejo kot samoumevni del spoštovanja zasebnosti in osebnih izbir. (Zaviršek in ostali, 2015: 30) Kaj več tukaj ne morem dodati, razen tega, da

se bi to dalo rešiti s le s spreminjanjem celotnega sistema, in sicer od dela do splošnih razmer, v katerih uporabniki živijo.

Glede samostojnosti oziroma nesamostojnosti sem opazila naslednje: tako zaposleni kot skrbniki se prepogosto odločajo v imenu ljudi, ki so vključeni v VDC. Rešitev je seveda sprememba vloge VDC-jev: to ne bi smeli biti vrtci, temveč institucije, v katerih bi uporabniki lahko čim bolj razvili svoje sposobnosti in v katerih bi se jim pomagalo ugotoviti, v katerih stvareh so dejansko dobri, namesto da se jim govori, kaj bi bilo zanje dobro.

Bivalna enota ima negativen vpliv na samostojno življenje uporabnika oziroma osebe. Jaz ne pospravljam vsak dan, ko pridem domov, v bivalni enoti pa morajo uporabniki en dan drgniti kopalnico, naslednji dan sobo, potem spet kopalnico ali celo oboje. Prav je, da skrbijo za čistočo, ker navsezadnje tudi doma vsak čisti, ampak to se mi zdi absolutno pretirano. Ko uporabniki pridejo »domov«, se ne morejo niti v miru uleči za pol ure, saj je vse časovno tempirano. Prav je, da se določijo neke dejavnosti, da ne postanejo pasivni, ampak to ni samostojnost in samostojna izbira. Bivalna enota bi morala biti kot dom. Načeloma ko prideš domov, zadihaš, imaš občutek, da se življenje nekoliko umiri, ampak tam ni niti približno tako. Ne pravim, da bi morali najeti čistilke, da bi jim čistile, ampak to čiščenje bi se nedvomno lahko zmanjšalo, kajti kaj je na koncu pomembno – kako čisto hišo imaš ali koliko spominov imaš v srcu in občutek sreče?

Preverjanje zaposlenih, če so se uporabniki zbudili, je še nekako sprejemljivo čez teden, saj je delo v VDC-ju zanje navsezadnje kot služba, kamor ne smejo zamuditi, ampak to zares ni potrebno tudi ob vikendih. Nekateri resnično radi dlje spijo, a morajo kljub temu nekaj čez 9. uro že vsi biti pokonci. Pa smo spet pri samostojnosti in samostojni izbiri, ki je ni. Se mi zdi, da bi jim lahko vsaj ob vikendih dali neko možnost, da bi se počutili kot doma in bi lahko spali, kakor dolgo jim je volja.

Prav je, da si uporabniki med seboj pomagajo, če vidijo, da nekdo potrebuje pomoč in da mu lahko nekdo drug, ki nekaj zmore, pomaga. Drugo pa je, če se pri tem počutijo izkoriščeni (primer F, moškega, 51 let, ki je v VDC-ju enajst mesecev in govori o tem, kako pomaga svojemu sostanovalcu in kako se ob tem počuti: */Sem pa ugotovil, da me malo izkoristijo, na primer, da pomagam T. se obleči. Oni mu zvečer pripravijo, kaj bo oblekel, jaz pa mu potem zjutraj pomagam, da tisto obleče. Pa tudi na splošno njega*

morajo bolj usmerjati, da si zobe umije, da se mora zdaj obleči./). Nedvomno bi se moralo uporabnike opolnomočiti, da imajo pravico reči ne, če nečesa ne želijo narediti, saj so za to tam na razpolago zaposleni. Ena od uporabnic je to naredila, torej zaposleni je povedala, da ni njena naloga, da hrani drugo uporabnico, saj je delavka tam zaposlena ravno iz tega razloga: H, ženska, 30 let, v VDC-ju je 10 let: */Drugače pa mi je vedno rekla, naj hranim M., pa me je enkrat celo pošpukala, vem, da to ni naredila zanalašč, ampak potem mi je M. rekla, da kako jo to hranim, da ne znam. Pa sej nisem jaz rekla, da bi jo hranila, če si me ti prosila za pomoč. Takrat bi ji bila najrajši flašo na glavi razbila./ Rekla sem ji, /da naj neha in da naj jo hrani ona, ker je ona zaposlena./* Takih primerov bi moralo biti še veliko več. Ta uporabnica je morebiti že po naravi takšna, da pove, kaj si misli, niso pa vsi takšni, kajti ne upajo vsi povedati, kaj čutijo, si mislijo in si želijo, kaj jih boli in kaj jih je prizadelo.

Prav je, da se dela na samostojnosti uporabnikov, ampak zakaj samo na tistih, za katere se že na daleč vidi, da so bolj samostojni? Največ spodbude in podpore namreč rabijo tisti, ki živijo v svoji pasivnosti ter niti ne vedo in se ne zavedajo, kaj vse zmorejo s samo malo spodbude.

Socialna mreža uporabnikov bi se širila že tako, da bi osebe imele možnost popoldanskega druženja, pa četudi z drugimi uporabniki VDC-ja, morda s tistimi, s katerimi med dopoldnevom recimo niso toliko skupaj, pa si želijo biti. Domači, skrbniki in tudi zaposleni se premalo zavedajo, da je treba poskrbeti tudi za te stvari, saj vsak človek potrebuje raznolike stike z ljudmi. S tem bi morali seznaniti predvsem starše, zaposleni pa bi morali začeti uresničevati želje in potrebe uporabnikov po tem, koga vse si želijo videti, saj imajo ti ljudje velikokrat prijatelje iz institucij, v katere so bili vključeni v preteklosti, ampak se zdi, kot da se staršem in ostalim »odraslim« to ne zdi preveč pomembno.

Ogromno dela bi bilo potrebnega s starši in skrbniki, saj ne spregledajo, da so tudi njihovi otroci, pa čeprav so to ljudje z ovirami, še vedno živa bitja, ki imajo enake potrebe in želje kot tisti, ki nimajo ovir, in da to ni merilo za zvezo. VDC se ne bi smel omejiti samo na delo s svojimi uporabniki – na področjih, kjer je njihovo delo odvisno tudi od odnosov doma, bi morali te odnose razširi tudi na delo s starši oziroma skrbniki. Potrebna bi bila boljša seznanjenost, vendar ne enkrat na 10 let, ampak vsakomesečna, o spolnosti, zaščiti, odnosih do ljudi z ovirami, krepitvi samostojnosti in podobno. Verjamem, da bi se sčasoma na teh delavnicah kakšno mnenje tudi spremenilo in bi se razširilo obzorje nekaterih

staršev oziroma skrbnikov. Seveda pa bi se s tem spremenil tudi način delovanja VDC-ja na splošno, kar bi bilo tudi potrebno, saj VDC trenutno ni ravno institucija, ki bi delala v prid osebnega razvoja, ampak prej človek obstoji v nekem času in rutini. Enako bi bilo treba narediti glede spolnosti in zaščite. Potrebne bi bile delavnice za starše in uporabnike, na katerih bi se vsi skupaj pogovarjali o tem, saj bi se s tem znebili ogromno predsodkov oziroma obsodb, če bi si seveda to želeli. Ni nujno, da bi se te stvari izvajale v okviru VDC-ja, morale pa bi biti na voljo. A ker nič ne pride samo do sebe, bi morali biti ravno zaposleni v VDC-ju tisti, ki bi začeli s tem.

V življenju mnogih oviranih oseb odločitve sprejemajo le njihovi skrbniki in zakoniti zastopniki, tudi kadar jim poslovna sposobnost ni formalno odvzeta. (Zaviršek, 2014: 133–146) Kako lahko o telesu nekega posameznika odloča neka čisto tretja oseba? Prav je, da se stvari razložijo, ampak odločajo? Še ena stvar, vredna razprav, delavnic in pogovorov s starši. Prav tako bi na ta način tudi uporabniki lahko pridobili določene informacije v zvezi s to tematiko. Pa spet ne bi bilo nujno, da bi to delovalo v okviru VDC-jev, ampak ti bi morali poskrbeti, da se začne kaj dogajati na to temo, ker so v njih zaposleni strokovni delavci, ki bi morali opaziti pomanjkljave in delati na njih za boljše sožitje vseh udeležениh.

Kar se tiče pogovora pri zdravniku, se je izkazalo, da se zdravnik pogosto pogovarja s spremljevalcem namesto z uporabnikom, ki ima težavo, zato je potrebno osvestiti tudi zdravnika. Kdo je on, da bi sodil, koliko mu je oseba sposobna povedati in koliko ne? Tega si kot neki strokovni delavci svoje stroke in strokovni delavci, ki delajo z ljudmi, ne bi smeli privoščiti. Zagotovo so pri zdravnikih prepotrebni pogovori in delavnice na to tematiko ali pa osveščenost spremljevalcev, da osebe spremljajo do vrat in niti koraka dlje.

Ljudje se soočajo z različnimi ovirami, od telesnih, fizičnih, psihičnih, sama bi rekla tudi do ekonomskih, saj nimajo dovolj sredstev za svoje potrebe ali pa ne razpolagajo sami z denarjem in nimajo pravice odločati o tem, kaj si želijo kupiti in kaj se jim zdi, da potrebujejo. Psihične in telesne ovire je mogoče pozdraviti z določenimi zdravili, pogovori, terapijami, fizične pa so vezane na okolje, v katerem bi morale občine nekaj narediti za svoje prebivalce z morebitno oviro – več klančin, semaforjev, ki vsebujejo tudi zvok, zavarovanost bazenov in podobno. Ekonomske ovire bi se lahko rešile, kot sem že omenila v dveh točkah, z razširitvijo dela. Vsaj za nekatere. Za tiste, ki ne razpolago s svojim denarjem, pa bi bilo treba delati na odnosu njihovih skrbnikov do njih. Da bi jim kljub

odvzeti poslovni sposobnosti dali možnost, da bi lahko vsaj delno razpolagali z denarjem, saj bi tako krepili občutek zmožnosti in samozavesti.

Da bi bili sprejeti točno takšni, kot so, morajo uporabniki najprej nekaj narediti na lastni samozavesti, se sprejeti takšne, kot so, kajti številni svoje ovire ne sprejmejo oziroma se zaradi tega vidijo kot nesposobne. Seveda pa to ne pride samo od sebe, potrebni bi bili podpora in pomoč s strani ustreznih strokovnjakov na teh področjih. Delati pa je treba tudi na drugih uporabnikih, saj jim je treba razložiti, da med njimi obstajajo razlike, kot je to storila mama ene izmed uporabnic. Tako bi uporabniki lažje sprejemali vsakega posebej.

POVZETEK

V magistrskem delu pišem o uporabnikih VDC-ja Šmarje pri Jelšah, o njihovih življenjskih poteh, zaradi katerih so se danes znašli v tem VDC-ju. Pišem tudi o delu in odnosih, ki jih imajo z zaposlenimi ali drugimi uporabniki. Osredotočam se na življenjski in predvsem delovni potek v VDC-ju, kajti želim videti, kaj je tisto, česar si želijo, česar jim primanjkuje in s čimer so zadovoljni. Da lahko vse to opredelijo, pa je zagotovo dobro poznati njihovo ozadje, se pravi življenjske zgodbe oziroma poti, ki so jih prehodili vse do trenutka, ko so se znašli v VDC Šmarje pri Jelšah.

V empiričnem delu naloge sem uporabila kvalitativen način raziskovanja. Moji intervjuji so bili poizvedovalni, intervjuvala pa sem 10 oseb, in sicer 4 osebe moškega in 6 oseb ženskega spola. Intervjuje sem opravljala v VDC-ju, kar morda ni bila tako dobra izbira, saj se sogovorniki po mojem mnenju niso toliko sprostiti, kot bi se sicer, če bi se srečali kje izven VDC-ja.

Raziskovalno vprašanje je bilo široko zastavljeno, in sicer sem se spraševala, kakšen je vsakdan uporabnikov v VDC-ju, s čim so zadovoljni in kakšnih sprememb si želijo. Da sem to lahko podkrepila, sem analizirala tudi življenjske zgodbe ljudi, kolikor so mi jih bili pripravljene zaupati, saj je vse to vplivalo na to, da so danes tu, kjer so, da si želijo tega, česar si želijo, in predvsem, da razmišljajo, kot trenutno razmišljajo.

Teme, ki sem jih raziskovala skozi pogovor, so bile: podatki o sebi, otroštvo, šola, življenje v institucijah, dela, zaposlitve, življenje pred VDC Šmarje pri Jelšah, VDC Šmarje pri Jelšah, razlike med institucijami, jutranji ritual, delo v VDC-ju, želje, povezane z delom, denarne nagrade, pomoč v VDC-ju, obroki, odnos z zaposlenimi, enako/neenako obravnavanje, odnos z drugimi uporabniki, druženje z uporabniki VDC-ja izven VDC-ja, prostori in dostopnost v VDC-ju, slabo počutje/stiska, dolgčas, strahovi, občutek samote, reševanje konfliktov skozi življenje, popoldnevi, druženje izven VDC-ja, odnosi z domačimi, prostori doma, prostori bivalne enote, vsakodnevna pomoč, psihične ovire, telesne ovire, fizične ovire, zdravstvene obravnave, pregled pri zdravniku, samostojnost, pomen odraslosti, pomen partnerske zveze, partnerske zveze uporabnikov, spolnost, zaščita, pogled nase, možen vidik drugih uporabnikov, želja – kako biti viden in vidik prihodnosti.

Ob vseh pogovorih, zapiskih in razpravah sem prišla do ugotovitev, da so uporabniki v VDC-ju premalo samostojni in na splošno nimajo nobene zasebnosti, česar resnično nisem pričakovala, ker nisem nikoli tako globoko razmišljala o tem. Ta ugotovitev me je res presenetila. Kar me ni presenetilo, je bilo to, da živijo še z neko osebo, bodisi s sorodniki, na bivalni enoti, se pravi z drugimi uporabniki, bodisi v rejništvu kot oblika družine.

Vedela sem na primer, da imajo uporabniki premalo izbire dela, da se velikokrat dolgočasijo in da jim manjkajo popestritve, kar se je potrdilo. Zmotilo pa me je, da so glede del premalo slišani in upoštevani. Napačen se mi zdi pristop dela na splošno, saj se uporabnikom da nekaj v roke, češ zdaj pa to naredi, namesto da bi se delalo na tem, kar si uporabniki želijo ustvariti in poskusiti. Res je, da imajo vsako leto letne razgovore, na katerih naredijo individualne načrte, ampak pri tem je narobe to, da se skozi leto uporabniki spomnijo veliko stvari, ki jih do naslednjega individualnega pogovora, kjer morajo govoriti o svojih željah, že pozabijo, zato se potem seveda vse to ne uresniči.

Med tamkajšnjim raziskovanjem sem opazila to, da v VDC-ju ne bi bilo treba le spremeniti sistema dela, temveč bo kmalu treba uvesti kakšne enote, če še imajo namen delati v tej smeri, da bi vanje bili vključeni tudi starostniki, saj 20-letniki in 60-letniki težko živijo in delajo skupaj. Seveda bi bilo treba uvesti nekoliko drugačen sistem dela na splošno, ker se uporabniki premalo vključujejo in še vedno premalo delajo na lastnih potencialih in zmožnostih, premalo so samostojni in premalo se jih pri tem podpira. Naredila sem tudi nekoliko primerjave z drugimi državami. Na primer, na Madžarskem (ANED – Independent living report, Hungary) imajo ravno tako institucionalna varstva (podobne zadeve, kot so pri nas zavodi s celodnevним varstvom, kot je na primer Golovec), kjer uporabniki tudi bivajo, se pravi, da gre za enote znotraj nekih varstveno-delovnih centrov, enako kot pri nas. Tudi tam je kapaciteta lahko tudi krepko čez 100 ljudi. Tudi tam ljudje enako, kot so omenjali moji sogovorniki, živijo v sobah s petimi ali več ljudmi. Kar je zelo dobro narejeno, pa je to, da imajo predstavnike, ki delujejo v prid uporabnikovim pravicam, v primeru, ko gre za institucijo z več kot 100 posteljami. Tega pri nas denimo ne poznamo. Te institucije so načeloma v zelo oddaljenih krajih, enako kot je to pri nas, ko je na primer ena sogovornica šla iz Šmarja pri Jelšah v Vipavo, torej na čisto drugi konec Slovenije. Po različnih ocenah naj bi bilo na Madžarskem takšnih institucij od 200 do 300, pri nas pa je 29 VDC-jev s 86 enotami. Tam se VDC-ji imenujejo respite homes, se pravi dnevni centri, kjer starši oziroma drugi skrbniki svoje hendikepirane otroke oziroma druge

sorodnike pustijo na primer v dopoldanskem času, ko iz različnih razlogov ne morejo skrbeti zanje. So pa enako kot pri nas uporabniki načeloma zelo zadovoljni s svojim načinom življenja, vendar je to treba jemati z rezervo, kajti če posameznika samo neposredno sprašujemo, kako se počuti, vsak najprej reče, da v redu, ko sprašujemo dalje, pa se vidi, da si uporabniki želijo sprememb, tako da tukaj sem sama nekoliko skeptična oziroma bi ta podatek nekoliko bolj poglobljeno raziskala. Do leta 2010 so tudi zakonsko uredili, da osebe s kakršno koli oviro lahko izberejo obliko bivanja. Izbirajo lahko med družinsko hišo, stanovanjsko hišo, institucijami, ki so opredeljene glede na oviro, in pomoč pri tem. Pri institucijah je pomembno to, da morajo od leta 2010 delati na čim večji samostojnosti hendikepiranih, da bi bili ti v določen času sposobni bodisi za samostojno življenje bodisi samostojni za življenje s pomočjo nekoga drugega, torej se uvaja sistem osebne asistencije. Poznajo pa tudi rehabilitacijske institucije za slepe in slabovidne, kar lahko pri nas enačimo z Zavodom Ljubljana za slepe in slabovidne, čeprav pri nas ne gre za rehabilitacijo, ampak bolj za učenje. Zanimivo je tudi to, da imajo v slopu teh institucij locirane stanovanjske enote, ki so namenjene 14 ljudem, ki potrebujejo 24-urno oskrbo in nego, a so tam lahko tudi ljudje, ki so od česa odvisni, in avtisti. To seveda pove, da za te ljudi ni ravno najboljše poskrbljeno, saj vse mečejo v isti koš. To se pri nas sicer tudi zgodi v določenih situacijah – na primer, ko gre mlad človek, ki je doživel nesrečo, ki ga je popolnoma hendikepirala, v dom za ostarele, ker ni primeren za VDC ali pa je kapaciteta prenapolnjena, čeprav v dom za ostarele seveda tudi ne sodi. Enako je tukaj, kako bi lahko bile osebe z oviro in ljudje, ki imajo težave z odvisnostjo, skupaj? To sta dve različni skupini ljudi, ki ju ne gre enačiti.

V Romuniji (ANED – Independent living report, Romania) je situacija ljudi z oviro veliko slabša kot pri nas. Slabša zato, ker niso spoštovani in videni kot ljudje z istimi pravicami, nimajo nekega dostojanstva oziroma jih tako vidijo drugi. Videni so kot omejeni, nesposobni učenja in druženja, torej so ves čas od nekoga odvisni. Je pa res, da so v celotni državi ogromne razlike in da ta vidik ni opredeljen na celotno državo, kajti gre za raznoliko državo: ljudje živijo v marginaliziranih, revnih področjih, kjer po izsledkih, ki sem jih dobila, organi, ki bi jim lahko pomagali, težko pridejo do njih. V razvitejših predelih namreč obstajajo dnevna varstva, bivalne enote, varni domovi, servisi, ki pomagajo pri zaposlovanju ljudi z oviro, podporne storitve in podobno. Res zanimivo je, da na določenih območjih tega sploh ni, kot da se država deli na več manjših področij in vsako področje po

svoje skrbi zase. Na razvitejših območjih imajo ljudje z oviro v zdravstvu tudi enak dostop in pravice kot ostali državljani Romunije, problem pa je, da ti, kaj šele ljudje iz manj razvitih predelov, nimajo informacij o tem, kam iti, koga prositi za pomoč in podobno. Na manj razvita področja le redkokdaj stopi kakšen zdravnik, po drugi strani pa obstajajo območja, kamor zdravnik hodi tudi na dom. To so tudi območja, na katerih si ljudje z oviro lahko privoščijo osebnega asistenta/asistentko, ki je lahko nekdo od domačih ali pa profesionalnega kova. Enako kot pri nas mora osebni asistent/asistentka biti seveda polnoleten in vsake pol leta oddajati poročila o svojem delu občini in CSD-ju. Pri nas se sicer ta poročila oddaja samo na CSD. Res gre za državo, ki je revnejša in gledano kot celota veliko manj urejena kot Slovenija, saj pri nas določen sistem dela in zakoni veljajo za celotno Slovenijo, tam pa očitno ni tako.

V Bolgariji (ANED – Independing living report, Bulgaria) so po mojem mnenju osebe z oviro na istem kot pri nas. Poznajo pomoč na domu, ampak to ne pomeni, da se dela tudi na samostojnosti človeka, enako kot pri nas. Oseba, ki nudi pomoč na domu, pride za nekaj ur, pospravi, skuha, pomaga pri tem, kar je v tistem trenutku za narediti, in potem gre. Kot pri nas poznajo osebno asistenco, patronažno sestro, gospodinjskega oziroma družinskega pomočnika, aktualni so dnevni centri, centri za rehabilitacijo in integracijo, oskrbovana stanovanja – bivalne enote ter domovi za ostarele. Kamor koli uporabnik pride, to ni po njegovi volji, se pravi sovпада z našim sistemom, ko načeloma o uporabnikih odločajo pomembne druge osebe. Obstaja pa razlika pri osebni asistenci, in sicer pri nas poznamo osebno asistenco v smislu, da uporabnik pove, česa si želi in to asistent tudi naredi, tega pa tam ni. Osebna asistenca se izvaja v smislu pomoči hendikepiranemu po mnenju tiste osebe, ki jo izvaja, načeloma pa je to tako ali tako nek domač človek, nekdo, ki je osebi z oviro blizu, in ki ve, kaj oseba z oviro potrebuje.

Irska (ANED – Independing living report, Ireland) je primer boljših možnosti za ljudi z oviro. Dela se na njihovi samostojnosti in lahko živijo v lokalni skupnosti, vsi imajo pravico do nekaterih dodatkov, ki zagotavljajo udobno (pre)živetje, kar naj bi poznali tudi pri nas, le da so ti dodatki resnično prenizki, imajo tudi dostop do zdravstva, javnega prevoza in informacij. Išče se potencialne v ljudeh, da bi lahko kar se da samostojnejše (za)živel. Poznajo socialna stanovanja, kar je prisotno tudi pri nas, torej ljudje z oviro lahko dobijo cenovno ugodnejša stanovanja, ko zaradi določenih situacij potrebujejo dom. Poznana je tudi osebna asistenca, kjer so uporabniki tisti, ki odločajo o svojem življenju in izražajo

želje zase. Tu lahko izpostavim primer dobre prakse – Center neodvisnega življenja za ljudi z oviro, kjer osebe sicer živijo, ampak so same tiste, ki si gradijo življenje, seveda s pomočjo drugega, ampak po lastnem nareku. Poznana pa je tudi pomoč na domu v smislu pomoči pri nakupih, pospravljanju ipd.

V Nemčiji (ANED – Independent living report, Germany) je situacija podobna kot na Irskem, in sicer imajo ljudje z oviro možnost osebne asistencije in pomoči na domu. Veliko pomembnost se daje asistenci, pri kateri uporabnik pove, česa si želi od svojega asistenta/asistentke, torej ima vse vajeti v svojih rokah. Česar pri nas nimamo, je recimo možnost za »personal budget«: to je sistem, pri katerem v trenutku, ko osebe potrebujejo storitev, gredo tja in jo plačajo – najsi gre za informacije, prevoz, nego. Se pravi, oseba lahko skrb za vse to prepusti osebnemu asistentu/asistentki, lahko pa je samostojna in vse plačuje sama, ko kaj potrebuje in potem nima osebne asistencije.

Na Poljskem je situacija podobna kot pri nas (ANED – Independent living report, Poland). Imajo skrbstvene servise, kamor spadajo podporni servisi, skupine za samopomoč, dnevni domovi in drugo. Poznajo bivalne enote, ki so zelo majhne, nimajo pa pomembne vloge pri neodvisnosti, torej gre za enako slabe razmere kot pri nas, kjer ljudje nimajo zasebnosti in niso samostojni. Obstajajo pa podporni domovi za tiste, ki potrebujejo 24-urno pomoč, nego in podporo. Uporabnikov ne seznanjajo o tem, da imajo možnost neodvisnosti in nadzora nad svojim življenjem, čeprav imajo v teoriji enake pravice kot ostali, torej je situacija enaka kot pri nas. Poznajo pa dva načina osebne asistencije, in sicer pri prvem načinu oseba sama odloča o svojem življenju in mora asistent delati točno tako, kot mu je naročeno, pri drugem načinu pa lahko asistent podpira, svetuje in navdihne uporabnika, poda svoje mnenje in naredi kaj po svoje.

LITERATURA

- Akcijski program za invalide 2014-2021. Dostopno na: http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/invalidi_vzv/API_2014-2021.pdf (Ogledano 24.5.)
- ANED: Independent living report, Bulgaria. Dostopno na: <Http://www.disability-europe.net/downloads/311-bg-6-request-07-aned-2009-task-5-template-bulgaria-to-publish-to-ec>. (Ogledano: 11.9.)
- ANED: Independent living report, Germany. Dostopno na: <Http://www.disability-europe.net/downloads/343-de-8-aned-2009-task-5-request-07-independent-living-09-06-26-to-publish-17-08-09-to-ec>. (Ogledano: 11.9.)
- ANED: Independent living report, Hungary. Dostopno na: <Http://www.disability-europe.net/downloads/407-hu-aned-2009-task-5-independent-living-report>. (Ogledano: 11.9.)
- ANED: Independent living report, Ireland. Dostopno na: <Http://www.disability-europe.net/downloads/269-aned-independent-living-report-ireland>. (Ogledano: 11.9.)
- ANED: Independent living report, Poland. Dostopno na: <Http://www.disability-europe.net/downloads/512-pl-8-aned-2009-request-07-task-5-request-template-approved-by-author-to-publish-to-ec>. (Ogledano: 11.9.)
- ANED: Independent living report, Romania. Dostopno na: <Http://www.disability-europe.net/downloads/272-aned-independent-living-report-romania>. (Ogledano: 11.9.)
- Bass, E., Davis, L., Zaviršek, D. (1998), Pogum za okrevanje: priročnik za ženske, ki so preživele spolno zlorabo v otroštvu. Liberalna akademija
- Brate, K. (2014), Posebne oblike zaposlovanja invalidov – primerjava Slovenije in Velike Britanije (diplomsko delo). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede
- Buher, D (2015), Vsakdanje življenje in potrebe ljudi s težavami v duševnem zdravju, ki živijo na Kapli na Kozjaku (magistrsko delo). Ljubljana: FSD
- CUDV Dobrna. Dostopno na: <Http://www.centerdobrna.si/wp02/>. (Ogledano 10.9.)

- Čačinovič Vogrinčič, G. (2006), Socialno delo z družino, Ljubljana: Fakulteta za socialno delo
- Četina, A. (2011), Kakovost življenja odraslih z zmernimi motnjami v duševnem razvoju (magistrsko delo). Ljubljana: Pedagoška fakulteta
- Dostopnost! In kako jo izboljšati. Dostopno na: http://www.dostop.org/dokumenti/Brosura%20Dostopnost!_web.pdf. (Ogledano 2.11.)
- Društvo Sožitje Celje. Dostopno na: <http://www.sozitje-celje.si/onas>. (Ogledano 3.11)
- Društvo za nenasilno komunikacijo. Nasilje nad moškimi. Dostopno na: <http://www.drustvo-dnk.si/dejavnosti.html> (Ogledano 31.10)
- Fajdiga, G. (1995), Hudo je biti odvisen od drugih V: Dušan Rutar: Edina prava ljubezen je ljubezen do drugačnih. Ljubljana: Vitrum
- Goffman, E (2008), Stigma: zapiski o upravljanju poškodovane identitete. Maribor: Aristej
- Hild, A., (2017), A Historic Day for People with Intellectual Disabilities. Dostopno na: <http://inclusion-europe.eu/?p=2466>. (Ogledano 24.5.)
- Hild, A., (2017), I fight for every person with a disability to be respected and treated with dignity. Dostopno na: <http://inclusion-europe.eu/?p=2239>. (Ogledano 24.5.)
- Inclusion Europe. Rights. Dostopno na: http://inclusion-europe.eu/?page_id=87. (Ogledano 24.5.)
- IRSSV, 2017. Inštitut RS za socialno varstvo. Dostopno na: <http://www.irssv.si/invalidsko-varstvo/drugo>. (Ogledano 24.5.)
- IRSSV. Invalidsko varstvo. Dostopno na <http://www.irssv.si/invalidsko-varstvo/drugo>. (Ogledano 21.5.)
- IRSSV, Spremljanje izvajanja storitev v VDC in CUDV. Dostopno na https://www.irssv.si/upload2/VCD_CUDV%20koncno%2030.9.2016.pdf. (Ogledano 26.10)
- Jakob, P., Smolej, S., (et al) (2008), Analiza delovanja varstveno delovnih centrov. Ljubljana: IRSSV. Dostopno na: http://www.irssv.si/upload2/VDC_porocilo__IRSSV_junij08.pdf. (Ogledano 24.5.)

- Jeras, T. (2016), Primeri dobrih praks zaposlovanja invalidov (diplomsko delo). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede
- Jeriček Klanšček, H., Zorko, M, (et al) (2009), Duševno zdravje v Sloveniji. Ljubljana: Inštitut za varovanje zdravja Republike Slovenije
- Jeler, A. (2008), Kvaliteta življenja varovancev VDC Radovljica (Diplomsko delo) Kranj: Fakulteta za organizacijske vede, Univerza v Mariboru. Dostopno na: <http://diplome.fov.uni-mb.si/vis/12950Jelar.pdf>. (Ogledano 24.5.)
- Kesič Dimic, K. (2010). Vsi učenci so lahko uspešni. Ljubljana: Rokus Klett
- Klemenc, A. (et al) (2010), Socialna vključenost in participacija V: Andrej Klemenc ur.: Razmišljamo in delujemo trajnostno – Priročnik za vključevanje vsebin trajnostnega razvoja v izobraževanje. Ljubljana: Center RS za poklicno izobraževanje. Dostopno na: http://www.cpi.si/files/cpi/userfiles/TrajnostniRazvoj/08_Socialna_vkljucenost.pdf (Ogledano 24.5.)
- Konvencija o pravicah invalidov. Dostopno na: http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/konvencija_o_pravicah_invalidov.pdf. (Ogledano 24.5.)
- Kos, N. (2014), Izkušnje z integrirano zaposlitvijo Varstveno delovnega centra Tolmin (diplomsko delo). Ljubljana: FSD
- Koželj, A. (2009), Hendikepirani starši in njihovi otroci (Diplomska naloga). Ljubljana: FSD
- Krstulović, G. (2014), Nekateri vidiki oskrbe kot večplastnega procesa in odzivi socialnega varstva na potrebe po oskrbi v Sloveniji (znanstveni članek) V: Socialno delo letn. 53, št. 3. Ljubljana: FSD
- Krstulović, G. (2016), Večni otroci: pogajanje o prehodu v odraslost mladostnikov z intelektualnimi ovirami v Sloveniji (doktorska disertacija). Ljubljana: FSD
- Lamovec, T. (2006), Ko rešitev postane problem in zdravilo postane strup: nove oblike skrbi za osebe v duševni krizi, 2. Popravljen izd. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo
- Medveš Berginc, S., Božič, A., Barić, J. (2014), Varstveno delovni center Tolmin: najboljših 30 let. Tolmin: VDC

- Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti. Programi socialne vključenosti. Dostopno na: http://www.mddsz.gov.si/si/delovna_podrocja/invalidi_vzv/programi_socialne_vkljucenosti/. (Ogledano 28.10)
- Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti. Kaj je diskriminacija?. Dostopno na: http://www.mddsz.gov.si/si/delovna_podrocja/enake_moznosti/zagovornik/diskriminacija/ (Ogledano 2.11.)
- Mušič, T. (2010), Kratek prikaz stanja in aktivnosti policije pri preprečevanju in preiskovanju kaznivih dejanj na področju nasilja v družini. V: Dvoršek, A., Selinšek, L. (idr.), Nasilje v družini: kazensko pravni, kriminalistični in kriminološki problem. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede
- Nancy (2016), We are not asking for the impossible. Human rights are for all human beings. Dostopno na: <http://inclusion-europe.eu/?p=1675>. (Ogledano 24.5.)
- O nasilju. Dostopno na: <http://www.drustvo-dnk.si/o-nasilju/kaj-je-nasilje.html>. (Ogledano: 1.12.)
- Pečarič, E. (2013), YHD v boju za neodvisno življenje hendikepiranih. Ljubljana: Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo št 253, ¾
- Pečarič, E., Poropat, K. (2013), Vpliv gibanja za neodvisno življenje na spremembe socialnovarstvenih storitev V: Socialno delo letn. 52, št. 2/3. Ljubljana: FSD
- Poročilo o delu VDC Zagorje ob Savi. Dostopno na: <http://vdc-zagorje.si/wp-content/uploads/2016/01/Porocilo-o-delu-2016-internet.pdf>. (Ogledano 1.11)
- Pravilnik o dodatni in fizični pomoči za otroke in mladostnik s posebnimi potrebami. Dostopno na: [Http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=PRAV6696](http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=PRAV6696). (Ogledano 13.10)
- Pravilnik o standardih in normativih socialnovarstvenih storitev. Uradni list RS, št 45/10, 28/11, 104/11, 111/13, in 102/15. Dostopno na: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=PRAV10060>. (Ogledano: 24.5.)
- Program dela varstveno delovnega centra. Dostopno na: <http://www.dzc.si/files/2014/09/Program-dela-VDC-2015.pdf>. (Ogledano 1.11.)

- Pušič, V. (2010), Preživeti nasilje: Perspektiva socialnega dela (diplomsko delo). Ljubljana: FSD. Dostopno na: file:///C:/Users/Uporabnik/Documents/Downloads/pusic_vesna_N5175.pdf (Ogledano 31.10)
- Rakar, T., idr. (2010), Postopki, organizacija in standardi na področju rejništva. (Končno poročilo). Ljubljana: Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo. Dostopno na: http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/rejnistvo_raziskava_konc_poroc.pdf. (Ogledano 31.10)
- Repotočnik, B. (2000), Socialno delo v rejništvu. Ljubljana: VŠSD (diplomsko delo)
- Resolucija o nacionalnem programu socialnega varstva za obdobje 2013-2020. Uradni list 3/07. Dostopno na: <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/113130>. (Ogledano 24.5.)
- Resolucija o nacionalnem programu socialnega varstva za obdobje 2013-2020 (ReNPSV13-20). Uradni list RS, Št. 39/13. Dostopno na: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=NACP68#>. (Ogledano 23.10)
- Rutar, D. (1995), Edina prava ljubezen je ljubezen do drugačnih. Ljubljana: Vitrum
- Rutar, D. (2003), Film o hendikepu: pripovedi o hendikepu, Ljubljana: UMco
- Rutar, D. (1995), Telo in oblast: sociologija in filozofija telesa v XIX. In XX. Stoletju. Ljubljana: DAN
- Sendi, R. (2008), Ukrepi za uresničevanje pravic invalidov do dostop brez ovir – končno poročilo. Ljubljana: Urbanistični inštitut Republike Slovenije in Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo
- Smolej, Jež, S., Vidrih, N., (et al) (2016), Spremljanje izvajanja storitev v VDC in CUDV (končno poročilo). Ljubljana: IRSSV. Dostopno na: https://irssv.si/upload2/VCD_CUDV%20koncno%2030.9.2016.pdf. (Ogledano 24.5.)
- Statistični urad RS, 2017. Podatkovni portal SI-STAT, s.l.: Statistični urad Republike Slovenije
- Šimec, J. (Ur) (2015), Prepoznavna in obravnava žrtev nasilja v družini. Priročnik za zdravstveno osebje. Dostopno na: <http://www.prepoznajnasilje.si/docs/default->

source/default-document-library/priro%C4%8Dnik-za-zdravstveno-osebje.pdf?sfvrsn=0 (Ogledano 31.10)

- Škerjanc, J. (2010), Individualizacija storitev socialnega varstva. Ljubljana: FSD
- Škerjanc, J. (2007), Individualizacija pri zagotavljanju socialnih storitev V: Lea Šugman Bohinc: Življenjski svet uporabnika: raziskovanje, ocenjevanje in načrtovanje uporabe virov za doseganje zelenih razpletov. Ljubljana: FSD
- Tivkovič, A. (2014), Partnerski odnos in ljubezen skozi življenje (diplomsko delo). Ljubljana: Pedagoška fakulteta. Dostopno na: [Http://pefprints.pef.uni-lj.si/2607/1/diplomsko_delo_Anica_Tikvic.pdf](http://pefprints.pef.uni-lj.si/2607/1/diplomsko_delo_Anica_Tikvic.pdf). (Ogledano 31.8.)
- Tehnični pripomočki za slepe in slabovidne. Dostopno na: <http://www.zveza-slepih.si/programi/program-3/> (Ogledano 2.11.)
- Uršič, C., (ur) (2008), Konvencija o pravicah invalidov: mednarodni sporazum o pravicah invalidov: lahko berljiv vodnik po konvenciji - 1. Izd. Ljubljana: Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve
- Uršič, C. (et al) (2015), Vodnik po pravicah invalidov. Ljubljana: Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti
- Varstveno delovni center Šmarje pri Jelšah. Dostopno na: [Http://www.vdc-sentjur.si/index.php?p=1&id=5](http://www.vdc-sentjur.si/index.php?p=1&id=5). (Ogledano 10.9.)
- Vertot, N. (2007), Invalidi, starejši in druge osebe s posebnimi potrebami v Sloveniji. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije
- VDC Nova Gorica. Hišni red. Dostopno na: <http://www.vdcng.si/node/201>. (Ogledano 1.11)
- Zajc, K. (2010). Moški – žrtve nasilja. Dostopno na: <http://www.viva.si/Psihologija-in-odnosi/333/Mo%C5%A1ki-%C5%Bertve-nasilja>. (Ogledano 3.11)
- Zakon o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb. Ur. l. RS, št. 41/83
- Zakon o medicinskih pripomočkih. Ur. l. RS, št. 98/09
- Zakon o osnovni šoli. Ur. l. RS, št. 81/06
- Zakon o socialnem varstvu. Ur. l. RS, št. 3/2007
- Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami. Ur. l. RS, št. 58/2011
- Zakon o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov. Ur. l. RS, št. 16/2007

- Zaviršek, D., (et al) (2015), Analiza sistema institucionalnega varstva in možnosti nevladnih organizacij zagotavljati storitve v skupnosti za uresničevanje deinstitucionalizacije v Sloveniji (raziskovalna analiza). Ljubljana: YHD – Društvo za teorijo in kulturo hendikepa
- Zaviršek, D. (1997), Diskurzi o nasilju in pomoči. Dostopno na: file:///C:/Users/Uporabnik/Documents/Downloads/Diskurzi_URN_NBN_SI_DOC-MFXPWGXX.pdf (Ogledano: 29.12)
- Zaviršek, D (2000), Hendikep kot kulturna travma. Historizacija podob, teles in vsakdanjih praks prizadetih ljudi. Ljubljana: Založba /cf*
- Zaviršek, D., Zorn, J., Videmšek, P. (2002), Inovativne metode v socialnem delu: opolnomočenje ljudi, ki potrebujejo podporo za samostojno življenje, Ljubljana: Študentska založba
- Zaviršek, D. (2014), Nasilje nad hendikepiranimi ženskami. Dostopno na: http://www.drustvo-sos.si/uploads/datoteke/Darja%20Zavir%C5%A1ek_Nasilje%20nad%20hendikepiranimi%20%C5%BEenskami.pdf (Ogledano: 29.12)
- Zaviršek, D (2014), Nasilje nad ženskami z gibalnimi, senzornimi in intelektualnimi ovirami: patologizirana resničnost. V: Leskovšek, V., Antić, M., Selišnik, I., Filipčič, K., Urek, M., Matko, K., Zaviršek, D., Sedmak, M., Kralj, A. (2014), Proučevanje nasilja v Sloveniji. Maribor: Aristej
- Zaviršek, D. (2014), Opredelitev hendikepa in razvoj študija hendikepa v socialnem delu, mednarodna perspektiva (znanstveni članek), V: Socialno delo, letn. 53, št. 3. Ljubljana: FSD
- Zaviršek, D., idr. (2016), Senzorno ovirani in osebe z ovirami na področju branja pri dostopanju do bralnega gradiva v specialni in splošnih knjižnicah v Sloveniji (Znanstveni članek). Dostopno na: <file:///C:/Users/Uporabnik/Documents/Downloads/615-1197-1-SM.pdf>. (Ogledano 1.11.)

PRILOGE

Priloga št. 1 – Soglasje za izvajanje intervjuja

Pozdravljeni!

Sem Nina Ivič, študentka magistrskega študija Fakultete za socialno delo v Ljubljani, tri leta pa tukaj, v Varstveno delovnem centru, opravljam tudi redno prakso. Ob koncu študija moram napisati magistrsko delo, zato sem se odločila, da bom pisala o potrebah varovancev Varstveno delovnega centra Šmarje pri Jelšah, ker ga poznam in ker se mi zdi, da lahko na ta način prispevam tudi nekaj nazaj, za vse tisto, kar sem tekom tega časa pridobila sama. Z vprašalnikom, ki se dotika potreb varovancev VDC-ja, bi rada izvedela, česa jim primanjkuje, česa si še želijo, s čim so v VDC-ju zadovoljni, v kolikšni meri lahko o stvareh sami odločajo, kakšne odnose imajo z zaposlenimi ipd., saj je to eden izmed načinov, kako jih slišati in uresničiti nekaj, za kar ne vemo samo po gestah in raznih namigih, ki jih morda tekom dneva dajo. Zato Vas prosim, da dovolite, da v VDC-ju izvedem pogovore, ki bodo seveda anonimni in zaupni. Podatki bodo uporabljeni le za študijske namene. Pogovor bi v primeru, da to dovolite, tudi snemala s snemalno napravo za zvok, saj bi bilo zame dosti lažje zajeti vse podatke, ki bi mi jih oseba bila pripravljena zaupati.

Hvala!

SOGLASJE

Podpisani/a _____, zakoniti/a skrbnik/skrbnica osebe _____

izjavljam, da dovoljujem, da se v VDC-ju izvede pogovor z zgoraj napisano osebo, ki bo anonimne narave in izključno za študijske namene.

V _____, dne: _____

Podpis:

Priloga št. 2 – Uporabljena vprašanja

NAVEZUJOČA NA VDC:

Povej mi nekaj o sebi.

- Koliko si star/a?
- Kje živiš? S kom?
- Se zbujaš sam/a?
- Kdo odloča o tem, kdaj točno se moraš vstati?
- Se oblečeš sam/a? Kdo odloča o tem, kaj boš oblekel/oblekla?

Kako dolgo že obiskuješ Varstveno delovni center?

- Si se zanj odločil/a sama?
- Kako prideš v VDC?

Kaj točno v Varstveno delovnem centru delaš?

- Delaš sam/a ali v skupini? Kaj ti je ljubše? Razloži.
- Se pri delu kdaj dolgočasiš?
- Bi kaj pri svojem delu spremenil/a?
- Je ponudba del/storitev dovolj široka, ali bi kaj dodala/a? Si že komu izrazil/a svoje želje? Kakšni so bili odgovori na tvoje predloge? Kako si se ob tem počutil/a?
- Dobite za delo plačo? Imaš mesečno to dovolj?
- Kje shranjuješ svoj denar? Razpolagaš z njim sam/a?
- Dobite za vaše delo vsi enako plačilo? Po čem se razlikuje? Na kak način dobiš ta denar (nakazilo na račun, v roke, ga kdo drug sprejme zate?)
- Kako ga porabiš? Greš v trgovino sam/a?

- Bi pri svojem delu potreboval/a dodatno pomoč?

Imaš dostop do vseh prostorov v VDC-ju ali do katerega prideš težje?

Je v VDC-ju zagotovljena soba, kamor se lahko zatečeš v primeru, da se ne počutiš dobro?

- Kako pogosto jo uporabiš, če je večkrat na teden zelo pogosto in npr. enkrat na mesec redko?

- Moraš o tem, da uporabiš to sobo, koga obvestiti?

- Koliko časa si lahko tam?

- Te v času, ko si tam pride kdo pogledat, povprašat o počutju? Kdo?

Te je česa v službi strah? Kako obvladuješ ta strah, si se že s kom pogovoril/a o tem?

Kako se razumeš z zaposlenimi? S kom se najbolje razumeš?

- Na koga se boš najprej obrnil/a v primeru kakršnih koli težav? Zakaj ravno ta oseba?

- Kdo in na kak način opazi tvoje uspešno opravljeno delo?

- Te zaposleni enako obravnavajo kot tvoje ostale sodelavce? Se ti zdi, da imajo koga raje?

Ti med delom pripada malica?

- Kje ješ?

- Kdo pove, kje boste jedli? Si hrano izbereš sam? Je je dovolj? Potrebuješ pri hranjenju kakršno koli pomoč?

- Kdo vas spremlja do Zadružnika?

- Kako se počutiš, ko ves čas hodite ob glavni cesti? Kakšna je pot?

- Včasih si hodil/a zraven ostalih k Zadružniku, zdaj ješ v VDC-ju. Kaj se je zgodilo, da je tako? Kako se ob tem počutiš?

Kako se razumeš z ostalimi uporabniki?

- Se bolje razumeš s tistimi, s katerimi živiš, ali s tistimi, ki jih vidiš samo pri delu?

- Se popoldan ali med vikendi, ko ne delate, tudi družiš z njimi?

- Kje se dobivate?

- Kako dolgo ste lahko skupaj?

- Kdo vse je prisoten?

S kom pa se družiš med vikendi oziroma ko nisi v službi? Kdo so osebe, s katerimi rad/a preživljaš svoj čas?

- Kje se družite? Greste kdaj kam, kam?

Imaš kdaj občutek, da si sam/a?

- Na koga se obrneš, ko se tako počutiš? Kako to rešiš/rešita?

Imaš fanta/punco?

- Je to kdo iz službe?

- Si si ga izbral/a sam/a?

- Kako so to sprejeli zaposleni/domači/sodelavci?

- Živita skupaj? Kdaj se vidita, kdaj sta skupaj? Spita skupaj?

- Če si vaju predstavljaš v prihodnosti, kaj vidiš za vaju?

Ko zbolíš, moraš k zdravniku, greš tja sam/a ali te kdo spremlja?

- Si v ordinaciji z zdravnikom sam/a ali je kdo s tabo? Govoriš o težavah ti sam/a?

Kdo odloča o tem, kako bo potekalo tvoje popoldne/prosti čas?

Kako pa je s prostori. Imaš svojo sobo ves čas odklenjeno?

- Kdo ima ključe?

- Kako se v svoji sobi počutiš? Imaš zagotovljen svoj mir ali obstaja prostor, kjer se počutiš bolj mirno/ega?

Kdo vse uporablja kopalnico/stranišče, ki jo/ga tudi ti?

Kako je s tem v VDC-ju? Uporablja osebje ista stranišča kot ti?

Kako se vidiš v družbi, v okolju, kjer delaš, živiš?

Kako misliš, da te vidijo drugi?

Kako bi rad/a, da te vidijo drugi?

NAVEZUJOČA NA ŽIVLJENJSKO POT:

Kako je potekalo tvoje življenje od rojstva naprej, česa vse se spomniš?

Kakšno je bilo otroštvo?

Kam si hodil/a v šolo?

Kam si hodil/a v službo?

- Delaš še kje oziroma si delal/a še kje razen v VDC-ju?

S kom vse si imel/a priložnost živeti?

Kako si reševal/a konflikte z ljudmi, s katerimi si živel/a, živiš?

Kakšno pomoč potrebuješ izven VDC-ja?

S kakšnimi ovirami si se tekom življenja srečal/a?

- Kaj ti je onemogočilo gibanje?
- Kaj je onemogočilo kakšen dostop?

Kaj zate pomeni pojem partnerstvo?

- Kdo te je podpiral pri tem?

Kaj zate pomeni spolnost/zaščita?

- Kako si prišel/a do informacij?

Kakšna je tvoja definicija odraslosti, kaj pomeni biti odrasel?

Kako se vidiš v prihodnosti?

